

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
(ΑΤΕΙ) ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΤΗΛΕΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

«ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΡΑΧΑΝΑΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ :
ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ ΕΛΕΝΑ
(Α.Μ. : 3414)

ΑΡΤΑ 2005

ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Όλες οι προτάσεις οι οποίες παρουσιάζονται σε αυτό το κείμενο και οι οποίες ανήκουν σε άλλους αναγνωρίζονται από τα εισαγωγικά και υπάρχει η σαφής δήλωση του συγγραφέα . Τα υπόλοιπα γραφόμενα είναι επινόηση του γράφοντος ο οποίος φέρει και την καθολική ευθύνη για αυτό το κείμενο και δηλώνω υπεύθυνα ότι δεν υπάρχει λογοκλοπή για αυτό το κείμενο.

Όνοματεπώνυμο:Τσιριγώτη Έλενα

Φτάνοντας στο τελικό στάδιο των φοιτητικών μου χρόνων, ένιωσα την ανάγκη να πάρω μια πτυχιακή που να βασίζεται στο παρελθόν, να συμπληρώνει το σήμερα και ταυτόχρονα επιδιώκει ένα καλύτερο αύριο.

Μέσα από τις ανησυχίες μου, κατάλαβα πόσο καλό μου έκανε η φοίτησή μου στο ΤΕΙ, τόσο σαν ολοκλήρωση ενός σταδίου της παιδείας μου όσο και της μόρφωσής μου.

Έτσι ονειρευόμενη το ανήσυχο μέλλον μου, θα ήθελα να προσπαθήσω και για πιο ειδικευμένες σπουδές και σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω το κ. Κώστα Μακεδόνα, που με την απαραίτητη συμβολή του και την προθυμία του μου έδωσε να καταλάβω κάποιες βαθιές έννοιες για την κοινωνία.

Σκοπός μου είναι να περιγράψω την σημερινή πραγματικότητα με όλους τους κωδικούς που εγκυμονεί αλλά και με όλες τις ευκαιρίες που τη συνοδεύουν. Βέβαιη ότι μόνο η ώση θα μας επιτρέψει να προσαρμοσθούμε καλύτερα σ' ότι έρχεται και να προστατευτούμε από παγίδες που κρύβει μέσα του.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το συγκεκριμένο βιβλίο, είναι μια προσπάθεια μου, να αναλύσω και να καταγράψω όσο γίνεται καλύτερα τις γνώσεις μου και τα στοιχεία που βρήκα ψάχνοντας σε βιβλία, σε εφημερίδες, περιοδικά και Internet για το θέμα των Πολυεθνικών εταιρειών και πως αυτές εντάσσονται και σχετίζονται μέσα στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Ειδικότερα, θέλησα να δώσω έμφαση στον όρο Πολυεθνική εταιρεία, αναλύοντας τη λειτουργία της, τη δομή και τα χαρακτηριστικά της καθώς πως αυτή επηρεάζει την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη και φυσικά τις επιπτώσεις που έχει στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Από την άλλη μεριά, σκιαγραφώντας τον όρο της παγκοσμιοποίησης όπως αυτή υφίσταται σήμερα, κατέγραψα τη ροή της και την πολυπλοκότητα που τη διακρίνει.

Συγκεκριμένα αυτό το φαινόμενο είναι διάχυτο στο χρόνο και εξακολουθεί να υπάρχει αλλάζοντας κάθε φορά τον τρόπο συμπεριφοράς του ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε εποχής.

Αναφέρθηκα στην ανάπτυξη που υπάρχει στους τομείς της τεχνολογίας και της οικονομίας αλλά και στα προβλήματα που δημιουργεί.

Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι ένα από τα πιο σημαντικά περιεχόμενα του φαινομένου της Παγκοσμιοποίησης μέσα από το οποίο πηγάζουν πολλά προβλήματα του 21^ο αιώνα, αλλά αν υπάρξει μέτρο στην απληστία κάποιων θα υπάρξει και πρόοδος.

Ο ανταγωνισμός που βρίσκεται σε έξαρση ανάμεσα στις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις αναγκαστικά και μη τις προωθεί σε μία κουλτούρα θυσίας - το περιβάλλον, την εργασία ακόμα και τη ζωή των ανθρώπων των τριτοκοσμικών χωρών πάνω στο βωμό του κέρδους χωρίς όμως και οι ίδιοι να σκέφτονται ότι και η δική τους ζωή κινδυνεύει από τη γενική μόλυνση του περιβάλλοντος και της ηθικής που οι ίδιοι έφεραν σ' αυτό το σημείο.

Όμως ποτέ δεν είναι αργά να εισακουστεί η φωνή του παγκόσμιου λαού και να σταματήσει η εκμετάλλευση των πάντων, ώστε οι φτωχοί να γίνουν φτωχότεροι και οι

πλούσιοι, πλουσιότεροι, αλλά να υπάρξει έστω μια μέση κατάσταση σε ποσοστό 40% με 60% αντίστοιχα.

Με σύνεση και ταπεινό αίσθημα ευθύνης μπορούμε να κτίσουμε τον κόσμο ξανά γιατί ήδη η παρακμή του έχει αρχίσει. Ποτέ δεν είναι αργά για την υπεράσπιση και κατοχύρωση των δικαιωμάτων των λαών.

Είναι χρέος του καθένα μας να προστατέψει την τιμή και την αξιοπρέπεια του ανθρωπίνου γένους γιατί μόνο έτσι θα συνεχίσει να υπάρχει.

SUMMARY

This book is an attempt to analyze and record as clearly as possible my knowledge and data. I have collected from books, newspapers, magazines companies and how these are related to the phenomenon of Globalization.

I have tried to emphasize the term multinational company, analyzing its function, its structure and its characteristics as well as how it influences the development of national economy and of course the repercussions on developing countries.

On the other hand, outlining the term globalization. I have recorded its flow and its complexity, which characterize it. This phenomenon is diffused in time and still exists, changing its behaviour depending on the conditions at the time.

I have referred to the development that exists in technological and economical areas and the problems, which are caused.

I have come to the conclusion that multinational companies are one of the most significant aspects of the phenomenon of globalization from which many problems of the 21st century arise. But if there is a limit to the greediness of some there will be progress.

The competition which greatly exists among multinational companies unavoidably leads them, in the name of profit, to the sacrifice of the environment, labor and even the life of people in the 3rd world countries, without realizing that their own lives are in danger from the pollution of the environment and morality which they themselves have brought to such a point.

However, it is never late for global voices to be heard and for exploitation to stop so that the poor do not become poorer and the rich richer. There could at least be a balanced situation of a percentage of 40% and 60% accordingly.

If we work within the system and with wisdom and responsibility we will be able to rebuild the world because decadence has already started. It is never late to defend and secure people's rights. It is our duty to protect and ensure the honour and dignity of the human race if we want it to continue existing.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
SUMMARY	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΜΕΡΟΣ Α	9
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	10
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	10
ΤΡΟΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ	10
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	12
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	15
ΠΙΝΑΚΑΣ	20
ΣΤΑΔΙΑ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	21
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	23
ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	26
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	31
ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ - ΑΜΕΣΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	34
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	52
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ	52
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ.	52
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ.	55
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΕΣ	58
ΕΝΔΟ-ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	62
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	70

	8
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	72
ΠΡΟΤΥΠΟ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.	80
Υποκατάσταση των εισαγωγών και πολυεθνικές επιχειρήσεις.	82
Παραγωγή για εξαγωγές από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις.	85
ΜΕΡΟΣ Β	89
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΚΗΝΙΚΟ.	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	90
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΣΤΑΘΕΙΑ	90
ΤΟ ΝΕΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	90
Διεθνής ενσωμάτωση και διαφοροποίηση	118
Ο ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩ	122
Υπό το ευρώ	124
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	130
Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ	130
Αδιέξοδο της παγκοσμιοποιητικής πολιτικής	133
Για μια Προοδευτική Παγκοσμιοποίηση	144
Κοινωνία και κουλτούρα	150
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	155

ΜΕΡΟΣ Α
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ

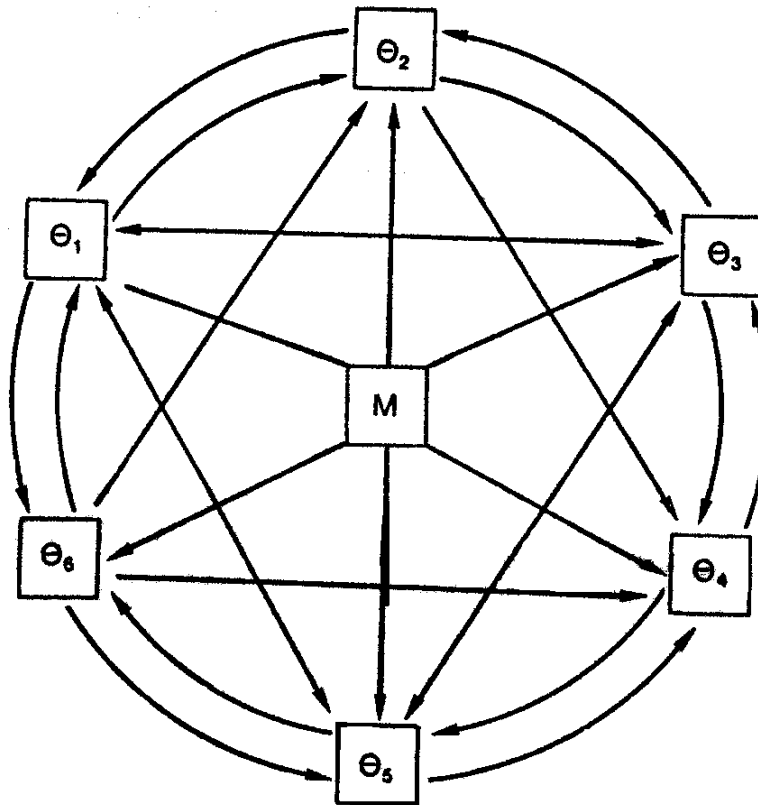
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

ΤΡΟΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Όπως είπαμε στην αρχή του κεφαλαίου την πολυεθνική επιχείρηση μπορούμε να δούμε κατ' αρχάς σαν φορέα μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών και προϊόντων. Πράγματι, μέσω των πολυεθνικών πραγματοποιείται μία διεθνής ροή δέσμης παραγωγικών συντελεστών με την ευρύτερη έννοια του όρου. Έτσι, εκτός από τη γη και τη μη εξειδικευμένη εργασία, οι παραγωγικοί συντελεστές που περιλαμβάνονται στη μεταφερόμενη δέσμη μπορεί να είναι: κεφάλαιο, εργασία, τεχνολογία καθώς και η διοίκηση των επιχειρήσεων.

Όπως δείχνει και το Διάγραμμα 1, η μητρική επιχείρηση, M, είναι στο κέντρο της συνεχούς αυτής ανταλλαγής και μεταφοράς. Η μητρική λειτουργεί ως κέντρο λήψης αποφάσεων σε ό,τι αφορά τον προγραμματισμό των στόχων και τον έλεγχο της λειτουργίας του συστήματος πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αρχικά η μητρική επιχείρηση πρέπει να πάρει αποφάσεις σχετικά με την επιλογή των τόπων εγκατάστασης των θυγατρικών. Όπως θα δούμε παρακάτω, η απόφαση αυτή παίρνεται με βάση έναν αριθμό κριτηρίων. Ιδιαίτερης σημασίας από πλευράς της παραγωγής του προϊόντος είναι το κριτήριο της προέλευσης των πρώτων υλών. Η επισήμανση των αγορών από την άλλη μεριά είναι βασικός παράγων από πλευράς ζήτησης του προϊόντος.

Διάγραμμα 1

Σε ένα σύστημα θυγατρικών επιχειρήσεων, όπως αυτό του παραπάνω διαγράμματος οι λειτουργίες αυτές παραγωγής και διάθεσης του προϊόντος πραγματοποιούνται με τη στενή συνεργασία των επί μέρους επιχειρήσεων κάτω από τον έλεγχο και την καθοδήγηση της μητρικής. Η συμπληρωματικότητα των παραγωγικών μονάδων του συστήματος πολυεθνικών είναι βέβαια κύριο χαρακτηριστικό της διεθνούς αυτής. Όπως δείχνει η φορά των βελών στο διάγραμμα η ανταλλαγή μεταξύ των θυγατρικών γίνεται είτε μέσω της μητρικής είτε μεταξύ των θυγατρικών επιχειρήσεων, Έτσι μπορούμε να δούμε μεταφορά προϊόντος η μίας ποικιλίας αυτού από τη Θ_1 στη Θ_2 . Η Θ_3 μπορεί να εφοδιάζει τη Θ_5 με πρώτες ύλες η ημικατεργασμένα προϊόντα. Η μητρική, M, μεταφέρει σε όλες τις θυγατρικές υπηρεσίες διοικητικής η τεχνολογίας κ.ο.κ.

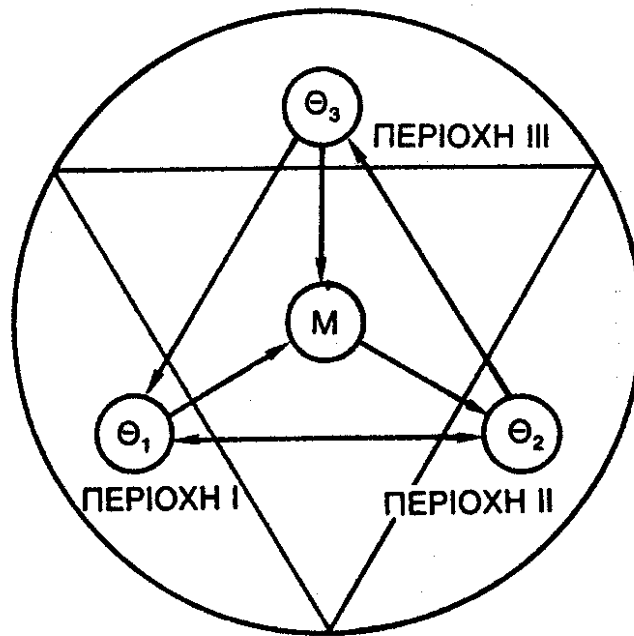
Βλέπουμε λοιπόν ότι το σύστημα πολυεθνικών επιχειρήσεων αποτελεί μικρόκοσμο του διεθνούς οικονομικού συστήματος με την έννοια ότι η ανταλλαγή αγαθών, υπηρεσιών και παραγωγικών συντελεστών, γίνεται μέσω των θυγατρικών σε συνεχή βάση. Ας σημειωθεί ότι, όπως και στην περίπτωση του διεθνούς εμπορίου

στην ευρύτερη αγορά, το σύστημα ανταλλαγής και μεταφοράς αγαθών και παραγωγικών συντελεστών μεταξύ ΠΕ δεν είναι απαλλαγμένο από περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί συνήθως ανάγονται στην πρακτική πολλών κρατών να καταφεύγουν σε προστατευτικά μέτρα για λόγους εθνικού συμφέροντος.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

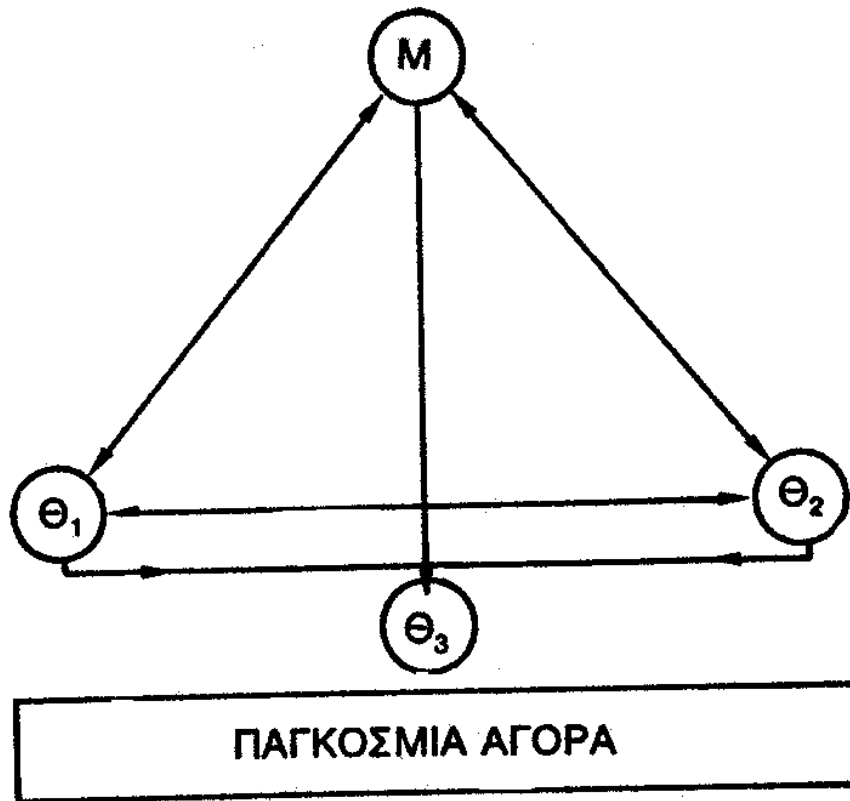
Ο βαθμός συνεργασίας και αλληλεξάρτησης μεταξύ των θυγατρικών μπορεί να διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση. Τόσο η φύση του προϊόντος όσο και άλλοι εξωτερικοί παράγοντες καθορίζουν πολλές φορές το βαθμό ενοποίησης σε ένα σύστημα πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αλλά και εσωτερικοί παράγοντες όπως η στρατηγική πωλήσεων, η τιμολογιακή πολιτική για τη μεγιστοποίηση των κερδών, των κερδών, μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο συνεργασίας μεταξύ των κατ' ιδίαν μονάδων ενός συστήματος πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Γενικά μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ δύο προτύπων οικονομικής ενοποίησης σε ένα σύστημα, πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το ένα είναι πιο αποκεντρωτικό σε ότι αφορά την παραγωγική διαδικασία αλλά πιο συγκεντρωτικό σε ότι αφορά τη διάθεση του προϊόντος και οδηγεί σε οριζόντια ενοποίηση μεταξύ των ΠΕ. Κατά το πρότυπο αυτό κάθε ΠΕ παράγει με βάση προκαθορισμένη εξειδίκευση στα πλαίσια υψηλού βαθμού ενοποίησης. Η μητρική καθορίζει την εξειδίκευση παίρνοντας υπ' όψη όλους τους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν το κόστος παραγωγής σε κάθε χώρα (π.χ. σχετική επάρκεια – ανεπάρκεια παραγωγικών συντελεστών, κόστος μεταφοράς κλπ). Στη συνέχεια οι θυγατρικές επιχειρήσεις και η μητρική ανταλλάσσουν τελικά προϊόντα μεταξύ τους ώστε να καλύπτουν μεγάλο εύρος ποικιλιών του ίδιου προϊόντος. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι κάθε θυγατρική διαθέτει τα προϊόντα σε μια προκαθορισμένη περιοχή όπως δείχνει και το Διάγραμμα 2. Συνήθως οι περιοχές αυτές καλύπτουν μεγάλες γεωγραφικές εκτάσεις και περιλαμβάνουν επομένως μεγάλο αριθμό χωρών.

Διάγραμμα 2

Ένα δεύτερο πρότυπο ενοποίησης ΠΕ προβλέπει καθετοποίηση στην παραγωγή. Κάθε ΠΕ συμμετέχει στην παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων τα οποία χρησιμοποιούνται ως εισροές για την παραγωγή του τελικού προϊόντος. Το τελευταίο παράγεται από μία πολυεθνική επιχείρηση η οποία και διαθέτει το προϊόν στην διεθνή αγορά. Όπως δείχνεται στο διάγραμμα 3, για παράδειγμα η απαλλαγή ενδιάμεσων προϊόντων μεταξύ της μητρικής και των θυγατρικών οδηγεί τελικά στην κατασκευή του προϊόντος από την επιχείρηση Θ_3 , η οποία το διαθέτει.

Διάγραμμα 3

Έτσι θα μπορούσαμε να δούμε τις επιχειρήσεις Θ_1 και Θ_2 σαν παραγωγούς καουτσούκ στις χώρες της πρώτης ύλης. Στη συνέχεια το καουτσούκ χρησιμοποιείται από τη μητρική για την παραγωγή ελαστικών τα οποία τελικά αποστέλλονται στην Θ_3 για πώληση στην παγκόσμια αγορά.

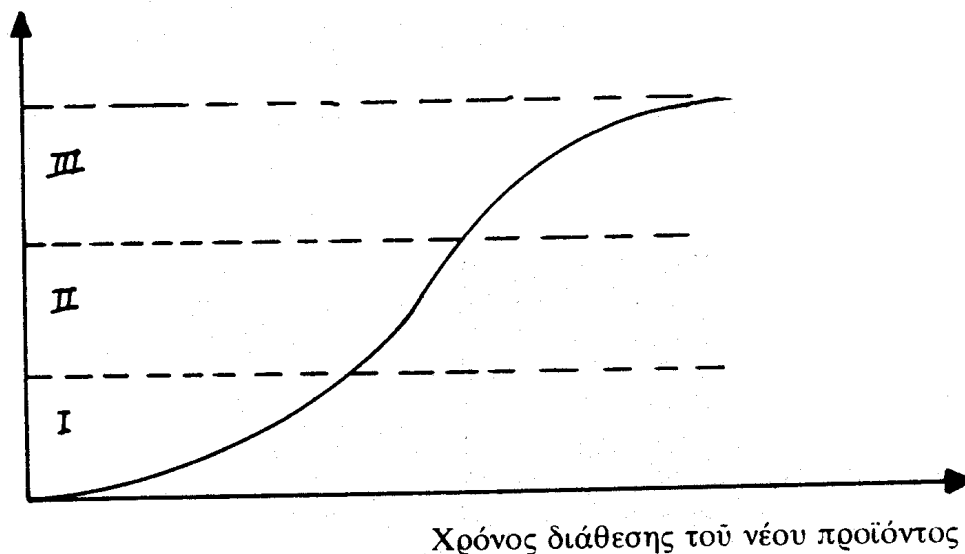
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Δύο κύριες τάσεις για την ερμηνεία της διαδικασίας πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων έχουν διαμορφωθεί σήμερα. Η πρώτη που δίνει έμφαση στις συνθήκες της αγοράς της χώρας μέσα στην οποία πραγματοποιούνται οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις, βασίζεται κύρια στη θεωρία του κύκλου ζωής του προϊόντος. Η θέση αυτή μπορεί να παρουσιαστεί ως τεχνολογία του προϊόντος αυτού, διατηρεί μια εξαιρετικά μονοπωλιακή θέση στην αγορά - ακόμα κι αν η διάρθρωση του κόστους και των τιμών ανταγωνιστικών προς αυτό αλλά παραδοσιακών προϊόντων, είναι πιο ευνοϊκή - πράγμα που της δίνει ψηλή εξαγωγική ικανότητα. Αμέσως μόλις τα προϊόντα αυτά εξελιχθούν σε περισσότερο ανταγωνιστικά από τεχνολογική άποψη στην εσωτερική η και εξωτερική αγορά, η επιχείρηση αυτή έχει την τάση να δημιουργεί παραγωγικές μονάδες στο εξωτερικό.

Μ' αυτόν τον τρόπο πετυχαίνει να διατηρήσει μια μονοπωλιακή η έστω ολιγοπωλιακή θέση από την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων παραγωγής (π.χ. χαμηλό κόστος εργασίας η κεφαλαίων που απολαμβάνει στο εξωτερικό). Αυτή η θέση διατηρείται μέχρι να κορεστεί η ζήτηση του προϊόντος, οπότε επιβάλλεται η μετατροπή του η μετατροπή της επιχείρησης. Μπορούμε να παραστήσουμε την παραπάνω εξέλιξη με τη βοήθεια μιας καμπύλης "S" χωρισμένης σε τρία στάδια, καθένα από τα οποία ανταποκρίνεται σε μια από τις φάσεις της ζήτησης του προϊόντος (διάγραμμα 4).

Σχεδιάγραμμα τής διάθεσης ενός προϊόντος καί τής διαδικασίας πολυεθνικοποίησης τής επιχείρησης.

Φάσεις τής διάθεσης (ζήτησης)
καί τής πολυεθνικοποίησης

Διάγραμμα 4

Η παραπάνω τάση μιας εταιρείας να γίνει πολυεθνική απορρέει μια αμυντική της στρατηγικής. Έτσι, αμέσως μόλις οι αμερικανικές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα ανταγωνισμού που είχαν σχέση με τον τεχνολογικό μονοπωλιακό χαρακτήρα των προϊόντων τους, προσπάθησαν να τα υπερπηδήσουν με τη δημιουργία θυγατρικών εταιρειών στις χώρες του εξωτερικού και κύρια της Ευρώπης. Κατόρθωσαν έτσι να ξεπεράσουν τους δασμολογικούς και φορολογικούς περιορισμούς, να επωφεληθούν από το χαμηλό κόστος εργασίας από τα φορολογικά και άλλα πλεονεκτήματα και τελικά να κάνουν και πάλι ανταγωνιστικά τα προϊόντα τους.

Ορισμένοι συγγραφείς προσπάθησαν να ελέγξουν την υπόσταση της θεωρίας αυτής διερευνώντας σε ένα πρώτο στάδιο τη σχέση μεταξύ των εξαγωγών των Η.Π.Α. και των δραστηριοτήτων τους σε «έρευνα και ανάπτυξη». Οι μελετητές αυτοί απόδειξαν ότι πραγματικά υπάρχει μια στενή σχέση μεταξύ των εισροών «έρευνας και ανάπτυξης» των διαφόρων προϊόντων και της διάρθρωσης των εξαγωγών τους για τις Η.Π.Α. Παρά ταύτα το αποτέλεσμα των μελετών αυτών αποδείχτηκε εμπειρικά

για ορισμένες μόνο εξειδικευμένες ομάδες προϊόντων, όπως ηλεκτρονικών, συνθετικών και άλλων προϊόντων που αποτέλεσαν το αντικείμενο των παραπάνω μελετών.

Συγκεκριμένα, μελέτες που εκπονήθηκαν για το σύνολο των βιομηχανικών προϊόντων δεν αποδεικνύουν με εμφανή τρόπο την ύπαρξη σχέσης μεταξύ «έρευνας και ανάπτυξης» από τη μια και εξαγωγών από την άλλη. Ειδικότερα, οι αναλύσεις αυτές σημειώνουν ότι το ποσοστό εξαγωγών των βιομηχανικών προϊόντων των Η.Π.Α. μέσα στα πλαίσια των συνολικών εξαγωγών αυτών των προϊόντων για τις δέκα αναπτυγμένες χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. μειώθηκε από 23,1% το 1962 σε 21,3% το 1966. Η μείωση αυτή παρατηρήθηκε για όλες σχεδόν τις ομάδες προϊόντων, ακόμα και για εκείνες που απαιτούν ψηλό ποσοστό «έρευνας και ανάπτυξης». Συγχρόνως το ποσοστό εξαγωγών των προϊόντων αυτών άλλων χωρών - που σε σύγκριση με τις Η.Π.Α. θεωρούνται χαμηλότερου τεχνολογικού επιπέδου όπως η Ιαπωνία, η Ιταλία, ο Καναδάς - αυξάνονταν συνέχεια στο σύνολο των παγκόσμιων εξαγωγών. Το γεγονός αυτό δεν είναι αποτέλεσμα της αύξησης των εξαγωγών των παραπάνω χωρών προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά της αύξησης προς τις αναπτυγμένες. Για την επεξήγηση αυτού του φαινομένου υπάρχουν δύο βασικές υποθέσεις που δικαιώνουν την πρώτη θεωρητική θέση, που αφορά τη διαδικασία πολυεθνικοποίησης μιας εταιρείας.

Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση, ο ρυθμός εξεύρεσης νέων τεχνολογικών μεθόδων παραγωγής είναι μεγαλύτερος στην Ευρώπη παρά στις Η.Π.Α. η δεύτερη υπόθεση δέχεται το γεγονός ότι υπάρχει μείωση του χρονικού ορίου μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η εξεύρεση νέων προϊόντων ή μεθόδων παραγωγής (πρώτη φάση του κύκλου του προϊόντος) και η διάθεση τους (δεύτερη φάση του κύκλου ζωής του προϊόντος) που παρακινεί τις αμερικανικές εταιρείες να πολυεθνικοποιηθούν. Σχετικά με αυτές τις υποθέσεις πρέπει να σημειώσουμε ότι παρατηρήσεις σχετικές προς τα νέα αυτά προϊόντα δεν είναι δυνατό να ενυπάρχουν στις στατιστικές του διεθνούς εμπορίου και αυτό δικαιώνει τα διαφορετικού χαρακτήρα συμπεράσματα των μελετών που γίνονται πάνω στο θέμα.

Η δεύτερη από τις παραπάνω υποθέσεις φέρεται σαν πιο παραδεκτή, αν πάρουμε υπ όψη το γρήγορο ρυθμό αύξησης των πωλήσεων των αμερικανικών θυγατρικών εταιρειών στην Ευρώπη. Η πρώτη υπόθεση δεν στερείται από κάποια βάση, αν υπολογίσουμε την αύξηση των εξαγωγών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας προς τις Η.Π.Α. Εντούτοις, το γεγονός αυτό οφείλεται περισσότερο στη διαδικασία

διεθνοποίησης της παράγωγης των αμερικανικών εταιρειών που θα εξεταστεί στη συνέχεια, παρά στον εκσυγχρονισμό της ευρωπαϊκής τεχνολογίας.

Ορισμένες μελέτες προσπαθούν συγχρόνως να διερευνήσουν τη σχέση μεταξύ των αμερικανικών επενδύσεων στο εξωτερικό και του τεχνολογικού επιπέδου των κλάδων στους οποίους αυτές πραγματοποιούνται. Έτσι, η απόδειξη μιας θετικής συσχέτισης ανάμεσα στις δυο αυτές μεταβλητές δίνει μεγαλύτερο βάρος στη δεύτερη από τις υποθέσεις που προαναφέρθηκαν. Ο προσδιορισμός παρόμοιων συσχετίσεων γίνεται πολύ δύσκολος και πολλές φορές αδύνατος, παρόλο που οι αμερικανικές επενδύσεις πραγματοποιούνται, σε εκσυγχρονισμένους κλάδους (χημικά προϊόντα - μεταφορικά μέσα - μηχανές), για τους εξής λόγους:

- α. Οι μελέτες αυτές βασίζονται σε στατιστικές γενικού επιπέδου και γι' αυτό δεν είναι προφανείς οι σχέσεις μεταξύ των επιμέρους προϊόντων.
- β. Ορισμένα προϊόντα που εμπεριέχουν χαμηλό βαθμό τεχνολογίας (research and development), κατατάσσονται στατιστικά στην κατηγορία των προηγμένων προϊόντων. Οι επιχειρήσεις, στην προσπάθειά τους να πετύχουν βελτίωση της ανταγωνιστικής τους θέσης διαφοροποιούν τα προϊόντα τους με την παροχή τελειότερου τύπου τεχνικών υπηρεσιών και τη βελτίωση των μεθόδων εμπορίας (διαφήμιση, διατήρηση, παρουσίαση κλπ.). Επί πλέον η ανωτερότητα των αμερικανικών επιχειρήσεων στη διαχείριση και τη διοίκηση, όπως και στο μέγεθος τους, τις ωθούν να πραγματοποιούν επενδύσεις στο εξωτερικό ακόμα και σε παραδοσιακούς κλάδους. Η ανωτερότητα αυτή οφείλεται κύρια στην γρήγορη εξέλιξη των μορφών ανταγωνισμού στις Η.Π.Α. και στην τεχνολογική ανάπτυξη, που απορρέει από την ανάγκη εξοικονόμησης του συντελεστή «εργασία» (συντελεστής σπάνιος και ακριβός στις Η.Π.Α.) και που έχει σαν αποτέλεσμα παραγωγή έντασης κεφαλαίου, όπως και στο μέγεθος της αμερικανικής αγοράς.

Τα παραπάνω αποτελούν τα βασικά επιχειρήματα της «αμυντικής» θέσης της πολυεθνοποίησης των επιχειρήσεων. η θέση αυτή που προκύπτει κύρια από την παρατήρηση της συμπεριφοράς των αμερικανικών εταιρειών στην Ευρώπη, μπορεί να εφαρμοστεί επίσης και στην περίπτωση των ευρωπαϊκών ή ιαπωνικών πολυεθνικών εταιρειών, που δρουν στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις Η.Π.Α. Παρά ταύτα, η θέση που αναπτύχθηκε παραπάνω δεν είναι δυνατό να έχει

οικουμενικό χαρακτήρα λόγω των τελευταίων εξελίξεων των πολυεθνικών εταιρειών. Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν ένα υπόβαθρο για μια δεύτερη θεωρητική θέση σχετική με τη διαδικασία πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων. Η θέση αυτή βασίζεται στη μελέτη της αγοράς (όπου βασίζεται και η πρώτη θέση).

Βάσει της δεύτερης αυτής θέσης, που έχει επιθετικό χαρακτήρα, η διαδικασία πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων αποτελεί εξειδίκευση για κάθε ανά τον κόσμο θυγατρική εταιρεία, στην παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων ή τη συναρμολόγησή τους. Η διάρθρωση μεταξύ των θυγατρικών εταιρειών από τη μια και της μητρικής από την άλλη ευθυγραμμίζεται μ' εκείνη του κύκλου παραγωγής, δημιουργώντας έτσι ένα ολοκληρωμένο κύκλωμα που μέσα του κινούνται τα κεφάλαια, τα προϊόντα, οι υπηρεσίες και η τεχνολογία. Ενώ, σύμφωνα με την πρώτη θέση, η αγορά των χωρών -δεκτών διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο, σ' αυτή τη δεύτερη θεωρείται δευτερεύουσας σημασίας. Έτσι, οι εξαγωγές των μητρικών πολυεθνικών εταιρειών προς μια χώρα υποκαθίστανται από τις πωλήσεις των θυγατρικών τους σ' αυτή τη χώρα, ενώ οι θυγατρικές εξειδικεύονται στην παραγωγή προϊόντων ψηλής ή χαμηλής τεχνολογίας.

Ενώ αρχικά το κίνητρο για τη δημιουργία θυγατρικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό ήταν η υπερπήδηση οικονομικών εμποδίων (δασμολογικά), που ήταν ικανά να κάνουν πιο ανταγωνιστικά τα προϊόντα τους στο εξωτερικό τελευταία επιδιώκεται από αυτές η συστηματοποίηση της εκμετάλλευσης των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από τη διεθνοποίηση του συστήματος παραγωγής, για την αύξηση έτσι των κερδών τους. Και τα πλεονεκτήματα αυτά είναι το χαμηλό κόστος εργασίας, η χαμηλή φορολογική, η δασμολογική προστασία, όπως και εκείνα που προκύπτουν από τη χρηματιστική διοίκηση σε διεθνές επίπεδο (leads and lags, εγχώρια δανειοδότηση, τιμές ενδιάμεσων προϊόντων).

Προκύπτει λοιπόν ότι, ενώ στην αρχή οι θυγατρικές εταιρείες είχαν περιορισμένες αρμοδιότητες για την παραγωγή και διάθεση των προϊόντων, στη συνέχεια αρχίζουν να επωμίζονται μεγαλύτερες ευθύνες, όπως τη διενέργεια ερευνητικής και αναπτυξιακής δραστηριότητας. Το νομικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο δρουν οι πολυεθνικές εταιρείες, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην αυτονομία των θυγατρικών, αλλά κυριότερος φορέας του συντονισμού των επιμέρους τμημάτων ενός πολυεθνικού συγκροτήματος παραμένει η μητρική εταιρεία. (www.xoxos.gr/globalization.html).

Η εμπειρική απόδειξη της δεύτερης θεωρητικής θέσης που επεξηγεί τη διαδικασία πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων, μπορεί να πραγματοποιηθεί με

βάση μια ανάλυση των εξαγωγών των πολυεθνικών εταιρειών.

Συγκεκριμένα, αν το ποσοστό των εξαγωγών τους υπολογιστεί μεγαλύτερο των εγχωρίων πωλήσεων τους, είναι προφανές ότι τα κίνητρα για εγκαθίδρυση θυγατρικών εταιρειών στο εξωτερικό είναι αυτά που παρουσιάζει η δεύτερη θεωρητική θέση για τη διαδικασία πολυεθνοποίησης των επιχειρήσεων. Πραγματικά, οι θυγατρικές εταιρείες επιδιώκουν με αυτό τον τρόπο τη βελτίωση του ανταγωνιστικού τους επίπεδου σε διεθνή κλίμακα, εκμεταλλευόμενες τα πλεονεκτήματα της διεθνοποίησης και αναλύοντας τις συνθήκες παραγωγής των χωρών — δεκτών, κι αυτό βέβαια όχι για τη βελτίωση αυτού του επιπέδου μόνο στη χώρα όπου διενεργούν παραγωγική διαδικασία

Από την ανάλυση των εγχώριων πωλήσεων και των εξαγωγών των ανά τον κόσμο αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών προκύπτει ελάχιστη συσχέτιση μεταξύ πολυεθνοποίησης και εξαγωγών. Ειδικότερα, οι εξαγωγές προς τις Η.Π.Α. των θυγατρικών εταιρειών που είναι εγκαταστημένες στην Ευρώπη δεν ξεπερνούν το 15% της παραγωγής τους. Όμοια, οι αντίστοιχες εξαγωγές όσων είναι εγκαταστημένες στη Λατινική Αμερική και τον υπόλοιπο κόσμο, δεν αντιπροσωπεύουν παρά ένα μικρά μέρος της παραγωγής τους. Εξάιρεση αποτελούν οι στην Ευρώπη και στον Καναδά εγκαταστημένες θυγατρικές αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών, που το ποσοστό των εξαγωγών τους, των πρώτων προς τον υπόλοιπο κόσμο και των δεύτερων προς τις Η.Π.Α., είναι πολύ - ψηλό (22% και 11% αντίστοιχα).

ΠΙΝΑΚΑΣ

Εγχώριες πωλήσεις και εξαγωγές των αμερικανικών πολυεθνικών εταιριών σε ποσοστό της συνολικής παραγωγής του 1965

	Καναδάς	Λατινική Αμερική	Ευρώπη	Υπόλοιπες Χώρες
Εγχώριες πωλήσεις	81	93	77	92
Εξαγωγές προς ΗΠΑ	11	2	1	2
Εξαγωγές προς άλλες χώρες	8	5	22	6
ΣΥΝΟΛΟ	100	100	100	100

Πηγή: L. PACHT, op. cit., p. 1385.

Από τα παραπάνω αποδεικνύεται εμπειρικά η πρώτη θεωρητική θέση, άμεσες όμως παρατηρήσεις πρόσφατα βάζουν υπό αμφισβήτηση αυτήν την απόδειξη. Για παράδειγμα, η IBM και η ΡΟΚΟ παράγουν μεγάλο ποσοστό των ενδιάμεσων προϊόντων τους σε διάφορες χώρες του κόσμου, πράγμα που αποδεικνύει την προσπάθεια διεθνοποίησης του συστήματος παραγωγής τους.

ΣΤΑΔΙΑ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Από τη μέχρι τώρα εξέταση και παρουσίαση των δύο παραπάνω θεωρητικών θέσεων, συμπεραίνουμε ότι αποτελούν δύο επιμέρους διαδοχικά στάδια εξέλιξης της διαδικασίας πολυεθνικοποίησης των εταιρειών και αποδεικνύονται και οι δύο εμπειρικά. Οι θέσεις αυτές αλληλοσυμπληρώνονται και μπορούν να εξηγήσουν καταστάσεις που θα είχαν αντιφατικό χαρακτήρα, εξηγούμενες από μια και μόνο από τις παραπάνω θέσεις. Οφείλουμε επομένως να επεξηγήσουμε τις εκάστοτε καταστάσεις με τη θέση εκείνη που ανταποκρίνεται στη φάση της διαδικασίας πολυεθνικοποίησης των εταιρειών στην οποία παρουσιάζονται αυτές οι καταστάσεις.

Ο τρόπος που οι δύο αυτές θέσεις αλληλοσυμπληρώνονται εκτίθεται στο παρακάτω πρότυπο: Στο πρώτο στάδιο της δημιουργίας της κάθε επιχείρηση διαθέτει κατά προτίμηση την παραγωγή της στην εγχώρια αγορά και έτσι δεν πραγματοποιεί εξαγωγές. Αυτό εξηγείται από τη διαφορά του κόστους για την ενημέρωση των αγορών. Στην εγχώρια αγορά το κόστος αυτό είναι χαμηλότερο, επειδή οι σχετικές πληροφορίες προέρχονται από ευθεία από την εγχώρια κατανάλωση ή από άλλες εγχώριες πηγές. Αντίθετα, το κόστος ενημέρωσης για το εξωτερικό είναι πολύ ψηλό, ενώ ταυτόχρονα η ενημέρωση δεν είναι απόλυτης εμπιστοσύνης.

Σ' ένα δεύτερο στάδιο της εξέλιξης της, που συμπίπτει με αγοράς, η επιχείρηση προωθεί τις εξαγωγές της θεωρώντας αυτό τον τρόπο σαν τον πιο κατάλληλο για τη διεύθυνση της στην ξένη αγορά.

Η διεύθυνση αυτή της επιτρέπει να αποκτήσει μια αξιόλογη εμπειρία για την ξένη αυτή αγορά. Και μπορεί κατόπιν να ενισχύσει την εξαγωγική της θέση στο εξωτερικό με τη δημιουργία εμπορικών αντιπροσωπειών, που προσφέρουν δασικές υπηρεσίες στο σύγχρονο ανταγωνισμό, όπως λόγω χάρη τεχνικές υπηρεσίες και

διαφήμιση. Οι αντιπροσωπείες αυτές είναι ζωτικής σημασίας για αγορές υπό ατελή ανταγωνισμό που είναι αποτέλεσμα της διαφοροποίησης των προϊόντων. Η διαφοροποίηση των προϊόντων προέρχεται από την εκμετάλλευση της επιθυμίας ικανοποίησης των αναγκών διαφορετικού βαθμού επιτακτικότητας. Η ικανοποίηση αυτή πραγματοποιείται με τη διαφοροποίηση των προϊόντων που τελικά μπορεί να επιφέρει διαφοροποίηση και στα κόστος παραγωγής. Τέλος, λόγω αυτής της διαφοροποίησης, πετυχαίνεται η μεταφορά της τεχνολογίας που διαδραματίζει σπουδαιότατο ρόλο στη διάρθρωση του εξωτερικού εμπορίου και των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι διενεργούνται ανταλλαγές του ίδιου προϊόντος αλλά διαφοροποιημένου μεταξύ δύο χωρών που έχουν το ίδιο ύψος εθνικού εισοδήματος.

Από τη στιγμή που το τεχνολογικό πλεονέκτημα της επιχείρησης, που εξάγει, γίνει κτήμα και ξένων προς αυτή επιχειρήσεων, παύει να υφίσταται ο μονοπωλιακός χαρακτήρας των προϊόντων της. Στην προκειμένη περίπτωση αυτή είναι υποχρεωμένη να βρει νέες μεθόδους διάθεσης των προϊόντων της, για να πετύχει ανταγωνιστικότητα γι αυτά και να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της. Με τις νέες αυτές μεθόδους η επιχείρηση κατορθώνει να μειώσει το κόστος παραγωγής και έτσι πετυχαίνει να μειώσει την τιμή του προϊόντος ή να αυξήσει τις δαπάνες για διαφήμιση, διατηρώντας σταθερή την τιμή του προϊόντος.

Στο τρίτο στάδιο οι ξένες επιχειρήσεις πουλάνε στις εγχώριες, που γνωρίζουν καλύτερα την εγχώρια αγορά, τις νέες μεθόδους παραγωγής (know-how). Με τον τρόπο αυτό οι ξένες επιχειρήσεις δεν αναλαμβάνουν «επιχειρηματικό κίνδυνο» που θα υπήρχε στην περίπτωση πραγματοποίησης άμεσων επενδύσεων για παραγωγή στο εξωτερικό, όπου δεν θα υπήρχε επαρκής ενημέρωση για την αγορά. Η τακτική αυτή είναι ανεξάρτητη από τις άμεσες επιδιώξεις ανταγωνισμού της ξένης επιχείρησης. Η λογική της βρίσκεται στο ότι η επιχείρηση επιθυμεί να κατοχυρώσει το προϊόν της (π.χ. με την παράκαμψη των δασμολογικών εμποδίων) και να αποκτήσει εμπειρίες όσον αφορά την παραγωγή και διάθεση του προϊόντος αυτού στην ξένη αγορά. Εντούτοις η τακτική αυτή δεν της εξασφαλίζει τον έλεγχο πάνω στην παραγωγή και διάθεση του προϊόντος, ούτε της επιτρέπει να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα μιας επιτόπιας παραγωγής

Στην προσπάθεια της η επιχείρηση από τη μια να εξασφαλίσει τον έλεγχο της παραγωγής και της διάθεσης κι από την άλλη να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα της παραγωγής, οδηγείται σε ένα τέταρτο στάδιο όπου εγκαθιδρύει παραγωγικές

μονάδες στο εξωτερικό. Το χαμηλό κόστος του συντελεστή «εργασία», ο ελαττωμένος φορολογικός συντελεστής, η απαλλαγή από δασμολογικές επιβαρύνσεις, η υπερ-κοστολόγηση και η τεχνική των leads and lags (βλ. παρακάτω) αποτελούν τα δασικά κίνητρα για την πολυεθnikοποίηση των εταιρειών. Έτσι, οι εξαγωγές των πολυεθνικών στα τέταρτο στάδιο υποκαθίστανται από την παραγωγή των θυγατρικών τους στο εξωτερικό.

Με βάση την ίδια λογική για την εξέλιξη μιας πολυεθνικής εταιρείας (διεύρυνση της αγοράς, βελτίωση του ανταγωνιστικού επιπέδου, αύξηση των κερδών κλπ.) που έχει ήδη αποκτήσει μια παραγωγική εμπειρία στο εξωτερικό και γνωρίζει καλά τα κέρδη που μπορεί να πραγματοποιήσει με την πολυεθnikοποίηση, τείνει σε ένα πέμπτο στάδιο να γενικεύσει τη διαδικασία πολυεθnikοποίησής της, κατανέμοντας γεωγραφικά το κάθε στάδιο παραγωγής των προϊόντων της

Η διαδικασία αυτή επιτρέπει σε μια πολυεθνική επιχείρηση να εκμεταλλευτεί τους οικονομικούς πόρους διαφόρων χωρών (κεφάλαιο, εργασία, διοικητικά και ερευνητικά ταλέντα κ.α.), να επηρεάσει τον τρόπο ζωής τους, να αυξήσει τις πωλήσεις τους σ' αυτές και να μειώσει την εξάρτηση της με τη διέγρυνση των κέντρων παραγωγής και κατανάλωσης της μέσω της κατανομής της εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα. Τέλος, οι εξαγωγές αποτελούν το στοιχείο «κλειδί» στη διάρκεια αυτού του σταδίου πολυεθnikοποίησης των επιχειρήσεων.

ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Έτσι, δημιουργείται το ερώτημα αν, με βάση το τελευταίο αυτό στάδιο, καταλήγουμε στη θεωρητική θέση των νεοκλασικών οικονομολόγων. Δηλαδή, αν η φάση της μετακίνησης των παραγωγικών συντελεστών και των δραστηριοτήτων (μέσω των πολυεθνικών εταιρειών) θα ακολουθηθεί η όχι από μια παγκόσμια κατανομή της εργασίας και την εξίσωση της αμοιβής των συντελεστών παραγωγής διεθνώς, με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας.

Πάρα πολλά είναι τα επιχειρήματα που έρχονται σε αντίθεση με την παραπάνω θέση. Ένα τέτοιο επιχειρήμα μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: δεν είναι δυνατή η εξίσωση των μισθών διεθνώς, λόγω των διαφορών που υπάρχουν στον τρόπο διάρθρωσης και στο μέγεθος της οικονομίας κάθε χώρας. Άλλοι παράγοντες,

όπως οι οικονομίες κλίμακας και οι εξωτερικές οικονομίες μπορούν να αντιταχθούν στην παγκόσμια κατανομή της εργασίας με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, αν πάρουμε υπόψη ότι υπάρχουν φτωχές και πλούσιες χώρες. Έτσι, μια μικρή χώρα, έστω κι αν διαθέτει φυσικά πλεονεκτήματα, δεν έχει την ικανότητα να προσελκύσει πολυεθνικές παραγωγικές μονάδες, επειδή το μέγεθος της αγοράς της δεν επιτρέπει στις παραγωγικές αυτές μονάδες την πραγματοποίηση οικονομιών κλίμακας και το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των χωρών αυτών τις εμποδίζει να αναπτύξουν εξωτερικές οικονομίες.

Θα εξετάσουμε παρακάτω αναλυτικότερα το πρόβλημα αυτό, γιατί ενδιαφέρει μια μικρή οικονομία όπως είναι η ελληνική και τις επιδράσεις των άμεσων διεθνών επενδύσεων πάνω της.

Συγκεκριμένα, μια μικρή αναπτυσσόμενη χώρα δεν παρουσιάζει ικανοποιητική οικονομική διάρθρωση, κατά τον F. Perroux, και ακόμα δεν υπάρχει προσαρμογή της παραγωγής στις ανάγκες του πληθυσμού πράγμα που οδηγεί τους εσωτερικούς και εξωτερικούς φορείς της παραγωγής να εφαρμόζουν οικονομικά προγράμματα τα οποία αντιστοιχούν σε ένα optimum που προκύπτει από την τιμή που καθορίζεται από τον πλήρη ανταγωνισμό. Οι εσωτερικοί φορείς (επιχειρήσεις), ακόμα κι αν διαθέτane τις ίδιες παραγωγικές και τεχνολογικές ικανότητες μ' εκείνες των φορέων των αναπτυσσόμενων χωρών, θα είχαν ελάχιστες πιθανότητες να εφαρμόζουν αυτά τα optimal οικονομικά προγράμματα, γιατί οι φορείς αυτοί δεν διαθέτουν μεγάλη επενδυτική ικανότητα.

Εξετάζοντας το θέμα αυτό από μια δυναμική άποψη, μπορούμε να πούμε ότι οι οικονομίες κλίμακας είναι αδύνατο να επιτευχθούν σε μια τέτοια οικονομία παρά μόνο με τη βελτίωση των συντελεστών παραγωγής και της τεχνολογίας, με την αύξηση του μεγέθους της παραγωγής - που θα επιτευχθεί με την αύξηση των εισοδημάτων και των εξαγωγών και που θα επιτρέψει την πρόοδο των τεχνικών παραγωγής και τέλος με το συνδυασμό των παραπάνω στοιχείων. Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση η αναπτυσσόμενη χώρα δεν θα επωφεληθεί από τις οικονομίες κλίμακας τόσο όσο μια αναπτυσσόμενη κι αυτό λόγω του διαφορετικού βαθμού επενδυτικής ικανότητας της κάθε μιας. Αν τώρα η αναπτυσσόμενη χώρα προσπαθήσει να καλύψει τη διαφορά αυτή με την εισαγωγή ξένων κεφαλαίων, το αποτέλεσμα δεν θα είναι πάντα θετικό, επειδή οι ξένοι επενδυτές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μεγιστοποίηση των κερδών τους παρά για την ευθυγράμμιση τους με τις εγχώριες επιδιώξεις.

Αυτό γίνεται προφανές από το γεγονός ότι οι περισσότερες πολυεθνικές εταιρείες που δρουν στις αναπτυσσόμενες χώρες δεν εξάγουν παρά μόνο ένα ελάχιστο ποσοστό της παραγωγής τους, πράγμα που δεν υποβοηθάει στη διεύρυνση της εγχώριας αγοράς. Επί πλέον δεν παραβάλλουν καμιά προσπάθεια για έρευνα και ανάπτυξη (research and development) ούτε για ευθυγράμμιση των τεχνικών μεθόδων παραγωγής τους στις εγχώριες ανάγκες παραγωγής και κατανάλωσης. Μ' αυτόν τον τρόπο οι πολυεθνικές εταιρείες δεν πραγματοποιούν εξωτερικές οικονομίες η οικονομίες κλίμακας κι έτσι εμποδίζεται η δημιουργία πόλων ανάπτυξης ή η επέκτασή τους, που αποτελούν προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης.

Έτσι διαιωνίζεται η ασύμμετρη επικυριαρχία των αναπτυγμένων χωρών που διαθέτουν δυναμική οικονομική διάρθρωση και μεγάλης κλίμακας παραγωγή με συσσώρευση κεφαλαίου, βιομηχανική ανάπτυξη και τεχνικοοικονομικές γνώσεις, στις αναπτυσσόμενες που υστερούν σοβαρά ως προς τα παραπάνω κριτήρια. Το αποτέλεσμα της κυριαρχίας είναι ο άνισος χαρακτήρας του εμπορίου μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών. Πράγματι, στα πλαίσια των διεθνών συναλλαγών - όπου συναλλάσσονται κυριαρχούσες και κυριαρχούμενες χώρες - οι γενικοί μηχανισμοί των τιμών και του εισοδήματος, που περιγράψανε οι κλασσικοί και νεοκλασσικοί, δεν εξασφαλίζουν τις απαραίτητες αναπροσαρμογές που θα οδηγούσαν σε μια άμβλυση των διεθνών οικονομικών ανισοτήτων.

Επιπλέον, η ελαστικότητα της ζήτησης (σε σχέση με το εισόδημα και με τις τιμές) των εισαγωγών και εξαγωγών των προϊόντων κάθε χώρας, διαφέρει από χώρα σε χώρα και από προϊόν σε προϊόν. Αυτό εμποδίζει, όπως συμβαίνει και με όλα τα άλλα εμπόδια του διεθνούς εμπορίου (δασμοί, προτιμήσεις, dumping, ποιοτικοί και ποσοτικοί περιορισμοί κ.α.) την χωρίς κυριαρχία εξισορρόπηση του διεθνούς εμπορίου, που θα οδηγούσε σε μια παγκόσμια κατανομή της εργασίας και στην εξίσωση της αμοιβής των συντελεστών παραγωγής, πράγμα εξ άλλου που παραδέχονται και οι νεοκλασσικοί και οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι όπως R. Vernon. Απεναντίας, σήμερα παρατηρείται μείωση της συμμετοχής των υπανάπτυκτων χωρών στο διεθνές εμπόριο. Αυτό οφείλεται από τη μια στη χαμηλή ελαστικότητα της ζήτησης (ως προς τις τιμές και ως προς το εισόδημα) για εισαγωγές πρωτογενών προϊόντων (για τα όποια οι υπανάπτυκτες χώρες είναι ανταγωνιστικές) κι από την άλλη στη μειωμένη ικανότητα εξαγωγής βιομηχανικών προϊόντων των υπανάπτυκτων χωρών. Από όλα αυτά επιδεινώνονται οι οροί του εμπορίου για τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ένας δεύτερος λόγος που η διαδικασία πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων δεν επιφέρει ικανοποιητική και με ίσους ορους κατανομή της εργασίας διεθνώς, αποτελεί το γεγονός ότι οι χώρες που θα εξειδικεύονταν στην παραγωγή προϊόντων με ψηλή ελαστικότητα ζήτησης (προϊόντα π.χ. τεχνολογικά αναπτυγμένα) θα κυριαρχούσαν σ' εκείνες που θα εξήγαγαν προϊόντα με χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης.

Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργούνται στις αναπτυγμένες χώρες βασικές υπέρ-βιομηχανίες γύρω από τις όποιες αναπτύσσονται, παρακινούμενες από αυτές, μικρότερες δορυφορικές βιομηχανίες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες η παραγωγή διενεργείται μόνο με μικρές δορυφορικές βιομηχανίες. Αυτό τελικά έχει σαν αποτέλεσμα την επικράτηση και επικυριαρχία των αναπτυγμένων στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν συμφέρον να διαιωνίσουν μια ασύμμετρη οικονομική κυριαρχία, πράγμα που ήταν το αίτιο της διεθνοποίησης της παραγωγής τους - παρά να δημιουργήσουν τις συνθήκες εκείνες, με βάση τις όποιες θα επιτευχθεί η κατανομή της εργασίας διεθνώς με ίσους όρους. Γιατί, με βάση το σύστημα των διεθνών και περιφερειακών ανισοτήτων, μπορούν να έχουν ψηλή αποδοτικότητα, δηλαδή να πραγματοποιούν ψηλά κέρδη κι αυτή τους η δυνατότητα είναι άμεσα συναρτημένη με το γεγονός ότι έχουν το μονοπώλιο των τεχνολογικών γνώσεων, τις όποιες μπορούν να εμπορευθούν από θέση ισχύος.

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Στην οικονομική βιβλιογραφία, συναντά κανείς δύο μορφές διεθνών ιδιωτικών επενδύσεων. Η πρώτη είναι οι άμεσες επενδύσεις (Investissement Direct) και η δεύτερη οι έμμεσες (Investissement Indirect). Οι άμεσες επενδύσεις αφορούν τη δημιουργία ή και επέκταση της μόνιμης συμμετοχής των ξένων επενδύσεων στις εγχώριες επιχειρήσεις. Στην περίπτωση των άμεσων επενδύσεων γίνεται μεταφορά οικονομικών πόρων από το εξωτερικό για την προμήθεια μετοχών και ομολογιών των εγχώριων. Με τον τρόπο αυτό οι ξένοι αποταμιευτές μεταβιβάζουν τις οικονομίες τους σε εγχώριους επενδυτές, που αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου τη διαδικασία

παραγωγής. Για το λόγο αυτό στην προκειμένη περίπτωση μιλάμε για απλή τοποθέτηση (placement) ξένων κεφαλαίων.

Οι έμμεσες επενδύσεις πραγματοποιούνται με δύο τρόπους: α) Με τη μορφή χρηματοδότησης βάσει συμφωνίας (placement contractuel), και β) με τη μορφή χαρτοφυλακίου (placement de portefeuille). Η πρώτη περίπτωση αφορά τη βραχυπρόθεσμη ή μεσοπρόθεσμη χρηματοδότηση των εγχώριων επιχειρήσεων από το εξωτερικό για την εισαγωγή εξοπλισμού ή για εμπορική δραστηριότητα. Η δεύτερη αποσκοπεί στην αγορά από τους ξένους επενδυτές μετοχών και ομολογιών που εκδίδονται από τις εγχώριες επιχειρήσεις.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό των άμεσων διεθνών επενδύσεων συνδέεται με την παραγωγική ικανότητα τους. Σε αντίθεση με τις έμμεσες, οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις πραγματοποιούνται κύρια από μεγάλες διεθνείς (internationals), πολυεθνικές ή υπερεθνικές επιχειρήσεις ή εταιρείες και συνοδεύονται, στις χώρες που πραγματοποιούνται, από μεταφορά σύγχρονης τεχνολογίας από το εξωτερικό. Πράγματι, οι επιχειρήσεις αυτές διαθέτουν τεράστια εμπειρία, άρτια οργάνωση σύγχρονες μεθόδους παραγωγής, εκμετάλλευσης και διοίκησης και έχουν παγκόσμια φήμη. Τα πλεονεκτήματα αυτά, με τη διαδικασία που ακολουθούν οι πολυεθνικές εταιρείες, μεταφέρονται στις χώρες «δέκτες» των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Η φύση αυτού του είδους των επενδύσεων καθορίζεται περισσότερο από τις επιπτώσεις τους και όχι από τις χρηματικές ροές που προκαλούνται. Αυτό αποτελεί την κυριότερη επιτυχία των πρόσφατων οικονομικών ερευνών που έγιναν πάνω σ' αυτό το θέμα.

Βέβαια, οι χρηματικές ροές που δημιουργούνται από την πραγματοποίηση των άμεσων επενδύσεων είναι σημαντικές, αν μάλιστα υπολογιστεί ή εξαγωγή των κερδών των διεθνών εταιρειών (βλ. παρακάτω), αν και ορισμένες μελέτες αποδεικνύουν ότι οι πύροι που μεταφέρονται από τις πολυεθνικές εταιρείες στις χώρες- δέκτες δεν ξεπερνούν το 25% των συνολικών τους πόρων στις χώρες αυτές. Το υπόλοιπο 75% καλύπτεται από εσωτερικές δανειοδοτήσεις ή από τη συμμετοχή άλλων εγχώριων και ξένων κεφαλαίων. Ο συνδυασμός εγχώριων και ξένων κεφαλαίων καλείται «Joint-Ventures». Ο τελευταίος αυτός τύπος επιχειρήσεων συναντιέται κύρια στις υπό ανάπτυξη χώρες, όπου ή πολιτική αστάθεια και ή αβεβαιότητα δημιουργούν της κατάλληλες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη τους.

Στην περίπτωση των Joint-Ventures κύριος σκοπός των πολυεθνικών εταιρειών είναι ο έλεγχος της παραγωγής. Η δημιουργία τους πραγματοποιείται με τη

συμμετοχή ξένων εταιρειών σε εγχώριες επιχειρήσεις, οπότε παράλληλα με τη μεταφορά των κεφαλαίων τους οι ξένες μεταφέρουν συγχρόνως τεχνολογικές, εμπορικές και διοικητικές γνώσεις. Οι προηγούμενοι μέτοχοι των εταιρειών αυτών κατέχουν τότε νέους και λιγότερους τίτλους ιδιοκτησίας.

Είναι στατιστικά αδύνατος ο καθορισμός του βαθμού έλεγχου των ξένων επιχειρήσεων πάνω στις εγχώριες. Βέβαια, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α) όπως και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) παραδέχονται ότι υπάρχει άμεσος έλεγχος των εγχώριων επιχειρήσεων από τις ξένες, αν οι τελευταίες κατέχουν το 25 % τον συνολικού ενεργητικού των Joint-Ventures που δημιουργούνται. Η παραδοχή αυτή όμως είναι αυθαίρετη, γιατί ο άμεσος έλεγχος μπορεί να επιτευχθεί και μόνο με την παροχή της ξένης τεχνολογίας.

Το κίνητρο για άμεσες διεθνείς επενδύσεις μπορεί να μην είναι οι πιθανά ευνοϊκοί όροι παραγωγής. Διάφορα είναι τα κίνητρα εκείνα που παροτρύνουν στην πραγματοποίηση των άμεσων επενδύσεων και κατά κύριο λόγο οι φορολογικές συνθήκες.

Πολλές φορές δημιουργούνται περιφερειακά διοικητικοοικονομικά κέντρα των μεγάλων εταιρειών (financial holding) που δεν αποσκοπούν στη δημιουργία παραγωγικών μονάδων και γενικά στη μεταφορά τεχνολογικών, εμπορικών και διοικητικών γνώσεων, αλλά αποβλέπουν στην πραγματοποίηση ψηλών κερδών, επωφελούμενα από τους ευνοϊκούς φορολογικούς όρους που παρέχει ή νομοθεσία των χωρών - δεκτών.

Γενικότερα η δημιουργία μιας θυγατρικής, πολυεθνικής εταιρείας έχει σαν σκοπό την αξιοποίηση παραγωγικής και εμπορικής δραστηριότητας στο εξωτερικό. Η θυγατρική εταιρεία απολαμβάνει ορισμένα μη υλικά προνόμια από τη μητρική της π.χ. τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ερευνητικές και εμπειρικές γνώσεις της μητρικής. Η δυνατότητα χρησιμοποίησης όμως αυτών των τεχνικοοικονομικών μέσων συνδέεται με την υποχρέωση αντιπαροχών από την πλευρά της θυγατρικής. Με βάση αυτές τις αντιπαροχές οι μητρικές εταιρείες εφαρμόζουν μεθόδους τεχνητής υπερκοστολόγησης (των εισαγωγών της θυγατρικής ή του know-how που παρέχει) ή υποκοστολόγησης (των εξαγωγών της θυγατρικής προς τη μητρική ή ενδεχόμενα προς αδελφές εταιρείες) που οδηγούν στη μεγιστοποίηση του κέρδους του πολυεθνικού συγκροτήματος. Αυτή ή συμβολή των υπερκοστολογήσεων ή υποκοστολογήσεων στη μεγιστοποίηση του κέρδους είναι αποφασιστική, αν υπολογιστεί ότι, εκτός από τις παραπάνω μη υλικές συναλλαγές μητρικής και

θυγατρικής εταιρείας, γίνονται και υλικές συναλλαγές (όπως τα ενδιάμεσα προϊόντα) που συνήθως διέπονται από ορούς μονοπωλιακής αγοράς.

Έτσι λοιπόν, μία μητρική εταιρεία μπορεί να υπερκοστολογήσει τα προϊόντα ή και τις γνώσεις που παρέχει στη θυγατρική της αυξάνοντας έτσι το κόστος παραγωγής της τελευταίας και να υποκοστολογήσει τα προϊόντα που αγοράζει από τη θυγατρική εταιρεία, που δρα η θυγατρική δεν είναι ευνοϊκές. Η σχέση μεταξύ υπερκοστολογήσεων ή υποκοστολογήσεων και των φορολογικών συνθηκών της χώρας δέκτου, σχέση που μπορεί να καθοριστεί μαθηματικά, δεν ορίζεται μόνο από το κριτήριο της μεγιστοποίησης του κέρδους του πολυεθνικού συγκροτήματος, αλλά και από άλλα κριτήρια όπως για παράδειγμα από τη δυνατότητα εξαγωγής των κερδών της θυγατρικής (ύπαρξη ή ανυπαρξία συναλλαγματικών περιορισμών) και από την πολιτική κατάσταση σε μια χώρα δέκτη. Με τον τρόπο αυτό ένα ολοκληρωμένο πολυεθνικό σύστημα παρέχει τη δυνατότητα σε μια μητρική εταιρεία να προσδιορίζει το είδος των οικονομιών (θετικών ή αρνητικών, *economies et diseconomies*) των θυγατρικών της εταιρειών.

Φορείς των άμεσων διεθνών επενδύσεων είναι οι διεθνείς, πολυεθνικές, υπερεθνικές και διεθνικές εταιρείες. Μπορούμε να προσδιορίσουμε τις εταιρείες αυτές, όπως φαίνεται στον πίνακα 2.

Η περιληπτική τυπολογία των φορέων των άμεσων διεθνών επενδύσεων δεν μπορεί να συμπεριλάβει όλες τις ενέργειες και τις ειδικές καταστάσεις που προκύπτουν από τις επενδύσεις αυτές. Αναφερόμαστε στις μη υλικές συναλλαγές μεταξύ μητρικής και θυγατρικής εταιρείας, όπως τα συμβόλαια διαχείρισης (*management contracts*), την παροχή υπηρεσιών και σήματος προϊόντων, καθώς επίσης και τις μεθόδους παραγωγής και εμπορίας. Παρ' όλα αυτά ή τυπολογία αυτή διευκολύνει την ανάλυση του πολύπλοκου προβλήματος των άμεσων επενδύσεων.

Πίνακας 2
Οι φορείς των άμεσων διεθνών επενδύσεων

Είδος εταιρείας	Ιδιοκτησία	Έδρα της επιχείρησης	Κατανομή ενεργητικού και παθητικού	Τόπος οικονομικής δραστηριότητας και πραγματοποίησης των κερδών	Σύνθεση προσωπικού της γενικής διεύθυνσης
Διεθνής	Κύρια μέτοχοι μιας εθνικότητας	Χώρα προέλευσης της μητρικής	Κύρια στη χώρα προέλευσης της μητρικής	Ένα μέρος στη χώρα προέλευσης της μητρικής και ένα μέρος στο εξωτερικό (εξαγωγές).	Κύρια της εθνικότητας της χώρας προέλευσης της μητρικής.
Διεθνική	Επικράτηση μετόχων μιας, δύο ή τριών εθνικοτήτων.	Σε μία ή δύο χώρες	Σε πολλές χώρες	Σε πολλές χώρες	Επικράτηση δύο ή τριών εθνικοτήτων.
Πολυεθνική	Μέτοχοι πολλών χωρών, επικράτηση μετόχων της χώρας προέλευσης της μητρικής.	Σε μία ή δύο χώρες	Διεθνής	Σε μεγάλο αριθμό χωρών	Πολλών εθνικοτήτων με επικράτηση της χώρας προέλευσης της μητρικής.
Υπερεθνική	Μέτοχοι πλήθους χωρών χωρίς την επικράτηση κανενός	Διεθνής βάση	Διεθνής	Διεθνής	Διεθνής χωρίς επικράτηση μιας εθνικότητας

Οι παραπάνω τύποι των φορέων των ξένων επενδύσεων μπορούν να κατανοηθούν πληρέστερα με την παρακολούθηση της διαδικασίας, με την οποία μια διεθνής εταιρεία εξελίσσεται σε υπερεθνική. Η εξέλιξη αυτή διαγράφεται από τη λογική διαδοχή της διαδικασίας ανάπτυξης μιας διεθνούς εταιρείας.

Επί πλέον, ή τυπολογία που δόθηκε δεν εφαρμόζεται μόνο σε πρωτογενούς ή δευτερογενούς, αλλά και σε τριτογενούς μορφής επιχειρήσεις, όπως π.χ. τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, γραφεία μελετών και διαχειρίσεων κ.ά. Επίσης αναφέρεται όχι μόνο σε μεγάλου μεγέθους επιχειρήσεις αλλά και σε μικρού. Εντούτοις, ένα μεγάλο μέρος των σχετικών μελετών πάνω στο θέμα παρουσιάζει την τάση πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων σε συνάρτηση με το μέγεθός τους. Πραγματικά, το ύψος της οικονομικής δραστηριότητας μιας πολυεθνικής εταιρείας πολλές φορές μπορεί να, ξεπερνάει το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα πολλών χωρών.

ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Εξ άλλου, αν μελετήσουμε τη διάρθρωση των αμερικανικών εξόδων για επενδύσεις στο εξωτερικό κατά κλάδο μεταποίησης (βλ. πίνακα 3), θα συμπεράνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό τους συγκεντρώνεται στις βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας (χημικές, μεταλλουργικές και μεταφορικών μέσων). Σ' αυτή την κατηγορία βιομηχανιών, οι συνθήκες παραγωγής και κατανάλωσης προσφέρουν αυξανόμενες δυνατότητες επίτευξης κέρδους. Παρ' όλα αυτά όμως, οι εμπειρικές αναλύσεις πάνω στο θέμα οδηγούν σε μια αμφισβήτηση της σχέσης μεταξύ των άμεσων αμερικανικών επενδύσεων και του ψηλού βαθμού περιεκτικότητας τεχνολογικών γνώσεων στα παραγόμενα από αυτές προϊόντα. Η αμφισβήτηση οφείλεται στο γεγονός ότι πραγματοποιούνται σημαντικές επενδύσεις σε μερικούς υποκλάδους, όπως για παράδειγμα των αυτοκινήτων, που δεν θεωρούνται ότι περιέχουν ψηλό βαθμό ερευνάς και ανάπτυξης (research and development). Εν τούτοις όμως, υπάρχει μια συσχέτιση ανάμεσα στις άμεσες αμερικανικές επενδύσεις και στο βαθμό τεχνολογικής ανάπτυξης των κλάδων που πραγματοποιούνται αυτές.

Πίνακας 3
Οι άμεσες αμερικάνικες επενδύσεις κατά βιομηχανία μεταποίησης το
1968 και 1969 σε εκατομμύρια δολάρια

Έτος	1968		1969	
	Αξία	Ποσοστό %	Αξία	Ποσοστό %
Βιομηχανίες				
Χημικά προϊόντα	1.208	28,8	1.118	22,4
Μηχανές	1.016	24,2	1.344	27,0
Εξοπλισμός μεταφορών	617	14,2	795	15,9
Υπόλοιπες	1.349	32,1	1.719	34,5
ΣΥΝΟΛΟ	4.191	100	4.976	100

Η διάρθρωση των αμερικανικών επενδύσεων στην Ευρώπη χαρακτηρίζεται κύρια από άμεσες επενδύσεις, ενώ των ευρωπαϊκών στην Αμερική από έμμεσες. Συγκεκριμένα το 70% των ευρωπαϊκών επενδύσεων στις Η.Π.Α. πραγματοποιείται με έμμεση μορφή και το υπόλοιπο 30% με άμεση μορφή. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι το ύψος των αμερικανικών επενδύσεων στην Ευρώπη είναι ίσο με το ύψος των ευρωπαϊκών στις, Η.Π.Α. Η διαφορά που παρατηρείται στη διάρθρωση των επενδύσεων μεταξύ των δύο αυτών οικονομιών, εξηγείται από ειδικούς πάνω στο θέμα οικονομολόγους, από την σχέση τεχνολογικής ανάπτυξης και άμεσων επενδύσεων. Έτσι, οι ευρωπαϊκές επενδύσεις στις εν αναπτύξει χώρες, σε αντίθεση μ' αυτές που γίνονται στις Η.Π. Α., χαρακτηρίζονται από σημαντικό ποσοστό άμεσων επενδύσεων. Μ' αυτό λοιπόν τον τρόπο, το 62,2% των επενδύσεων αυτών είναι άμεσες και το υπόλοιπο 37% έμμεσες.

Αν γίνει αποδεκτή ή συσχέτιση τεχνολογικής ανάπτυξης και ύψους άμεσων επενδύσεων, μπορούμε να κατανοήσουμε τη διάρθρωση των ευρωπαϊκών επενδύσεων στις υπό ανάπτυξη χώρες, δεδομένης της τεχνολογικής υπεροχής της Ευρώπης έναντι των χωρών αυτών. Πράγματι, οι επενδύσεις των ευρωπαϊκών χωρών που πραγματοποιούνται στις υπό ανάπτυξη χώρες, κατευθύνονται σε εκσυγχρονισμένους βιομηχανικούς κλάδους, δηλαδή σε βιομηχανίες που απαιτούν μεγάλο ποσοστό για έρευνα και ανάπτυξη σε σχέση προς τη συνολική αξία παραγωγής τους και που οι μέθοδοι παραγωγής είναι πολύπλοκες και τέλος, σε βιομηχανίες των οποίων ο εκσυγχρονισμός και η τεχνολογική πρόοδος επιτρέπει την παραγωγή και διάθεση των οποίων ο εκσυγχρονισμός και η τεχνολογική πρόοδος

επιτρέπει την παραγωγή και διάθεση των προϊόντων τους. Αυτό φαίνεται και από τη μελέτη 100 συμβολαίων επενδύσεων μεταξύ των παραπάνω οικονομιών, από τα οποία 57 αναφέρονται στις σύγχρονες βιομηχανικές μονάδες και μόνο 26 στις παραδοσιακές (ήτοι βιομηχανίες με συνηθισμένες και κλασσικές μεθόδους παραγωγής και προϊόντα).

Μια επιπλέον παρατήρηση επιβάλλεται σχετικά με τις ροές κεφαλαίων προς τις υπό ανάπτυξη χώρες. Η εξέλιξη των ιδιωτικών επενδύσεων υπήρξε ευνοϊκή σε αντίθεση με εκείνη των διμερών και πολυμερών δημόσιων επενδύσεων (*Aide publique bilaterale et multilaterale*).

Στην περίοδο 1960 - 1969 το ποσοστό συμμετοχής των δημόσιων επενδύσεων στις εν γένει επενδύσεις, από 61,1% κατέβηκε σε 53,7% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις ιδιωτικές ανέβηκε από 38,8% σε 46,3%. Εν τούτοις το φαινόμενο παρατηρείται κύρια στις αναπτυσσόμενες χώρες και μάλιστα έντονα, παρά στις υπό ανάπτυξη, δεδομένου ότι εκτός από τη διαφορά που υπάρχει στα περιθώρια επίτευξης κέρδους ανάμεσα στις παραγωγικές βιομηχανίες αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών, υπάρχει και κάμψη του ποσοστού συμμετοχής των εξαγωγών των χωρών αυτών στο αντίστοιχο σύνολο παγκόσμια. Η κάμψη αυτή δυσκολεύει την εξόφληση των χρέους των φτωχών χωρών προς τις πλούσιες και των τόκων του. Τέλος ή αποδοτικότητα των ιδιωτικών επενδύσεων είναι ψηλότερη από την αντίστοιχη των δημοσίων επενδύσεων.

Η παραπάνω ανάλυση μας προσφέρει με τα στοιχεία της τη δυνατότητα ενός πρώτον ορισμού των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Τα στοιχεία όμως αυτά που πηγάζουν από εμπειρική ανάλυση δίνουν μια στατική άποψη των επενδύσεων αυτών. Σ' ένα δεύτερο στάδιο γίνεται προσπάθεια να δοθεί ή δυναμική έννοια των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Τα στοιχεία αυτά δίνονται περιληπτικά στη συνέχεια:

- I. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις ελέγχουν τη μεταφορά και διάθεση πόρων και τα συστήματα και τις μεθόδους παραγωγής σε διεθνή κλίμακα.
- II. Οι επενδύσεις αυτές πραγματοποιούνται από ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις, που χαρακτηρίζονται από μια παγκόσμια στρατηγική εκμετάλλευσης και διάθεσης των διεθνών οικονομικών πόρων και των μεθόδων παραγωγής και τεχνολογίας. Οι επιχειρήσεις αυτές ονομάζονται, ανάλογα με το βαθμό εξέλιξης τους, διεθνείς, πολυεθνικές, υπερεθνικές και υπερπολυεθνικές. Οι παραπάνω επιχειρήσεις επενδύουν μεγάλο ποσοστό των οικονομικών τους πόρων στο εσωτερικό με τη δημιουργία θυγατρικών

εταιρειών και επίσης με την κινητοποίηση των οικονομικών πόρων των χωρών δεκτών.

- III. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις αφορούν όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας πολλών χωρών, κατά κύριο όμως λόγο αφορούν τις εκσυγχρονισμένες βιομηχανίες των αναπτυσσόμενων χωρών (Ευρώπη).
- IV. Ο βαθμός δυνατότητας που έχει μια χώρα να πραγματοποιήσει άμεσες επενδύσεις είναι ανάλογος του βαθμού τεχνολογικής της ανάπτυξης.

ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ - ΑΜΕΣΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Η κλασσική και νεοκλασική Θεωρία των διεθνών συναλλαγών προσδίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συναλλαγές αγαθών και υπηρεσιών και αγνοεί σχεδόν τη διεθνή μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής (κεφαλαίων, εργατικού δυναμικού και τεχνολογίας) και των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η θεωρία αυτή δέχεται ότι η μετακίνηση των παραπάνω συντελεστών επιτελείται μόνο μέσα στα όρια μιας χώρας. Πρόσφατα όμως οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι, όπως ο R. Vernon, αποδέχονται, όπως θα δούμε παρακάτω, με τη θεωρία της πολυεθνικοποίησης των επιχειρήσεων, τη μετακίνηση παραγωγικών δραστηριοτήτων και οικονομικών πόρων διεθνώς.

Η υπόθεση αυτή των κλασσικών και νεοκλασικών θεωρητικών οικονομολόγων βασίζεται στην αρχή ότι η οικονομική ισορροπία είναι αποτέλεσμα της προσαρμογής του ζεύγους «τιμή - ποσότητα» και όχι της μετακίνησης των συντελεστών παραγωγής και των οικονομικών δραστηριοτήτων, γιατί αυτοί δέχονται ότι η μετακίνηση αυτή, σε αντίθεση με την προσαρμογή του ζεύγους «τιμή-ποσότητα», επιβάλλει ένα ορισμένο κόστος.

Παρά ταύτα όμως, οι παραπάνω συγγραφείς δεν αρνούνται την κατά χώρο μετακίνηση παραγωγικών συντελεστών και δραστηριοτήτων και τη δέχονται μέχρι το σημείο όπου η συνάρτηση παραγωγής προσαρμόζεται από ύψος των διαθέσιμων παραγωγικών συντελεστών. Δηλαδή η ολοκλήρωση της διεθνούς κατανομής εργασίας - με βάση το κριτήριο του συγκριτικού κόστους - εξάλειψε τη μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής και των δραστηριοτήτων, επιφέρει συναλλαγή των προϊόντων και οδηγεί στην εξίσωση των τιμών των αγαθών, της αμοιβής των συντελεστών παραγωγής και της παραγωγικότητας σε παγκόσμια κλίμακα. Το υπό

μελέτη θεωρητικό πρότυπο είναι το αποτέλεσμα μεγάλου αριθμού περιοριστικών υποθέσεων, όπως η ύπαρξη πλήρους ανταγωνισμού, η σταθερή σχέση προσφοράς των παραγωγικών συντελεστών, η έλλειψη δασμολογικών εμποδίων και κόστους μεταφοράς και άλλων παρόμοιων, που του αφαιρούν κάθε δυνατότητα εμπειρικής εφαρμογής. Η εφαρμογή αυτή είναι αδύνατη, δοθέντος ότι οι διεθνείς συναλλαγές διέπονται από άλλους καθοριστικούς παράγοντες όπως οι διαφορές τεχνολογικών γνώσεων, οι εμπορικοί φραγμοί, οι θετικές ή αρνητικές οικονομίες κλίμακας, κ.ά.

Οι πραγματικοί αυτοί παράγοντες βάζουν σε αμφισβήτηση την κλασσική υπόθεση, ότι δηλαδή ή ανά το χώρο μετακίνηση είναι πιο δαπανηρή από την προσαρμογή του ζεύγους «τιμή-ποσότητα» για την επίτευξη της παγκόσμιας οικονομικής ισορροπίας. Αυτό αποδείχτηκε και από τους δημιουργούς της θεωρίας «second-best», με την εφαρμογή της θεωρίας τους στα προβλήματα των δασμολογικών ενώσεων και των μονομερών μειώσεων των δασμών.

Συγκεκριμένα οι κλασσικοί και νεοκλασσικοί δέχονται ότι μια λογική ένωση ή και μία μονομερής μείωση των δασμών επιφέρει χωρίς άμφιβολία ένα παγκόσμιο «optimum» στην κατανομή των πόρων, κι αυτό πετυχαίνεται με την κατανομή της εργασίας διεθνώς, πράγμα που οδηγεί στην αύξηση του βαθμού της παγκόσμιας ευημερίας (welfare). Παρ' όλα αυτά οι συγγραφείς της θεωρίας «second-best», απόδειξαν κατά κύριο λόγο ότι μία δασμολογική ένωση αυξάνει το ύψος των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των χωρών-μελών της, όπως επίσης και εκείνων που γίνονται μεταξύ των χωρών-μελών της ένωσης και τρίτων - που μ' αυτόν τον τρόπο επωφελοούνται και από τη γρήγορη ανάπτυξη των θετικών οικονομιών κλίμακας που προκύπτουν από τη δημιουργία της δασμολογικής ένωσης στις χώρες - μέλη. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «αποτέλεσμα της δημιουργίας των εμπορικών συναλλαγών» (effects de creation de commerce). Κατά δεύτερο λόγο απόδειξαν ότι ή δημιουργία της δασμολογικής ένωσης έχει σαν αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της διοχέτευσης των προϊόντων τρίτων χωρών στο χώρο της ένωσης, ενώ πριν από την κατάργηση ή τη μείωση των δασμών μεταξύ των χωρών της ένωσης, τα προϊόντα αυτά ήταν πιο ανταγωνιστικά στις χώρες αυτές. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «αποτέλεσμα της μεταστροφής των εμπορικών συναλλαγών» (effects de diversion du commerce). Έτσι αποδεικνύουμε ότι οι Η.Π.Α. επωφελήθηκαν από τη δημιουργία δασμολογικών ή και οικονομικών ενώσεων, όπως ή Ε.Ο.Κ., ενώ οι αναπτυσσόμενες χώρες όπως επίσης μικρές χώρες μέλη του Ο.Ο.Σ.Α. και ή Αγγλία ζημιώθηκαν από την Ε.Ο.Κ.

Και στην περίπτωση των μονομερών μειώσεων των δασμών μιας χώρας η θεωρία «second-best» αποδέχεται την αύξηση ή μείωση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ αυτής και τρίτων χωρών. Έτσι αποδείχθηκε ότι αυξήθηκε το ποσοστό εξαγωγής των Η.Π.Α., Γερμανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας στη διεθνή αγορά μετά από τη μείωση των δασμών παγκόσμια από το 1953 και έξης σε αντίθεση με τις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως και τις μικρές-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α πού οι εξαγωγές τους μειώθηκαν στην παγκόσμια αγορά.

Μέσα από τις παραπάνω θέσεις, οι θεωρητικοί της «second-best» φτάνουν στο συμπέρασμα ότι, αν μια ή περισσότερες από τις οριακές συνθήκες (νεοκλασική) για την επίτευξη του παγκόσμιου οικονομικού «optimum» δεν πληρούνται τότε, ακόμα κι αν πληρούνται οι υπόλοιπες, αυτές δεν εξασφαλίζουν την επίτευξη του «optimum» αυτού, λόγω του συμπληρωματικού χαρακτήρα των συνθηκών αυτών.

Βέβαια, οι Davis και Whinston ακολουθώντας μια «piece-meal» προσέγγιση αποδείξανε ότι ακόμα και αν μερικές συνθήκες για το Pareto δεν εκπληρώνονται, μερικές άλλες συνθήκες μπορεί να είναι επιθυμητές για την αύξηση της παγκόσμιας ευημερίας. Κι αυτό γιατί η μεγιστοποίηση της ευημερίας μιας δασμολογικής ένωσης π.χ. είναι μέρος των συνθηκών για τη μεγιστοποίηση της παγκόσμιας ευημερίας. Προϋπόθεση για να ισχύει η «piece-meal» προσέγγιση είναι ότι η κοινωνική, ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από την κατανάλωση της χώρας και μόνο. Η συνθήκη αυτή είναι φυσικά περιοριστική και θα δούμε ότι η πρακτική των διεθνών οικονομικών σχέσεων δικαιολογεί μάλλον την θεωρία της «second-best».

Έτσι ο μηχανισμός της διεθνούς-οικονομικής ισορροπίας δεν πετυχαίνει μόνο με το διεθνές εμπόριο αλλά και με τη μετακίνηση του κεφαλαίου διεθνώς. Ο J. Williams υποστηρίζει ότι η ιστορική απάντηση στη μη ύπαρξη ισορροπίας στο διεθνές εμπόριο και στην ανισότητα της παραγωγικότητας ανά τον κόσμο, είναι οι διεθνείς επενδύσεις. Η ανακατανομή των κεφαλαίων διεθνώς, μέσω των ευρωπαϊκών χρηματικών κέντρων του 19ου αιώνα, υπήρξε κατ' αυτόν ο σημαντικότερος παράγοντας της οικονομικής ισορροπίας στον κόσμο.

Κατά τον G. Myrdal, πού βάζει το πρόβλημα της μετακίνησης των συντελεστών παραγωγής μέσα σ' εκείνο της διαδικασίας ολοκλήρωσης των οικονομικών ενώσεων, οι διεθνείς μετακινήσεις των κεφαλαίων και του εργατικού δυναμικού δεν αποτελούν προσδιοριστικούς θετικούς παράγοντες μιας οικονομικής ένωσης, ακόμα και μεταξύ αναπτυσσόμενων χωρών και δεν υπάρχει πια καμιά πιθανότητα σημαντικής προσχώρησης των αναπτυσσόμενων χωρών στην

παγκόσμια οικονομία. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, το διεθνές εμπόριο υποκαθίσταται από την μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής, γιατί αυτό αδυνατεί να μειώσει τις περιφερειακές διαφορές της παραγωγικότητας και των τιμών, καθότι κάθε οικονομία έχει την τάση να κατακρατεί τις ωφέλειες που προκύπτουν από την τεχνολογική πρόοδο. Αυτός είναι και ο λόγος που οι διεθνείς εμπορικές συναλλαγές γίνονται σε άνιση βάση. Με τον τρόπο αυτό, το κεφάλαιο και η εργασία μετακινούνται από τις φτωχές και υπανάπτυκτες χώρες προς τις πλούσιες και αναπτυγμένες, με αποτέλεσμα να επιτείνουν τις διαφορές που ήδη υπάρχουν ανάμεσα τους στα επίπεδα της οικονομικής τους ανάπτυξης. Σύμφωνα με τα παραπάνω ο G. Myrdal παρατηρεί ότι τα διεθνή ιδιωτικά κεφάλαια συσσωρεύονται τελικά στις Η.Π.Α. και σε άλλες αναπτυγμένες χώρες. Αυτό έχει επίσης και μια άλλη συνέπεια: δηλαδή την εξειδίκευση των αναπτυσσόμενων χωρών σε παραδοσιακές βιομηχανίες (που χαρακτηρίζονται από χαμηλή παραγωγικότητα). Έτσι διατηρούνται οι διαφορές εισοδήματος μεταξύ των παραπάνω χωρών. Τέλος οι εμπειρικές παρατηρήσεις πάνω στο θέμα δεν διαψεύδουν τη θεωρία αυτή.

Τελικά, από τα παραπάνω προκύπτει ότι το διεθνές εμπόριο που είναι αποτέλεσμα και των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν επιφέρει σημαντική μείωση των ανά τον κόσμο οικονομικών ανισοτήτων, που αποτελούν προσδιοριστικό παράγοντα των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις εξηγούν εν μέρει και το διεθνές εμπόριο. Πραγματικά, οι πωλήσεις των αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών που είναι εγκαταστημένες στην Ευρώπη ξεπερνούν το πενταπλάσιο των συνολικών εξαγωγών των Η.Π.Α. Συγχρόνως η διεθνοποίηση της παραγωγή που διαμορφώνεται από τις άμεσες διεθνείς επενδύσεις, ενισχύει τις εξαγωγικές ικανότητες των χωρών εκείνων των οποίων πραγματοποιούνται αυτές.

Από τα παραπάνω βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι άμεσες επενδύσεις αποτελούν το «κλειδί» για την ερμηνεία του διεθνούς εμπορίου και των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

1. Ένα κεντρικό χαρακτηριστικό των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι η κυριαρχία των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων. Αν και το μεγάλο μέγεθος δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια επιχείρηση να γίνει πολυεθνική, οι πραγματικά πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι τεράστια συγκροτήματα. Οι ετήσιες πωλήσεις τους φθάνουν τις εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια και σε σύγκριση με άλλες οικονομικές οντότητες, περιλαμβανόμενων και πολλών κρατών, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι πηγή τεράστιας δύναμης. Παρακάτω δίνεται ένας συγκριτικός πίνακας των 100 μεγαλύτερων κρατών και πολυεθνικών επιχειρήσεων για το 1978. Οι χώρες κατατάσσονται με βάση το ακαθάριστο εθνικό προϊόν και οι επιχειρήσεις με βάση τις πωλήσεις τους. Από τις 100 μεγαλύτερες οικονομικές οντότητες 39 είναι επιχειρήσεις.

Αν και ορισμένοι απορρίπτουν τέτοιες συγκρίσεις σαν άσχετες, δείχνουν την τάξη μεγέθους του ελέγχου που ασκούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις πάνω στους πόρους κι επομένως την τεράστια δύναμη και τις δυνητικές οικονομικές και πολιτικές συνέπειες που μπορεί να έχει η λειτουργία τους.

Πίνακας 3
Συγκριτική οικονομική δύναμη: κράτη και επιχειρήσεις, 1978

1.	Ηνωμένες Πολιτείες	2.106,9	26.	Ελβετία	54,6
2.	Σοβ. Ένωση	1.046,6	27.	Σαουδ. Αραβία	54,5
3.	Ιαπωνία	727,9	28.	Αργεντινή	49,7
4.	Δ. Γερμανία	513,1	29.	Ινδονησία	46,2
5.	Γαλλία	411,3	30.	Royal Dutch/Shell	44,0
6.	Κίνα	324,0	31.	Ford	42,8
7.	Μ. Βρετανία	254,2	32.	Αυστρία	41,3
8.	Ιταλία	210,7	33.	Βενεζουέλα	41,2
9.	Καναδάς	196,6	34.	Νιγηρία	40,1
10.	Βραζιλία	148,9	35.	Δανία	38,9
11.	Πολωνία	108,3	36.	Ν. Αφρική	37,7
12.	Ινδία	105,1	37.	Ν. Κορέα	35,4
13.	Αυστραλία	96,7	38.	Mobil	34,7
14.	Ισπανία	95,0	39.	Τουρκία	33,4
15.	Ολλανδία	88,1	40.	Ουγγαρία	32,1
16.	Αν. Γερμανία	81,0	41.	Νορβηγία	31,9
17.	Ιράν	79,1	42.	Texaco	28,6
18.	Μεξικό	76,2	43.	British Petroleum	27,4
19.	Σουηδία	73,7	44.	Βουλγαρία	24,8
20.	Τσεχοσλοβακία	70,7	45.	Ελλάδα	24,2
21.	Βέλγιο	69,7	46.	Φινλανδία	23,8
22.	Ρουμανία	67,4	47.	Standard Oil	23,2
23.	General Motors	63,2	48.	Ταϊβάν	22,8
24.	Exxon	60,3	49.	Nat. Iranian Oil	22,8
25.	Γιουγκοσλαβία	55,3	50.	Φιλιππίνες	21,9

51.	Ιράκ	21,4	76.	Toyota	12,8
52.	IBM	21,4	77.	Renault	12,7
53.	Ταϋλάνδη	20,6	78.	Eni (Ιταλία)	12,6
54.	General Electric	19,6	79.	Total	12,5
55.	Αλγερία	19,5	80.	B. Κορέα	12,4
56.	Unilever	1839	81.	Atlantic Richtield	12,3
57.	Λιβύη	18,6	82.	Dailmer-Benz	12,1
58.	Κολομβία	18,4	83.	Hoechst	12,1
59.	Gulf Oil	18,1	84.	Κούβα	11,4
60.	Χιλή	16,8	85.	Bayer	11,4
61.	Πακιστάν	16,5	86.	Shell Oil	11,1
62.	Περσού	16,4	87.	U.S. Steel	11,0
63.	Chrysler	16,3	88.	Nestle	11,0
64.	Αίγυπτος	16,1	89.	Πόρτο Ρίκο	10,8
65.	Νέα Ζηλανδία	16,0	90.	(Γερμανία)	10,7
66.	Πορτογαλία	15,4	91.	Peugeot-Citroen	10,6
67.	I.T.T.	15,3	92.	Dupont	10,6
68.	Κουβέιτ	15,2	93.	Μαρόκο	10,4
69.	Philips	15,1	94.	Ιρλανδία	10,3
70.	Standard Oil	14,9	95.	Matsushita	10,0
71.	Ισραήλ	14,8	96.	Nissan Motor	9,8
72.	Μαλαισία	13,9	97.	Nippon Steel	9,5
73.	Siemens	13,9	98.	Western Electric	9,5
74.	Χονγκ-Κονγκ	13,6	99.	Continental Oil	9,5
75.	Volkswagen	13,3	100.	Mitsubishi	9,2

Θα ήταν προτιμότερο η σύγκριση να γίνει μεταξύ της προστιθέμενης αξίας των επιχειρήσεων και του εθνικού εισοδήματος των χωρών, γιατί οι πωλήσεις περιλαμβάνουν την προστιθέμενη αξία και την αξιών των εισροών, ενώ το εθνικό προϊόν περιλαμβάνει μόνο την προστιθέμενη αξία. Εκτιμήσεις που έχουν γίνει σ' αυτή τη βάση δείχνουν ότι η προστιθέμενη αξία μερικών πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι μεγαλύτερη από το εθνικό εισόδημα μερικών

μικρών χωρών του ΟΟΣΑ και πολύ μεγαλύτερη από το εθνικό εισόδημα πολλών αναπτυσσόμενων χωρών.

Αναμφίβολα οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις παγκόσμιες υποθέσεις και την πορεία των γεγονότων στις χώρες υποδοχής τους, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αν και η πληροφόρηση σχετικά με την ανάμειξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις υποθέσεις των χωρών υποδοχής τους είναι περιορισμένη και δύσκολο να στοιχειοθετηθεί και να αποδειχθεί λόγω της εσωτερίκευσης των συμφερόντων τους από ντόπιες ομάδες, υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα - σκάνδαλα - όπως ή ανάμειξη της ΙΤΤ στη Χιλή, οι εξαγορές της Lockheed, οι δραστηριότητες των εταιρειών πετρελαίου των ονομαζόμενων «Επτά αδελφών» - που δείχνουν την τεράστια σχέση που υπάρχει μεταξύ μεγέθους και δύναμης.

2. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι γενικά προϊόν των αναπτυσσόμενων χωρών. Αυτό φαίνεται όχι μόνον από τη γεωγραφική κατανομή των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων, αλλά επίσης από τον ψηλό βαθμό συγκέντρωσης της προέλευσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το φαινόμενο της πολυεθνικότητας είναι συνδεδεμένο μ' αυτό της συγκέντρωσης. Ένας σχετικά μικρός αριθμός εταιρειών από λίγες χώρες είναι υπεύθυνες για την πλειοψηφία των συναλλαγών μεταξύ χωρών, κι αυτές οι εταιρείες είναι συγκεντρωμένες σε σχετικά λίγους βιομηχανικούς κλάδους στις αναπτυσσόμενες χώρες.
3. Η πλειοψηφία σχετικά πολύ μικρό αριθμό πολυεθνικών-επιχειρήσεων. Περισσότερο από τα τρία τέταρτα του αριθμού των θυγατρικών επιχειρήσεων και των κεφαλαίων που είχαν επενδύσει, το 1978 ανήκει στις 430 μεγαλύτερες πολυεθνικές επιχειρήσεις, δηλαδή στο 4% του συνολικού αριθμού. Οι δραστηριότητες των περισσότερων από αυτές τις πολυεθνικές επιχειρήσεις επεκτείνονται σ έναν πολύ μεγάλο αριθμό χωρών και οι δραστηριότητες τους είναι πολύ διαφορετικές από τις δραστηριότητες της πλειοψηφίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων που έχουν θυγατρικές επιχειρήσεις σε μια ή δυο χώρες υποδοχής.

Το 1973 από τις 9.481 πολυεθνικές επιχειρήσεις των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών το 4% είχε θυγατρικές επιχειρήσεις σε περισσότερες από 20 χώρες, το 7% σε 10-19 χώρες, το 44% σε 2-9 χώρες και το 45% σε μια χώρα. Η γεωγραφική διασπορά γιατρικών επιχειρήσεων παρέχει τεράστιες

δυνατότητες ενσωμάτωσης της παραγωγής και της διάθεσης των προϊόντων των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα και τους προσφέρει πολλαπλές επιλογές σχετικά με την επιχειρησιακή τους πολιτική.

4. Η συνολική αξία των επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών στο τέλος του 1978 ήταν 369,3 δις. δολ. (πίνακας 4) και υπολογίζονταν ότι θα έχει ξεπεράσει τα 400 δις. δολ. στο τέλος του 1980 όπως και έγινε. Η κυριαρχία των αμερικάνικων πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι φανερή, αν και παρατηρείται μια σχετική μείωση μεταξύ 1967 και 1978. Στο τέλος του 1967 οι επενδύσεις των αμερικάνικων πολυεθνικών επιχειρήσεων ανέρχονται στο 49,6% των συνολικών επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων, ενώ στο τέλος του 1978 στο 45,5%. Το Ηνωμένο Βασίλειο κατέχει τη δεύτερη θέση, αλλά ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων του στο εξωτερικό υπολείπεται σημαντικά του συνολικού ρυθμού αύξησης των επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Έτσι το ποσοστό συμμετοχής του στα συνολικά επενδεδυμένα κεφάλαια από 15,3% που ήταν στο τέλος του 1967 μειώθηκε στο 11,1% στο τέλος του 1978. Αντίθετα αυξάνεται ή σημασία των επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων της Δ. Γερμανίας (από 2,6% το 1967 σε 8,6% στο τέλος του 1978) και της Ιαπωνίας (από 1,3% σε 7,3% στην αντίστοιχη περίοδο).

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Δ. Γερμανία, η Ιαπωνία και η Ελβετία ελέγχουν το 73,2% των συνολικών επενδύσεων το 1967 και το 79,2% το 1978. Μέσα σε κάθε μία από τις χώρες αυτές υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων σε ένα πολύ περιορισμένο αριθμό πολυεθνικών επιχειρήσεων. Στις ΗΠΑ το 1976, 300 περίπου επιχειρήσεις ελέγχουν το 70% των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων, στο Ηνωμένο Βασίλειο 165 επιχειρήσεις ελέγχουν περίπου το 80% και στη Δ. Γερμανία 82 επιχειρήσεις ελέγχουν το 70%.

Πίνακας 4

Αξία των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων των αναπτυσσόμενων χωρών στο εξωτερικό, κατά χώρα προέλευσης, για την περίοδο 1967-1978.

Χώρα προέλευσης	1967	1971	1973	1975	1976	1977	1978
Ηνωμένες Πολιτείες	56,6	82,8	101,3	124,2	136,8	149,8	168,1
Ηνωμένο Βασίλειο	17,5	23,7	26,9	30,4	31,8	36,8	41,1
Δ. Γερμανία	3,0	7,3	11,9	16,0	19,9	24,8	31,8
Ιαπωνία	1,5	4,4	10,3	15,9	19,4	22,2	26,8
Ελβετία	5,0	9,5	11,1	17,6	25,4	25,4	24,6
Γαλλία	6,0	7,3	8,8	11,1	11,9	13,1	14,9
Ολλανδία	3,7	6,5	7,8	10,4	11,4	12,1	13,6
Ολλανδία	11,0	13,8	15,4	19,0	20,3	21,9	23,7
Σουηδία	1,7	2,4	3,0	4,4	5,0	5,6	6,0
Βέλγιο – Λουξεμβούργο	2,0	2,4	2,9	3,6	3,9	4,8	5,4
Ιταλία	2,1	3,0	3,2	3,3	2,9	3,1	3,3
Σύνολο	110,1	163,1	202,6	255,8	288,7	319,6	359,3
Όλες οι άλλες (εκτίμηση)	4,0	5,0	6,0	7,2	7,8	9,5	10,0
Γενικό Σύνολο	114,1	168,1	208,6	263,0	296,5	329,1	369,3

Ορισμένες επιχειρήσεις από τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες αναπτυσσόμενες χώρες (Βραζιλία, Μεξικό, Ινδία, Χονγκ-Κονγκ κ.λ.π) έχουν αρχίσει να επενδύουν σ' άλλες μικρότερες και φτωχότερες χώρες. Επίσης οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έχουν αρχίσει να εισέρχονται στο χώρο των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, οι χώρες αυτές το 1976 είχαν περίπου 700 εμπορικές και βιομηχανικές μονάδες σε αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, σε σύγκριση με μόνον 50 το 1962.

5. Η διεθνής δραστηριότητα των πολυεθνικών εταιρειών έχει αυξηθεί με πολύ ταχύτερο ρυθμό από ότι η συνολική τους δραστηριότητα. Οι πωλήσεις των

παραγωγικών μονάδων των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό - δεν περιλαμβάνονται οι πωλήσεις μεταξύ των διαφόρων μονάδων της ίδιας επιχείρησης (intra-company sales) - αυξήθηκαν κατά 25% ταχύτερα από ότι οι συνολικές πωλήσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων κατά την περίοδο 1971-76.

Η τρομακτική ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων χρονολογείται από το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και συμπίπτει με την τεχνολογική επανάσταση και την τεράστια επέκταση κι ανάπτυξη στα μέσα και στα συστήματα μεταφορών και επικοινωνίας. Από το 1945 μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '60 οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις αυξήθηκαν με ρυθμό πολύ ταχύτερο από το ρυθμό αύξησης του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος των αναπτυγμένων χωρών. Ενώ στην περίοδο 1967-1976 αυξήθηκαν με τον ίδιο περίπου ρυθμό που αυξήθηκε και το ακαθάριστο εθνικό προϊόν των αναπτυγμένων χωρών. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων ήταν 10.7% στην περίοδο 1967-71 και 12,7% στην περίοδο 1971-76, ενώ ο ρυθμός αύξησης του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος ήταν 9,1% και 13,5% αντίστοιχα.

6. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν είναι μόνον προϊόν των αναπτυγμένων χωρών, αλλά και οι διεθνείς δραστηριότητες τους συγκεντρώνονται κύρια στις αναπτυγμένες χώρες. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις επεκτείνονται δηλαδή κύρια σε οικονομίες που μοιάζουν σχετικά περισσότερο με τις οικονομίες προέλευσης τους.

Ο πίνακας 5 δίνει την κατανομή των κεφαλαίων που έχουν επενδύσει οι πολυεθνικές επιχειρήσεις των αναπτυγμένων χωρών κατά χώρα και ομάδα χωρών υποδοχής τους. Είναι φανερό ότι ο όγκος των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων δεν προέρχεται μόνον αλλά και κατευθύνεται στις αναπτυγμένες χώρες. Το 1975 οι αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες είχαν δεχθεί περίπου τα τρία τέταρτα και οι αναπτυσσόμενες χώρες περίπου το ένα τέταρτο των επενδύσεων που είχαν κάνει οι πολυεθνικές επιχειρήσεις των αναπτυγμένων χωρών.

Από τις αναπτυγμένες χώρες ο Καναδάς, οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Δυτική Γερμανία, που είναι οι κύριοι επενδυτές, είναι οι κύριοι αποδέκτες των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων, με εξαίρεση την Ιαπωνία λόγω της πολιτικής που ακολουθούσε.

Πίνακας 5
Αξία των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων των αναπτυγμένων χωρών
κατά χώρα και ομάδα χωρών υποδοχής τους

Χώρα και ομάδα χωρών υποδοχής τους	% του συνόλου		
	1967	1971	1975
Αναπτυγμένες οικονομίες της αγοράς	69	72	74
Καναδάς	18	17	15
ΗΠΑ	9	9	11
Ηνωμένο Βασίλειο	8	9	9
Δ. Γερμανία	3	5	6
Άλλες	30	32	33
Αναπτυσσόμενες χώρες	31	28	26
OPEC	9	7	6
Χώρες «φορολογικοί παράδεισοι»	20	18	17
Άλλες	20	18	17
Σύνολο	100	100	100
Συνολική αξία (δισ \$)	105	158	259

Πηγή: United Nations Transnational Corporation in World Development, A Re-examination, 1978, Πίνακας III.33

Ο Καναδάς, οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Δ. Γερμανία το 1975 είχαν δεχτεί το 41% των συνολικών ιδιωτικών κεφαλαίων που είχαν επενδύσει οι πολυεθνικές επιχειρήσεις των αναπτυγμένων χωρών, ενώ το 1967 το ποσοστό αυτό ήταν 38%. Υπάρχει δηλαδή μία αύξηση στις άμεσες ιδιωτικές επενδύσεις μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι η σημασία των ΗΠΑ σαν χώρας υποδοχής άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων έχει αυξηθεί σχετικά. Μέχρι το 1973 ο ρυθμός αύξησης των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων στις ΗΠΑ ήταν περίπου 6% το χρόνο, από το 1973 έχει αυξηθεί σε περίπου 20% το χρόνο κατά μέσο όρο. Το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς

και η Ολλανδία συγκεντρώνουν τα 4/5 των άμεσων επενδύσεων τους στις ΗΠΑ, ενώ κατά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σημαντική αύξηση στις επενδύσεις στις ΗΠΑ από την Ιαπωνία, τη Γαλλία και τη Γερμανία.

Αντίθετα οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες ακολουθούν μια φθίνουσα τάση. Μέχρι το τέλος του 1967 οι αναπτυσσόμενες χώρες είχαν δεχθεί το 31% των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων από τις αναπτυγμένες χώρες, ενώ το τέλος του 1975 το ποσοστό είχε μειωθεί στο 26%.

Οι επενδύσεις στις χώρες του ΟΡΕC (χώρες που εξάγουν πετρέλαιο) σαν ποσοστό των συνολικών επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες έχουν μειωθεί μεταξύ 1967 και 1975. Η μείωση ήταν μεγαλύτερη στη Βενεζουέλα και στο Ιράν κι αυτό φαίνεται ότι εξηγείται με το γεγονός ότι και οι δύο αυτές χώρες έχουν εθνικές εταιρείες πετρελαίου που περιλαμβάνονται μεταξύ των 25 μεγαλύτερων πολυεθνικών επιχειρήσεων το 1976.

Η κατανομή των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων μεταξύ αναπτυσσόμενων χωρών φανερώνει τη σημασία ορισμένων σχέσεων και διασυνδέσεων μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Περίπου το 70% του αριθμού των παραγωγικών μονάδων των αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό και της αξίας των κεφαλαίων που έχουν επενδυθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες, που αποτελεί κάτι περισσότερο από το ένα τέταρτο των συνολικών αμερικανικών επενδύσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες, βρίσκεται στην Κεντρική και Νότια Αμερική. Η σημασία προηγούμενων αποικιακών δεσμών, έχει τονιστεί και σε μία άλλη μελέτη που αφορά τις επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων της Μ. Βρετανίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι χώρες της Κοινοπολιτείας παρουσιάζουν ιδιαίτερη έλξη για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις της Μ. Βρετανίας.

7. Η κατανομή των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες, κατά τομέα δραστηριότητα, παρουσίαζε κατά το τέλος του 1972, σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη την παρακάτω εικόνα: πετρέλαιο 35%, μεταλλεία 9,8%, βιομηχανία 30,3% και διάφορα 24,8%. Η γεωγραφική κατανομή ήταν: Αφρική 20,7%, Λατινική Αμερική 51,5%, Μέση Ανατολή 9,3%. Ασία και Ωκεανία 18,4%. Και οι δύο κατανομές – γεωγραφική και κατά τομέα

δραστηριότητας – ήταν περίπου οι ίδιες κατά το τέλος του 1967.

Πίνακας 6

Ξένα ιδιωτικά κεφάλαια, κατά δραστηριότητα, σε ορισμένες χώρες υποδοχής.

Χώρες υποδοχής	Χρόνος	Αξία εκ. \$	Ποσοστιαία κατανομή		
			Εξορυκτικές βιομ.	Μετά Ποίηση	Υψη ρεσίες
Αναπτυγμένες Χώρες					
Ηνωμένες Πολιτείες	1975	27.662	22,5	41,2	36,4
Μ. Βρετανία	1974	22.277	30,6	49,5	19,9
Καναδάς	1974	36.421	35,6	40,9	23,5
Δ. Γερμανία	1976	19.268	13,5	62,0	24,5
Ιαπωνία	1975	1.499		81,6	18,4
Ιταλία	1976	5.764	12,3	57,5	30,2
Αναπτυσσόμενες χώρες					
Αργεντινή	1973	2.275	5,6	65,0	24,5
Βραζιλία	1976	9.005	2,5	76,5	18,6
Κολομβία	1975	965	36,0	44,2	18,3
Μεξικό	1975	4.736	4,1	77,5	18,1
Παναμάς	1974	354	16,1	37,4	46,4
Χονγκ-Κονγκ	1976	1.952		100,0	
Ινδία	1974	1.683	4,2	92,0	3,7
Ινδονησία	1976	7.077	37,5	57,0	10,3
Φιλιππίνες	1976	513	12,6	48,7	34,0
Ν. Κορέα	1975	927	1,4	80,1	18,5
Σιγκαπούρη	1976	3.739	40,6	59,3	
Ταϊλάνδη	1975	175		93,1	6,8
Νιγηρία	1974	2.738	52,4	33,2	14,4

Πηγή: United Nations Center on Multinational Corporations, περιέχεται στο J. Stopford, J. Dunning & K. Haberich: The World Directory of Multinational Enterprises, 1980, Part I, table 1.

Ο πίνακας 6 δίνει την κατανομή, κατά τομέα δραστηριότητας, των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων σε ορισμένες από τις κύριες χώρες υποδοχής. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές και μεταξύ των αναπτυσσόμενων και μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών υποδοχής. Στις αναπτυσσόμενες χώρες, εκτός από τον Καναδά και την Αυστραλία, το μεγαλύτερο μέρος των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων στην εξορυκτική βιομηχανία συγκεντρώνεται στην εξερεύνηση ή και στη διύλιση του πετρελαίου. Στις αναπτυσσόμενες χώρες σαν σύνολο, ο τομέας των πετρελαίων συγκεντρώνει τον κύριο όγκο των επενδύσεων στις εξορυκτικές δραστηριότητες).

Στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70, ο βιομηχανικός τομέας γίνεται περισσότερο ελκυστικός για τους ξένους επενδυτές στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό μερικά οφείλεται στα προγράμματα εκβιομηχάνισης μερικών από τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες αναπτυσσόμενες χώρες (π.χ. Βραζιλία, Ινδονησία), μερικά στην ανάπτυξη βιομηχανιών μεταποίησης του ορυκτού πλούτου (π.χ. παραγωγή πετροχημικών στην Μ. Ανατολή, αλουμινίου στη Τζαμάικα) και αερικά στην επέκταση της - παραγωγής προϊόντων έντασης εργασίας για εξαγωγές (π.χ - ενδύματα, δερμάτινα είδη, συσκευές τηλεόρασης και οικιακές ηλεκτρικές συσκευές στην Ν. Κορέα, Χονγκ-Κονγκ. Ταϊβάν και Σιγκαπούρη).

8. Η βιομηχανική σύνθεση των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων διαφέρει μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών κι αυτό σε κάποια έκταση αντανακλά διαφορές που υπάρχουν, στους φυσικούς πόρους που διαθέτουν οι διάφορες χώρες, στην ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας, και στις διαφορετικές παραδόσεις και προσανατολισμούς των χωρών αυτών. Οι βιομηχανίες μετάλλου είναι συγκεντρωμένες στη Βραζιλία, Ινδία, Μαλαισία και Νιγηρία, ενώ η χημική βιομηχανία στην Ινδία. Οι βιομηχανίες κατεργασίας πρώτων υλών, σε μεγάλο βαθμό, αντανακλούν την κατανομή της κύριας πρώτης ύλης, π.χ. βιομηχανία ζάχαρης στη Sri Lanka και βιομηχανία κρέατος στην Αργεντινή. Οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις στη μεταποίηση και ιδιαίτερα οι επενδύσεις υποκατάστασης εισαγωγών (import substituting) τείνουν να είναι λιγότερο συγκεντρωμένες γεωγραφικά. Εξαίρεση αποτελεί η βιομηχανία βυνοποιίας και ζυθοποιίας που είναι πολύ συγκεντρωμένη στην Αφρική.

Οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις, σε σύγκριση με τη γενική δομή της βιομηχανίας στις χώρες υποδοχής τους, "συγκεντρώνονται: (α) στους περισσότερο τεχνολογικά αναπτυγμένους κλάδους της βιομηχανίας, π.χ. φαρμακευτικά προϊόντα, κομπιούτερς, εργαλεία και ηλεκτρονικά - (β) στην παραγωγή διαρκών καταναλωτικών αγαθών μέσης τεχνολογίας, όπως αυτοκίνητα, ελαστικά, συσκευές τηλεόρασης και ψυγεία και (γ) στην παραγωγή αγαθών μαζικής κατανάλωσης, όπως τσιγάρα, μη αλκοολούχα ποτά, είδη καθαρισμού κ.λ.π. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60 είχαν γίνει λίγες επενδύσεις σε δασικές βιομηχανίες, όπως στις βιομηχανίες σιδήρου και χάλυβα, σε φυτικές ίνες και δασικά προϊόντα. Αυτό έχει τώρα αλλάξει με την εμφάνιση της Ιαπωνίας μεταξύ των κυριοτέρων επενδυτών και με την αύξηση της διαφοράς της αμοιβής της εργασίας μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις της Ιαπωνίας είναι περισσότερο προσανατολισμένες προς επενδύσεις για εκμετάλλευση πρώτων υλών σε σύγκριση με τις αμερικάνικες επενδύσεις. Πρόσθετα υπάρχει μια αυξανόμενη τάση οι αναπτυγμένες χώρες να μεταφέρουν τις δραστηριότητες έντασης εργασίας σε τρίτες χώρες. Περισσότερο από το μισό της κατανάλωσης βαμβακερών υφασμάτων και το σύνολο των μαυρόασπρων συσκευών τηλεόρασης που αγοράζονται στις ΗΠΑ παράγονται από αμερικάνικες θυγατρικές επιχειρήσεις στο Μεξικό και στην Ν.Α. Ασία.

Επίσης οι διαφορές που υπάρχουν στη διόρθωση των ιδιωτικών επενδύσεων στο βιομηχανικό τομέα κατά χώρα προέλευσης των επενδύσεων. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ και της Δ. Γερμανίας τείνουν να επενδύουν σε τομείς ψηλότερες τεχνολογίας σε σύγκριση με τις πολυεθνικές της Ιαπωνίας και της Μ. Βρετανίας. Η διάρθρωση αυτή αντανακλά και προσδιορίζεται από τις διαφορές που υπάρχουν τόσο στις εσωτερικές αγορές των χωρών που κάνουν τις επενδύσεις όσο και από την πολιτική εκβιομηχάνισης που ακολούθησαν.

9. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συγκεντρώνονται σε σχετικά λίγες και τις πιο πλούσιες από τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Συγκεντρωτικά στοιχεία, όπως πάντα, δεν δείχνουν τις διαφορές που υπάρχουν και μεταξύ γεωγραφικών περιοχών και μεταξύ τομέων της παραγωγικής δραστηριότητας. Τα στοιχεία σχετικά με τη σύνθεση και το

ποσοστό της βιομηχανικής δραστηριότητας των αναπτυσσόμενων χωρών που ελέγχεται από τις ξένες επιχειρήσεις είναι περιορισμένα. Από ορισμένες μελέτες έχει εκτιμηθεί ότι η παρουσία των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι αναλογικά μεγαλύτερης σημασίας. Κι αυτό γιατί ο βιομηχανικός τομέας στις αναπτυσσόμενες χώρες συμβάλλει σχετικά λιγότερο στη δημιουργία του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος από ότι στις αναπτυσσόμενες οικονομίες.

Σε μια πρόσφατη μελέτη, δίνεται αναλυτική πληροφόρηση για τις δραστηριότητες 430 πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές περιλαμβάνονται μεταξύ των 500 μεγαλύτερων αμερικάνικων και των 500 μεγαλύτερων μη αμερικάνικων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι συνολικές πωλήσεις των πολυεθνικών αυτών το 1978 ήταν 1.886 δισ. δολ. Τα 833 δισ. δολ. ή ποσοστό 44,2% προερχόταν από πωλήσεις στο εξωτερικό (περιλαμβάνουν τις πωλήσεις των θυγατρικών επιχειρήσεων).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που δίνεται στην παραπάνω μελέτη σχετικά με τις δραστηριότητες των 430 πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι ο βαθμός διαφοροποίησης της παραγωγής τους. Σαν δείκτης διαφοροποίησης λαμβάνεται το ποσοστό των συνολικών πωλήσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων που προέρχεται από παραγωγικές δραστηριότητες διαφορετικές από την κύρια δραστηριότητα τους, με βάση την οποία έχουν ταξινομηθεί στους αντίστοιχους βιομηχανικούς τομείς. Ο δείκτης διαφοροποίησης είναι κατά μέσο όρο 22% και κυμαίνεται μεταξύ 49% στην περίπτωση των πολυεθνικών επιχειρήσεων στον αεροδιαστημικό τομέα και 14,4% στον τομέα αυτοκινήτων και 15,8% στον τομέα του πετρελαίου. Ο βαθμός διαφοροποίησης των πολυεθνικών επιχειρήσεων κατά χώρα προέλευσης τους ποικίλει ακόμη περισσότερο. Οι γερμανικές και γιαπωνέζικες πολυεθνικές επιχειρήσεις πετρελαίου είναι περισσότερο διαφοροποιημένες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις άλλων χωρών. Το ίδιο ισχύει για τις αμερικάνικες πολυεθνικές στον τομέα των ελαστικών, για τις ιταλικές στον τομέα αυτοκινήτων και υφαντικών και ενδυμάτων και για τις σουηδικές στον τομέα χάρτου και προϊόντων ξύλου.

Αντίθετα οι βελγικές πολυεθνικές πετρελαίου, οι ελβετικές χημικών προϊόντων και τροφίμων και οι γερμανικές αυτοκινήτων έχουν δείκτες διαφοροποίησης της δραστηριότητας τους πολύ χαμηλότερους από το μέσο όρο. Πέρα όμως από το

βιομηχανικό τομέα και τη χώρα προέλευσης της πολυεθνικής επιχείρησης υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με την επιχείρηση, όπως είναι το μέγεθος, η προηγούμενη και πρόσφατη στρατηγική της σε σχέση με την παραγωγή και τη διάθεση των προϊόντων της, που συντελούν σ' αυτές τις διαφοροποιήσεις.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία, τάσεις και εξελίξεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι ενδεικτικά του μεγέθους και της δύναμης τους. «Η διάδοση των πολυεθνικών επιχειρήσεων αποτελεί χωρίς αμφιβολία, όπως και η ανάπτυξη της ατμομηχανής, του ηλεκτρισμού και του αυτοκινήτου, ένα από τα μεγαλύτερα συμβάντα της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας».

Πώς αυτό το ιστορικό φαινόμενο επιδρά στη δομή και τη κατεύθυνση της αναπτυξιακής πορείας των αναπτυσσόμενων χωρών είναι ακόμη το ζητούμενο. Κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουν γραφεί πάρα πολλά σχετικά με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, τα αίτια της ανάπτυξης τους και τις επιπτώσεις τους στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Παράλληλα σημαντικά και καινούργια προβλήματα έχουν δημιουργηθεί σαν αποτέλεσμα της διεθνοποίησης της παραγωγής και της ενσωμάτωσης των αναπτυσσόμενων χωρών στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, κύρια μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Υπάρχουν λίγα θέματα που έχουν προκαλέσει τόσες αντιπαραθετικές συζητήσεις και διαφωνίες, τέτοια ποικιλία ερμηνειών και εκτιμήσεων και έναν τόσο γόνιμο και δημιουργικό προβληματισμό. Είναι μια περιοχή όπου και η πραγματικότητα και τα επιχειρήματα που αφορούν τις επιπτώσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες, χώρες μεταβάλλονται συνέχεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΩΝ
ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ.

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ διεθνούς εμπορίου, Πολυεθνικών επιχειρήσεων και οικονομικής ανάπτυξης. Οι εσωτερικές αγορές σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες είναι μικρές λόγω των χαμηλών εισοδημάτων, κι αυτό εμποδίζει την εγκατάσταση και λειτουργία μεγάλων παραγωγικών μονάδων που θα μπορούσαν να αυξήσουν την παραγωγικότητα και τα εισοδήματα και επομένως να διευρύνουν την αγορά. Για να μπορέσουν να ξεφύγουν από αυτό τον φαύλο κύκλο να αυξήσουν τα εισοδήματα τους και να επεκτείνουν τις αγορές τους, θα έπρεπε οι αναπτυσσόμενες χώρες, σύμφωνα με τη παραδοσιακή οικονομική σκέψη, να αναπτύξουν το εξωτερικό τους εμπόριο.

Οι απόψεις σχετικά με την πραγματική σχέση μεταξύ των τριών (3) παραπάνω συντελεστών έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά διαχρονικά. Οι κλασικοί οικονομολόγοι υποστήριζαν ότι το διεθνές εμπόριο που βασίζεται και εκμεταλλεύεται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των διαφόρων χωρών αποτελούσε το μέσο για την ανάπτυξη. Έγινε όμως εμφανές, ότι η «ειδίκευση», των αναπτυσσόμενων χωρών στην εξαγωγή των πρώτων υλών δεν είχε τις επιπτώσεις που πρόβλεπε ή κλασική σχολή στην ανάπτυξη τους. Αντίθετα μάλιστα ή θέση των αναπτυσσόμενων χωρών έγινε συγκριτικά δυσμενέστερη. Αυτό οδήγησε πολλές χώρες να υιοθετήσουν διαφορετική πολιτική που στόχο της είχε την υποκατάσταση των εισαγωγών με την προστασία της εσωτερικής αγοράς από τον διεθνή ανταγωνισμό. Με αποτέλεσμα να αρχίσει να αμφισβητείται ή αποτελεσματικότητα της πολιτικής αυτής. Τα κύρια επιχειρήματα ήταν πρώτο ότι για πλεονάζουσας δυναμικότητας και την απώλεια των οικονομιών που συνδυάζονται με την άριστη κλίμακα παραγωγής. Δεύτερο, ότι ή προστασία της εσωτερικής αγοράς προσέλκυε ξένες Ιδιωτικές επενδύσεις, αντί να οδηγεί στη δημιουργία ντόπιων βιομηχανιών, που χρησιμοποιούσαν συνήθως

μεθόδους παραγωγής έντασης κεφαλαίου κι έτσι συνέβαλαν πολύ λίγο στην δημιουργία απασχόλησης. Και τρίτο ότι η υποκατάσταση των εισαγωγών τελικών προϊόντων είχε σαν συνέπεια την αύξηση των εισαγωγών κεφαλαιουχικών και ενδιάμεσων προϊόντων, με αποτέλεσμα να μην γίνεται εξοικονόμηση ξένου συναλλάγματος.

Σαν αποτέλεσμα των παραπάνω προβληματισμών, μια νέα ορθοδοξία εμφανίστηκε στην οικονομική θεωρία που έδινε έμφαση στο ρόλο των εξαγωγών προϊόντων έντασης εργασίας. Οι τομείς τους οποίους σύμφωνα με την άποψη αυτή θα έπρεπε να προωθήσουν οι αναπτυσσόμενες χώρες ήταν ή μεταποίηση των πρώτων υλών τοπικά, ή μετατροπή των βιο-μηχανιών υποκατάστασης εισαγωγών σε εξαγωγικές, η παραγωγή νέων τελικών προϊόντων έντασης εργασίας (υφαντικά, υποδήματα, παιχνίδια κ.λ.π.) και η ειδίκευση στην παραγωγή τμημάτων τελικών προϊόντων που απαιτούσαν μεθόδους παραγωγής έντασης εργασίας.

Πρόσφατα και η νέα «ορθοδοξία», όπως άλλωστε κάθε ορθοδοξία, αμφισβητείται και στην πράξη και στη θεωρία.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν συμμετάσχει και διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά τα στάδια. Σχετικά όμως πρόσφατα οι οικονομολόγοι έχουν ασχοληθεί και προσπαθήσει να αναλύσουν και εξηγήσουν τη σχέση και το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων και την παγκόσμια αγορά.

Το ποσοστό συμμετοχής των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο διεθνές εμπόριο των χωρών υποδοχής τους είναι πολύ σημαντικό και συχνά πολύ μεγαλύτερο από το ποσοστό συμμετοχής τους στη παραγωγή. Ταυτόχρονα οι ενδο-επιχειρησιακές συναλλαγές, οι συναλλαγές δηλαδή μεταξύ επιχειρήσεων του ίδιου πολυεθνικού συγκροτήματος, αποτελούν ένα σημαντικό και αυξανόμενο ποσοστό του διεθνούς εμπορίου. Οι τιμές για τις ενδο-επιχειρησιακές συναλλαγές, προϊόντων και υπηρεσιών, δεν καθορίζονται από το μηχανισμό της αγοράς αλλά από τις ίδιες τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Οι τιμές αυτές, τιμές μεταβίβασης (transfer prices), σχεδιάζονται και καθορίζονται σύμφωνα με τους στόχους, τις ανάγκες και τις δυνατότητες των πολυεθνικών συγκροτημάτων. Αυτό σημαίνει ότι το διεθνές εμπόριο όλο και λιγότερο επηρεάζεται από μεταβολές στο κόστος παραγωγής, όλο και λιγότερο γίνεται ευαίσθητο σε μεταβολές στις εθνικές τιμές και σε ρυθμίσεις της τιμής του συναλλάγματος.

Ένα όλο και αυξανόμενο μέρος του διεθνούς εμπορίου δεν καθορίζεται από το συγκριτικό πλεονέκτημα μεταξύ των χωρών, αλλά κύρια βασίζεται στην ειδίκευση της

παραγωγής ή της παραγωγικής διαδικασίας μέσα στα πλαίσια της πολυεθνικής επιχείρησης Αυτό δεν συνεπάγεται και αναγκαστικά ότι ή ειδίκευση αυτή, οριζόντια (παραγωγή διαφορετικών προϊόντων σε κάθε χώρα) ή κάθετη (εγκατάσταση ορισμένων σταδίων της παραγωγικής διαδικασίας σε διαφορετικές χώρες και ή παραγωγή του τελικού προϊόντος σε μια χώρα), δεν μπορεί να είναι σύμφωνη με την αρχή του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Το θέμα είναι ότι το διεθνές εμπόριο γίνεται σε μεγάλο βαθμό μια εσωτερική υπόθεση των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Με δεδομένο ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις λειτουργούν σε ολιγοπωλιακές αγορές, η προώθηση του διεθνούς εμπορίου δεν συμβιβάζεται με την προσπόριση της μέγιστης δυνατής ωφέλειας από την πραγμάτωση του δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος πού διαθέτουν ή μπορούν να δημιουργήσουν οι αναπτυσσόμενες χώρες.

Επομένως ακόμη κι αν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι ο μηχανισμός για να αυξηθεί το εμπόριο των αναπτυσσόμενων χωρών η διάρθρωση και ο τρόπος λειτουργίας τους τείνει να αναπαράγει το διεθνή καταμερισμό εργασίας πού επιφυλάσσει για τις αναπτυσσόμενες χώρες το ρόλο του εξαγωγέα προϊόντων χαμηλής τεχνολογίας και εισαγωγέα προϊόντων έντασης τεχνολογίας και κεφαλαίου.

Οι πολυεθνικές επιχειρηθείς επηρεάζουν την κατανομή των πόρων μεταξύ των χωρών και επομένως επηρεάζουν το δυνητικό εμπόριο. Οι αποφάσεις τους σχετικά με τον προγραμματισμό της παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα και η κατανομή των αγορών για τις εξαγωγές ανάμεσα στις θυγατρικές τους επιχειρήσεις, έχουν σοβαρές επιπτώσεις στο διεθνές εμπόριο. Οι επιπτώσεις βέβαια διαφέρουν στη μορφή και την ένταση, ανάλογα με τη φύση του προϊόντος και το είδος της επένδυσης. Εξαρτάται δηλαδή από το αν μια ολοκληρωμένη παραγωγική μονάδα ή κύρια ένα κατάστημα πωλήσεων προϊόντων και υπηρεσιών με στόχο την προώθηση των εξαγωγών εγκαθίσταται σε μια χώρα.

Πάντως είναι γεγονός ότι το διεθνές εμπόριο όλο και περισσότερο καθορίζεται και διαρθρώνεται σύμφωνα με την «ορθολογικοποίηση», της παραγωγής στα πλαίσια των πολυεθνικών επιχειρήσεων και διεξάγεται παρακάμπτοντας τελείως τους μηχανισμούς της «αγοράς».

Πολλές εμπειρικές μικροοικονομικές μελέτες έχουν συγκεντρώσει την προσοχή τους στην ανάλυση της συμπεριφοράς των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες σχετικά με τις επιπτώσεις τους στις εισαγωγές και εξαγωγές. Οι εμπειρικές μελέτες πού έχουν γίνει μέχρι σήμερα και τα εμπειρικά δεδομένα

απέχουν πολύ από του να μας παρέχουν μια πλήρη, εδραιωμένη και σύμφωνη άποψη για το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην ανάπτυξη και τη διάρθρωση του εμπορίου.

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ.

Οι αναπτυσσόμενες χώρες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων. Οι περισσότερες από αυτές έχουν δει το δρόμο προς την εκβιομηχάνιση τους μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών τους και έχουν ακολουθήσει πολιτική προσέλκυσης ξένων επιχειρήσεων για να παράγουν τοπικά προϊόντα τα όποια εισάγουν από το εξωτερικό. Η υποκατάσταση εισαγωγών μέσω των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων σημαίνει, ότι το ποσοστό της συνολικής προσφοράς στη χώρα υποδοχής τους πού ικανοποιείται από την τοπική παραγωγή αυξάνεται, ή με άλλα λόγια ότι η τοπική παραγωγή αυξάνει ταχύτερα από τις εισαγωγές. Σ' αυτή τη περίπτωση η εγκατάσταση μιας παραγωγικής μονάδας από μια πολυεθνική επιχείρηση σε μια αναπτυσσόμενη χώρα θα έχει σαν αποτέλεσμα την εξοικονόμηση ξένου συναλλάγματος.

Είναι όμως πιθανόν ότι η αύξηση της παραγωγής τοπικά, λόγω της εγκατάστασης και λειτουργίας πολυεθνικών επιχειρήσεων, όχι μόνον να μην οδηγήσει σε μια βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών αλλά αντίθετα σε μια μεγαλύτερη όξυνση του προβλήματος. «Όπου οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις έχουν προσελκυστεί λόγω προστατευτικών μέτρων ή άλλων κινήτρων τα κέρδη τους μπορεί να μην συνδυάζονται με μια γνήσια συνεισφορά στην αύξηση της παραγωγής και οι πληρωμές για την εξυπηρέτηση του κεφαλαίου αποτελούν ένα πραγματικό βάρος για την οικονομία».

Οι επενδύσεις πού γίνονται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες, πού προκαλούνται - είτε (α) από την επιθυμία των πολυεθνικών επιχειρήσεων να ξεπεράσουν τα δασμολογικά εμπόδια πού αποτελούν απαγορευτικό ή περιοριστικό παράγοντα για την προώθηση των προϊόντων τους στην τοπική αγορά - είτε (β) επειδή το κόστος παραγωγής είναι χαμηλότερο — είτε (γ) επειδή είναι πιο αποδοτικό, για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, να παράγουν τα

προϊόντα τους στην αγορά πού τα διαθέτουν, οπού έχουν τη δυνατότητα να τα προσαρμόζουν ευκολότερα προς τις ιδιαιτερότητες της τοπικής αγοράς — είτε (δ) επειδή οι ανταγωνιστές τους εγκαθίστανται στην τοπική αγορά και φοβούνται ότι θα αποκτήσουν κάποιο προβάδισμα ή θα αποκτήσουν τον έλεγχο πηγών πρώτων υλών με πιθανή συνέπεια να τους αμφισβητήσουν ακόμη και στην ίδια τους την αγορά - προκαλούν δασικά δύο ειδών επιπτώσεις στις εισαγωγές των αναπτυσσόμενων χωρών. Η μία είναι η δημιουργία και η άλλη η υποκατάσταση εισαγωγών. Το σχετικό βάρος των δύο αυτών επιπτώσεων καθορίζει και τη συνεισφορά τους στην εξοικονόμηση συναλλάγματος.

Με δημιουργία εισαγωγών εννοούνται οι εισαγωγές πού συνδέονται με τις επενδύσεις ή με την παρουσία των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε μια αναπτυσσόμενη χώρα. Οι λόγοι πού προκαλούν μια αύξηση των εισαγωγών είναι κύρια τρεις:

- α. Προμήθεια των απαραίτητων κεφαλαιουχικών αγαθών, πρώτων υλών και εξαρτημάτων, τα όποια ή δεν είναι διαθέσιμα στην τοπική αγορά, η προμήθεια τους από το εξωτερικό είναι πιο επικερδής για την πολυεθνική επιχείρηση. Τα προϊόντα αυτά μπορεί να προέρχονται από τη μητέρα - εταιρεία ή άλλες θυγατρικές της επιχείρησης, ή από παραγωγούς με τους οποίους η μητέρα - εταιρεία έχει συνάψει συμφωνίες ή ακόμη και από ανεξάρτητους παραγωγούς από τρίτες χώρες.
- β. Οι μονάδες πού εγκαθίστανται τοπικά από μια πολυεθνική επιχείρηση μπορεί να χρησιμοποιούνται και για τη προώθηση ενός ευρύτερου φάσματος προϊόντων από αυτά πού παράγει η θυγατρική επιχείρηση.
- γ. Αύξηση των εισαγωγών καταναλωτικών αγαθών. Η αύξηση αυτή μπορεί να είναι σύνδρομο της αύξησης του εισοδήματος λόγω της εγκατάστασης και λειτουργίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων αλλά και λόγω του προσανατολισμού της κατανάλωσης προς ξένα καταναλωτικά πρότυπα. Η αύξηση των εισαγωγών, λόγω της αύξησης του εισοδήματος, μπορεί να αποδοθεί στις ξένες ιδιωτικές επενδύσεις αποκλειστικά, στο βαθμό που επηρεάζουν διαφορετικά από ότι οι ντόπιες επενδύσεις την κατανομή του εισοδήματος και κατά συνέπεια τη ροπή για εισαγωγές και τη διάρθρωση της κατανάλωσης προς περισσότερο περίτεχνα και πολυτελή αγαθά.

Τα στατιστικά στοιχεία που είναι διαθέσιμα σχετικά με την πολιτική και την πρακτική των ξένων επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες όσον αφορά τις εισαγωγές τους δεν είναι πλήρη. Από την εμπειρική ερευνά που έχει γίνει μέχρι σήμερα είναι εμφανές ότι οι ξένες επιχειρήσεις είναι περισσότερο προσανατολισμένες προς τις εισαγωγές συγκριτικά με τις ντόπιες. Δεν υπάρχει όμως σύμφωνη γνώμη, στην οικονομική βιβλιογραφία, σχετικά με το αν ή μεγαλύτερη ροπή για εισαγωγή των ξένων επιχειρήσεων οφείλεται στην εθνικότητα, στο ότι δηλαδή είναι ξένες, ή αν επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά των βιομηχανικών κλάδων στους οποίους τείνουν να συγκεντρώνονται. Άλλες εμπειρικές μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων που γίνονται με προσανατολισμό τις εξαγωγές (export-oriented investments) έχουν μια μεγαλύτερη ροπή για εισαγωγές - εισαγωγές σαν ποσοστό των πωλήσεων τους - από ότι οι ξένες επενδύσεις που γίνονται με προσανατολισμό την ικανοποίηση της ζήτησης στην τοπική αγορά (market-oriented investments).

Υπάρχουν οπωσδήποτε αρκετοί λόγοι, τόσο οικονομικοί όσο και διαρθρωτικοί, που οι ξένες επιχειρήσεις έχουν μεγαλύτερη ροπή για εισαγωγές από ότι οι ντόπιες επιχειρήσεις. Από τους πιο σημαντικούς είναι η έλλειψη εισροών που σχετίζονται με την ιδιαιτερότητα του προϊόντος (ων) που παράγουν, το μεγαλύτερο κόστος λόγω της βιομηχανικής διάρθρωσης και ή έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με τις τοπικές αγορές. Οι πιο καθοριστικοί λόγοι όμως είναι αυτοί που σχετίζονται με τη στρατηγική, τη διάρθρωση και τη λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων, όπου τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι η διεθνοποίηση (internationalization) της παραγωγής και ή εσωτερίκευση (internalization) της αγοράς.

Σ' όλους τους τύπους επενδύσεων που γίνονται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις το ένδο-επιχειρησιακό διακανονισμό της λειτουργίας τους. Στην περίπτωση των επενδύσεων για υποκατάσταση εισαγωγών η μητέρα - εταιρεία και οι θυγατρικές της παράγουν τα ίδια ή βασικά όμοια προϊόντα. Έτσι η μητέρα - εταιρεία θα μπορεί να επωφεληθεί από τις οικονομίες κλίμακας αν παράγει εξαρτήματα ή τελικά προϊόντα και για τις θυγατρικές της επιχειρήσεις, στην περίπτωση των κάθετα ολοκληρωμένων επενδύσεων. Οι παραγωγικές δραστηριότητες στην αναπτυσσόμενη χώρα αποτελούν ένα συστατικό μέρος της παραγωγικής δραστηριότητας της πολυεθνικής επιχείρησης σε παγκόσμια κλίμακα. Άλλοι λόγοι που τείνουν να αυξήσουν το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο είναι ο έλεγχος της ποιότητας του προϊόντος, η εξασφάλιση σταθερής προσφοράς, η έγκαιρη παράδοση, η επιθυμία

για προστασία της γνώσης ή της πατέντας κ.λ.π.

ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΕΣ

Ένα μεγάλο μέρος του επιχειρήματος πού υποστηρίζει ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν μια θετική συνεισφορά στο Ισοζύγιο πληρωμών των αναπτυσσομένων χωρών βασίζεται στην ικανότητα των πολυεθνικών να προωθούν τις βιομηχανικές εξαγωγές παράγοντες πού εξηγούν τη ραγδαία αύξηση των βιομηχανικών εξαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών τα τελευταία είκοσι χρόνια. Η ανάπτυξη μέσω της προώθησης των εξαγωγών (export-led growth), στην οποία οι πολυεθνικές επιχειρήσεις παίζουν ένα σημαντικό ρόλο, έχει υποστηριχθεί σαν μια στρατηγική ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών.

Διάφορες εμπειρικές μελέτες που χρησιμοποιούν συγκεντρωτικά στοιχεία δείχνουν ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των βιομηχανικών εξαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών. Αλλά ενώ είναι γεγονός ότι η απόλυτη αξία των εξαγωγών των πολυεθνικών επιχειρήσεων από τις αναπτυσσόμενες χώρες τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια συνολικές εξαγωγές βιομηχανικών από τις αναπτυσσόμενες χώρες την ίδια περίοδο έχουν αυξηθεί τουλάχιστον με τον ίδιο ρυθμό. Πρόσθετα οι εξαγωγές των πολυεθνικών επιχειρήσεων προέρχονται κύρια από πολύ μικρό αριθμό χωρών.

Η άλλη άποψη υποστηρίζει ότι η πολυεθνικότητα όχι μόνον δεν φαίνεται γενικά να προωθεί τις εξαγωγές από τις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά μπορεί ακόμη και να τις περιορίζει. Η άποψη αυτή βασίζεται στις θεωρητικές εργασίες του Vernon σχετικά με τη διαδικασία πολυεθνικοποίησης της επιχείρησης (product cycle theory) του Hymer σχετικά με την μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή θεωρία της επιχείρησης και του Dunning σχετικά με την επέκταση της πολυεθνικής επιχείρησης (international hypothesis). Σ' αυτές τις εργασίες η θυγατρική επιχείρηση δεν είναι μια μονάδα αυτοτελής, πού επιδιώκει τη μεγιστοποίηση του κέρδους της, αλλά σαν μέρος ενός συγκροτήματος χρησιμοποιείται για τη μεγιστοποίηση του συνολικού κέρδους. Οι αγορές πού εξυπηρετούνται ή μπορεί να εξυπηρετηθούν από μια θυγατρική κατανέμονται στις περισσότερες περιπτώσεις από τη μητέρα - εταιρεία, σύμφωνα με τη στρατηγική αγοράς της σε παγκόσμια κλίμακα.

Οι εμπειρικές μελέτες είναι σε μικροοικονομικό επίπεδο μελέτες κατά βιομηχανικούς κλάδους ή κατά επιχείρηση και είναι συγκεντρωμένες στους όρους που περιέχονται στις συμφωνίες μεταξύ μητέρας και θυγατρικών επιχειρήσεων σχετικά με τη μεταφορά της τεχνολογίας και τη διάθεση των προϊόντων. Τα στοιχεία από διάφορες χώρες, κατά βιομηχανικούς κλάδους, δεν παρέχουν μια ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με την εξαγωγική πολιτική και δραστηριότητα των ξένων και ντόπιων επιχειρήσεων, αλλά οπωσδήποτε δηλώνουν ότι το μερίδιο των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων από τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι μικρότερο από ότι γενικά πιστεύεται. Η συγκέντρωση των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε ορισμένους κλάδους, τους κλάδους που αναλογικά είναι περισσότερο εξαγωγικοί, και η πολιτική που ακολουθούν οι αναπτυσσόμενες χώρες, φαίνεται ότι αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν το συγκριτικό πλεονέκτημα των πολυεθνικών επιχειρήσεων σχετικά με τις εξαγωγές

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ διεθνών επενδύσεων και διεθνούς εμπορίου. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση για να εκμεταλλευτούν μερικές από τις ευκαιρίες που δημιουργούνται για εξαγωγές από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις ντόπιες επιχειρήσεις λόγω των διασυνδέσεων που έχουν με τις αγορές του εξωτερικού. Οι θυγατρικές στις αναπτυσσόμενες χώρες σαν μέρη πολυεθνικών συγκροτημάτων έχουν την απαραίτητη εμπειρία για προωθήσουν τα προϊόντα τους, την απαραίτητη γνώση της αγοράς και τα αναγκαία κανάλια διάθεσης των προϊόντων τους στην αγορά της μητέρας - εταιρείας καθώς και σε τρίτες χώρες. Επομένως οι ξένες επιχειρήσεις λόγω της πολυεθνικότητας τους θα έπρεπε να λειτουργούν καλύτερα από τις ντόπιες επιχειρήσεις στις αγορές του εξωτερικού.

Η επίδοση στις εξαγωγές (export performance) είναι ένας όρος ασαφής και μερικός. Στοιχεία, όπως όγκος και η αύξηση και η αποδοτικότητα των εξαγωγών πρέπει να συνεκτιμηθούν. Και όταν συγκρίνουμε την export performance των επιχειρήσεων, από την σκοπιά της αποδοτικότητας, θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη στοιχεία σχετικά με τα περιθώρια του κέρδους, τη χρησιμοποίηση των πόρων και τη συνεισφορά τους στην ανάπτυξη. Τα στοιχεία όμως αυτά κατά κανόνα, δεν είναι διαθέσιμα γι' αυτό και η ανάλυση και μελέτη περιορίζεται στις επιπτώσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων στον όγκο και την αύξηση των εξαγωγών.

Κάθε, προσπάθεια ν' αποδοθεί ή σ' ένα μόνον παράγοντα είναι σίγουρο ότι δεν θα είναι επιτυχής. Πολλές μεταβλητές υπεισέρχονται και επηρεάζουν την

εξαγωγική συμπεριφορά των ξένων επιχειρήσεων. Ο παράγοντας πού είναι πιο σημαντικός είναι το είδος των προϊόντων που παράγουν. Η αρχική απόφαση μιας πολυεθνικής επιχείρησης να επενδύσει σε μια αναπτυσσόμενη χώρα βασίζεται και σε εκτιμήσεις σχετικά με τον προορισμό της παραγωγής της θυγατρικής της επιχείρησης. Η εγκατάσταση μιας παραγωγικής μονάδας, ο τύπος των προϊόντων πού παράγονται και ή διάθεση τους είναι αποφάσεις πού σχετίζονται με τη στρατηγική της πολυεθνικής επιχείρησης σε παγκόσμια κλίμακα κι επομένως της θυγατρικής επιχείρησης είναι κατά κάποιο τρόπο προκαθορισμένη.

Αν και η θυγατρική επιχείρηση σαν μέρος ενός πολυεθνικού συγκροτήματος απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα πού αναφέρθηκαν παραπάνω, σε σύγκριση με τις ντόπιες επιχειρήσεις, μπορεί να μην επωφεληθεί από αυτά, είτε γιατί είναι του τύπου υποκατάστασης εισαγωγών, είτε γιατί η στρατηγική των πολυεθνικών επιβάλλει περιορισμούς σχετικά με τις αγορές πού εξυπηρετούνται από τις θυγατρικές της.

Οι επενδύσεις υποκατάστασης εισαγωγών στόχο τους έχουν κύρια να εξασφαλίσουν τις προστατευόμενες τοπικές αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών. Η απόφαση τους να ιδρύσουν μια παραγωγική μονάδα τοπικά εξαρτάται περισσότερο από την ύπαρξη μιας τοπικής αγοράς πού συνδυάζεται με την ύπαρξη τοπικών εισροών, παρά με το κόστος παραγωγής. Αν και το κόστος παραγωγής αυτών των προϊόντων είναι συνήθως μεγάλο οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορεί να θεωρήσουν σκόπιμο να εξάγουν μερική από τη παραγωγή τους σ' άλλες χώρες. Οι εξαγωγές αυτού του τύπου είναι συνήθως της φύσης *overspill* από τη τοπική αγορά, πού αντανακλά την ύπαρξη πλεονάζουσας δυναμικότητας, πού μπορεί να είναι προϊόν είτε λανθασμένου σχεδιασμού ή συνειδητών προσδοκιών για μελλοντική επέκταση της τοπικής αγοράς. Αλλά αυτό σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί βάση για μια συνεχή αύξηση των εξαγωγών. Έτσι οι επενδύσεις υποκατάστασης εισαγωγών που είναι κύρια επενδύσεις σε καταναλωτικά αγαθά υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας, μπορεί να οδηγήσουν σε εξαγωγές, αλλά οι επενδύσεις αυτές δεν είναι σχεδιασμένες με προσανατολισμό τις εξαγωγές.

Στις περιπτώσεις των επενδύσεων πού στόχο τους έχουν την εκμετάλλευση των πρώτων υλών, οι εξαγωγές ημικατεργασμένων προϊόντων δεν καθορίζεται από το συγκριτικό πλεονέκτημα των χωρών υποδοχής τους, αλλά από τη στρατηγική των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η μεγάλη προστασία και η ολιγοπωλιακή δομή της αγοράς στις αναπτυσσόμενες χώρες και το μέγεθος των επενδύσεων πού απαιτούνται αποτελούν απαγορευτικούς παράγοντες για τις τοπικές επιχειρήσεις. Έτσι στις

περιπτώσεις αυτές ή εξαγωγική δραστηριότητα των ξένων επιχειρήσεων θα είναι συγκριτικά με τις ντόπιες επιχειρήσεις, καλύτερη.

Ο ανταγωνισμός για τις αγορές των εκβιομηχανισμένων χωρών αποτελεί τον κύριο παράγοντα για τις επενδύσεις που γίνονται στις αναπτυσσόμενες χώρες με εξαγωγικό προσανατολισμό. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις για να εξασφαλίσουν τις αγορές στη χώρα τους ή σε άλλες αναπτυγμένες χώρες ιδρύουν βάσεις χαμηλού κόστους παραγωγής στις αναπτυσσόμενες χώρες για να προμηθεύουν τις αγορές αυτές. Το κίνητρο για αυτού του είδους τις επενδύσεις είναι το χαμηλό κόστος της εργασίας.

Η απόλυτη διαφορά στο επίπεδο των μισθών και ημερομισθίων μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, για τους εργαζόμενους στο βιομηχανικό τομέα, είναι πράγματι τρομερή. Ενώ οι διαφορές στη παραγωγικότητα της εργασίας, ιδιαίτερα στις εξαγωγικές βιομηχανίες δεν είναι σημαντικές. Αυτό σημαίνει ότι το κόστος εργασίας κατά μονάδα προϊόντος είναι πολύ χαμηλότερο στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η διαφορά αυτή στο μέσο κατά μονάδα προϊόντος, κόστος εργασίας σε συνδυασμό με την αυξανόμενη αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στις αναπτυγμένες χώρες, αυξάνει τη συμμετοχή των πολυεθνικών επιχειρήσεων στη μεταποίηση για εξαγωγές στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δηλαδή στο νέο **καταμερισμό εργασίας**, που προωθούν σε παγκοσμία κλίμακα, πλέκουν τις αναπτυσσόμενες χώρες στις διεθνείς τους δραστηριότητες σαν προμηθευτές όχι μόνο πρώτων υλών αλλά και ορισμένων βιομηχανικών προϊόντων και διαδικασιών.

Υπάρχουν δύο είδη προϊόντων με μια αυξανόμενη σημασία για εξαγωγές. Το ένα είναι τα προϊόντα έντασης μη ειδικευμένης εργασίας όπου υπάρχει τάση για διεθνές εργολαβίες (subcontracting). Αυτά είναι τυποποιημένα καταναλωτικά αγαθά που προορίζονται για αγορές που είναι ευαίσθητες στην ποιότητα των προϊόντων (brand products) και τα κανάλια της αγοράς είναι απαραίτητα για την προώθηση των εξαγωγών, κάτι που οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορούν να αντιμετωπίσουν με συμφωνίες με εμπορικά συγκροτήματα (buying groups).

Ο άλλος τύπος προϊόντων που ραγδαία αυξάνεται είναι τα προϊόντα των footloose επιχειρήσεων. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εγκαθιστούν παραγωγικές μονάδες στις αναπτυσσόμενες χώρες που εξειδικεύονται σε δραστηριότητες ή διαδικασίες έντασης εργασίας στα πλαίσια κάθετα ολοκληρωμένων διεθνών επιχειρήσεων. Αυτές οι μονάδες εξάγουν το σύνολο της παραγωγής τους στη μητέρα

εταιρεία ή σε τρίτες μονάδες όπου παράγεται το τελικό προϊόν.

Γενικά επομένως οι πολυεθνικές θα επιδεικνύουν μια καλύτερη export performance από τις ντόπιες επιχειρήσεις σ εκείνες τις δραστηριότητες όπου οι εξαγωγές ήταν το αποφασιστικό στοιχείο στην απόφαση των πολυεθνικών επιχειρήσεων να εγκαταστήσουν παραγωγικές δραστηριότητες στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Πολλές εμπειρικές μελέτες έχουν γίνει σχετικά με την export performance των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ιδιαίτερα σε σύγκριση με την export performance των ντόπιων επιχειρήσεων. Οι περισσότερες από τις μελέτες αυτές αποτυγχάνουν να διαπιστώσουν κάποια δραματική διαφορά στην export performance πού να οφείλεται στην εθνικότητα του κεφαλαίου. Παραπέρα, ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων πού παράγουν για εξαγωγές αμφισβητείται σε σχέση με το τύπο και τη δομή της ανάπτυξης πού καθοδηγείται και προωθείται από τις εξαγωγές (export-led growth).

ΕΝΔΟ-ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Η βασική υπόθεση στην παραδοσιακή θεωρία για τον καθορισμό των τιμών σε μια πλήρως ανταγωνιστική, ολιγοπωλιακή, ή μονοπωλιακή αγορά είναι ότι οι συναλλαγές γίνονται μεταξύ δυο ανεξάρτητων μονάδων, και ότι οι δυο αυτές μονάδες ο αγοραστής και ο πωλητής, προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν το κέρδος τους ένας σε βάρος του άλλου. Στην περίπτωση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, όταν η συναλλαγή γίνεται μεταξύ δυο μονάδων της ίδιας επιχείρησης, η τιμή είναι απλώς λογιστικό επινόημα για τη μεγιστοποίηση του συνολικού κέρδους. Δεν είναι βέβαια απαραίτητο ή λογιστική τιμή να είναι διαφορετική από αυτή πού θα καθόριζε ή αγορά, αλλά η πολυεθνική επιχείρηση έχει τη δυνατότητα, μέσα σε πολύ ευρύχωρα πλαίσια, να καθορίζει την τιμή πού θέλει.

Η τιμή μεταβίβασης (transfer-pricing) χρησιμοποιείται από την πολυεθνική επιχείρηση, πού στόχο της έχει τη μεγιστοποίηση του συνολικού καθαρού κέρδους, για τη μεταφορά των κερδών στις χώρες όπου ή φορολογία είναι ευνοϊκότερη. Η έκταση στην οποία τα κέρδη μπορούν να μεταφερθούν από τη μια χώρα στην άλλη εξαρτάται από το ποσοστό της παραγωγής της πολυεθνικής επιχείρησης πού διατίθεται στις αγορές του εξωτερικού, από την έκταση των ενδο-επιχειρησιακών

συναλλαγών, τη δομή της επιχείρησης, τη διάρθρωση της αγοράς στην οποία λειτουργεί και τη δυνατότητα της κυβέρνησης της χώρας υποδοχής να περιορίσει ή να ελέγξει τη χρησιμοποίηση των τιμών μεταβίβασης.

Σύμφωνα με τον Lall τα κίνητρα για να χρησιμοποιούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις τις τιμές μεταβίβασης μπορούν να διακριθούν σε δυο βασικά κατηγορίες. Σ'αυτά που μεγιστοποιούν τη σημερινή αξία των συνολικών κερδών της πολυεθνικής επιχείρησης και σε εκείνα που ελαχιστοποιούν το σημερινό και μελλοντικό κίνδυνο ή αβεβαιότητα σχετικά με το μέγεθος των κερδών.

Δεν είναι οπωσδήποτε ρεαλιστικό να υποθέσουμε ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις υπολογίζουν πάντοτε με ακρίβεια τις τιμές που μεγιστοποιούν τα κέρδη του. Αλλά και σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι εύκολο να διακρίνει κάποιος αν οι τιμές που χρησιμοποιούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις στις ενδο-επιχειρησιακές τους συναλλαγές είναι διαφορετικές από αυτές που θα καθόριζε η αγορά. Κι αυτό είτε επειδή μερικά από τα προϊόντα και υπηρεσίες δεν διακινούνται στην ελεύθερη αγορά είτε επειδή οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, λόγω της ολιγοπωλιακής δύναμης που κατέχουν, μπορούν να επιβάλουν διαφορετικές τιμές σε διάφορες αγορές.

Τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι η αποτελεσματικότητα των τιμών μεταβίβασης διαφέρει από τομέα σε τομέα και από επιχείρηση σε επιχείρηση. Η διαφορά μεταξύ ενδο-επιχειρησιακής τιμής και τιμής της αγοράς (arm's length price) είναι συνήθως μεγαλύτερη στους κλάδους υψηλής τεχνολογία.

Η ακριβής σχέση μεταξύ της διάρθρωσης της βιομηχανίας, των ενδο-επιχειρησιακών συναλλαγών των προϊόντων που εισέρχονται στο ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο και της έκτασης και των στόχων του χειρισμού των τιμών, είναι ζητήματα που απαιτούν παραπέρα μελέτη.

Τα διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με τις τιμές μεταβίβασης είναι πολύ περιορισμένα. Περισσότερη πληροφόρηση υπάρχει σχετικά με το ένδο-επιχειρησιακό εμπόριο, το οποίο αποτελεί, σε ποσοτικούς όρους, το σπουδαιότερο κανάλι για τη μεταφορά κεφαλαίου. Αν και τα στοιχεία που υπάρχουν δεν είναι πλήρη, δείχνουν ότι το ένδο-επιχειρησιακό εμπόριο αποτελεί ένα σημαντικό, και συνέχεια αυξανόμενο, ποσοστό του διεθνούς εμπορίου.

Τα περισσότερο πλήρη στοιχεία που υπάρχουν είναι αυτά που δίνονται από το Υπουργείο Εμπορίου των Η Π Α. Σύμφωνα μ' αυτά τα στοιχεία, περίπου το 46% των εισαγωγών στις ΗΠΑ το 1974 και περίπου το 50% των εξαγωγών το 1970 ήταν ένδο-επιχειρησιακές συναλλαγές. Το 29% των εξαγωγών της Σουηδίας το 1975, το

30% των εξαγωγών του Ηνωμένου Βασιλείου το 1973 και το 59% των εξαγωγών του Καναδά το 1971 ήταν ενδο-επιχειρησιακές εξαγωγές. Άλλα στοιχεία για ένα δείγμα 27 πολυεθνικών επιχειρήσεων που έχουν τη βάση τους στη Δ. Γερμανία, των οποίων οι εξαγωγές αποτελούσαν το 35% των συνολικών εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων της χώρας αυτής και το 60-70% της βιομηχανικής παραγωγής στο εξωτερικό δείχνουν ότι περίπου το 43% από τις εξαγωγές αυτών των επιχειρήσεων το 1971, ήταν μέσα στα πλαίσια των ίδιων των πολυεθνικών επιχειρήσεων, σχετικά με το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο, από τη μητέρα- εταιρεία προς τις θυγατρικές της.

Άλλες εμπειρικές μελέτες δίνουν στοιχεία για διαδεδομένες υπερκοστολογήσεις των εισαγωγών και υποκοστολογήσεις των εξαγωγών. Οι Lall και Streeten έχουν βρει, για ένα δείγμα 14 επιχειρήσεων στην Κολομβία για τη περίοδο 1966-70, ότι έγιναν πράγματι υπερκοστολογήσεις των εισαγωγών. Ο κλάδος που μελέτησαν περισσότερο αναλυτικά ήταν της φαρμακοβιομηχανίας, όπου βρήκαν ότι ορισμένα είδη είχαν υπερκοστολογηθεί μέχρι και 5000-6000%. Αυτό δεν αποτελεί και μεγάλη έκπληξη, όπως λένε, μιας και για αυτόν ειδικά τον τομέα και άλλες μελέτες για άλλες χώρες και διαφορετικές χρονικές περιόδους, έχουν ήδη θεμελιώσει ότι οι βιομηχανίες φαρμάκων πραγματοποιούν ασυνήθη μεγάλα περιθώρια κέρδους. Μια άλλη μελέτη σχετικά με τη συμπεριφορά τιμολόγησης των εξαγωγών από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στην Λατινική Αμερική έχει βρει ότι υποκοστολογούν τις εξαγωγές κατά 40% κατά μέσο ορό .

Το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο δεν είναι οπωσδήποτε ένα καινούργιο φαινόμενο για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Πολλά από τα προβλήματα που αναφέρονται στην παραδοσιακή βιβλιογραφία της ανάπτυξης σχετικά με τους «θύλακες εξαγωγών» όπως επίσης και πολλά από τα μειονεκτήματα της πολιτικής υποκατάστασης των εισαγωγών, συνδέονται με το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο. Με την εξάπλωση όμως των πολυεθνικών επιχειρήσεων, το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο αποτελεί ένα πρόβλημα από μόνο του, ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες χώρες, που διαθέτουν πολύ αδύναμους διοικητικούς μηχανισμούς και δυνατότητες ελέγχου.

Το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο δημιουργεί προβλήματα τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά γιατί ένα μεγάλο ποσοστό του διεθνούς εμπορίου πλέον καθορίζεται από αποφάσεις που παίρνονται κεντρικά από τα πολυεθνικά συγκροτήματα, αντί να ανταποκρίνεται και να αντανακλά τις συνθήκες της αγοράς. Αυτό παρέχει τεράστιες δυνατότητες στις πολυεθνικές επιχειρήσεις να χειριστούν τις τιμές με στόχο να αποφύγουν τη φορολογία, τους συναλλαγματικούς περιορισμούς και διάφορους

άλλους νόμους και περιορισμούς της χώρας υποδοχής τους, με αποτέλεσμα τη μεταφορά εισοδήματος από τις αναπτυσσόμενες στις αναπτυγμένες χώρες, θα πρέπει βέβαια να αναφερθεί ότι δεν είναι μόνον οι πολυεθνικές επιχειρήσεις που έχουν την τάση να αποφεύγουν την καταβολή φόρων, αλλά διαθέτουν πάρα πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα να παραβιάζουν τον νόμο και όταν τον παραβιάζουν να αποφεύγουν τις συνέπειες.

Πέρα όμως από το πρόβλημα των τιμών και της μεταφοράς εισοδήματος που δημιουργείται με το ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο, υπάρχει και το πρόβλημα του ελέγχου του όγκου και της κατεύθυνσης του διεθνούς εμπορίου από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό γιατί και ο ρυθμός αύξησης του εμπορίου και η δημιουργία οικονομικών δεσμών μ' άλλες χώρες δεν αποτελεί αποκλειστική επιλογή των κυβερνήσεων και των πολιτών των χωρών αυτών.

Η στρατηγική που βασίζεται στην παραγωγή για εξαγωγές μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων βρίσκεται σε σαφή αντίθεση, μπλοκάρει την ανάπτυξη μιας εσωτερικής οικονομικής και κοινωνικής βάσης για μια αυτο-διευρυνόμενη ανάπτυξη. Η πλειοψηφία του πληθυσμού απολαμβάνει πολύ χαμηλά εισοδήματα κάτι που δεν της επιτρέπει να μεταφράσει τις ανάγκες της σε αποτελεσματική ζήτηση.

«Οι χώρες υποδοχής απολαμβάνουν το πλεονέκτημα ότι δημιουργείται απασχόληση αλλά κερδίζουν μόνον ένα πολύ μικρό μέρος από το πλεόνασμα που δημιουργεί η απασχόληση, γιατί τα προϊόντα εξάγονται στην τιμή κόστους. Σχεδόν το σύνολο των κερδών από τη πώληση των προϊόντων μεταφέρεται στο εξωτερικό». Αυτό σημαίνει ότι η εσωτερική ζήτηση προέρχεται κύρια από τις μεσαίες και ανώτερες εισοδηματικά τάξεις και στρώματα, που αποτελούν μια σχετικά μικρή μειοψηφία, και τα καταναλωτικά τους πρότυπα είναι σαφώς προσανατολισμένα προς προϊόντα και υπηρεσίες που προέρχονται, από το εξωτερικό, με αποτέλεσμα να αυξάνει η ζήτηση για εισαγωγές κι όχι η τοπική παραγωγή. Οι επενδύσεις, η τεχνολογία και ο προσανατολισμός των πόρων της κοινωνίας αντανakλά και ανταποκρίνεται στη ζήτηση από τις αναπτυγμένες χώρες κι όχι στις ανάγκες του πληθυσμού.

Δημιουργείται δηλαδή μια δυναμική διάσταση μεταξύ κατανάλωσης και παραγωγής. Η παραγωγή προσανατολίζεται προς προϊόντα που δεν καταναλώνονται τοπικά και η κατανάλωση προς προϊόντα που δεν παράγονται τοπικά. Έτσι μπορεί να αυξάνεται η παραγωγή και οι εξαγωγές, αλλά ταυτόχρονα αυξάνονται και οι εισαγωγές, χωρίς τη δημιουργία μιας αυτο-παραγόμενης οικονομικής επέκτασης, γιατί τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και των

επενδύσεων και της κατανάλωσης μεταφέρονται σε μεγάλο βαθμό στο εξωτερικό. Αυτό μπλοκάρει την παραπέρα διεύρυνση της παραγωγικής όασης και αυξάνει την εξάρτηση των αναπτυσσόμενων χωρών από το εξωτερικό.

Την τελευταία δεκαετία έχουν γίνει αρκετές εμπειρικές έρευνες για να διαπιστωθεί το μπλοκάρισμα ανάπτυξης σχετικά με τη διασύνδεση που υπάρχει μεταξύ του βαθμού ενσωμάτωσης διαφόρων χωρών στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα και του βαθμού αύξησης του εισοδήματος στις χώρες αυτές. Ο βαθμός ενσωμάτωσης μιας χώρας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα δίνεται από δύο δείκτες που προσδιορίζονται σε σχέση με το βαθμό συμμετοχής των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην οικονομική σκηνή της χώρας υποδοχής. Ο ένας δείκτης αναφέρεται στην εισροή του ξένου ιδιωτικού κεφαλαίου και χρησιμοποιείται για την εκτίμηση της βραχυχρόνιας επίπτωσης που έχουν οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις στο ρυθμό αύξησης του εισοδήματος της χώρας υποδοχής. Ο άλλος δείκτης, που ορίζεται σαν το ποσοστό του συσσωρευμένου κεφαλαίου μιας χώρας που ελέγχεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, δίνει τη μακροχρόνια σχέση μεταξύ του βαθμού διεξόδου του πολυεθνικού κεφαλαίου και του ρυθμού αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της ανισοκατανομής του εισοδήματος στις χώρες υποδοχής.

Οι έρευνες αυτές περιλαμβάνουν ένα μεγάλο δείγμα χωρών (91 χώρες), καθώς επίσης και δείγματα χωρών αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωριστά. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν είναι ότι (1) η σχέση μεταξύ του ρυθμού αύξησης του εισοδήματος στις χώρες υποδοχής και της εισροής των ξένων ιδιωτικών κεφαλαίων βραχυχρόνια είναι θετική, ενώ (2) η μακροχρόνια σχέση μεταξύ του συσσωρευμένου κεφαλαίου που ελέγχεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και της αύξησης του εισοδήματος είναι αρνητική και (3) ο βαθμός διεξόδου των πολυεθνικών επιχειρήσεων σχετίζεται θετικά με μεγαλύτερη ανισοκατανομή του εισοδήματος.

Η εισροή δηλαδή νέων επενδύσεων από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις συμβάλει στην αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης του συνολικού εισοδήματος της χώρας υποδοχής. Ενώ όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό της οικονομικής δραστηριότητας που ελέγχεται από το ξένο ιδιωτικό κεφαλαίο τόσο χαμηλότερος είναι ο ρυθμός αύξησης του εισοδήματος τόσο τον συνολικού όσο και του κατά κεφαλήν και τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισοκατανομή του εισοδήματος. Η εισροή όμως νέων επενδύσεων παρά τη βραχυχρόνια θετική επίπτωση, αυξάνει το ποσοστό του συσσωρευμένου κεφαλαίου που ελέγχεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις κι

επομένως μακροχρόνια συμβάλει στην επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης.

Η αρνητική σχέση μεταξύ του ρυθμού αύξησης του εισοδήματος και του βαθμού ενσωμάτωσης των χωρών στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι περισσότερο έντονη όταν στο δείγμα των χωρών περιλαμβάνονται μόνον αναπτυσσόμενες χώρες. Στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης και τον βαθμού διεξόδου των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η βραχυχρόνια προωθητική και η μακροχρόνια επιβραδυντική επίπτωση της διεξόδου των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο ρυθμό της οικονομικής επέκτασης των χωρών υποδοχής, έχει την ίδια ένταση τόσο για τις περισσότερο όσο και για τις λιγότερο φτωχές, αναπτυσσόμενες χώρες και είναι ανεξάρτητη από τη γεωγραφική θέση των χωρών αυτών. Οι μελέτες αυτές παρέχουν εμπειρική υποστήριξη στη θέση σχετικά με την αποκεφαλαιοποίηση (decapitalisation thesis), δηλαδή στη θέση που υποστηρίζει ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μακροχρόνια συμβάλουν στη μείωση των διαθέσιμων κεφαλαίων για επενδύσεις στη χώρα υποδοχής της. Σύμφωνα με την παραπάνω θέση οι αναπτυσσόμενες χώρες χάνουν μακροχρόνια περισσότερα κεφάλαια, λόγω των εκροών που οφείλονται στις δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων, από τα κεφάλαια που είχαν εισρεύσει μέσω των επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Επομένως τα διαθέσιμα κεφάλαια για επενδύσεις στις χώρες υποδοχής των πολυεθνικών μειώνονται.

Η μείωση των διαθέσιμων κεφαλαίων για επενδύσεις σε μια χώρα δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εξάγουν περισσότερα κεφάλαια από ότι εισάγουν στις χώρες υποδοχής τους, μέσω των μηχανισμών και της πολιτικής πρακτικής τους, αλλά και στις επιπτώσεις που έχουν στη διάρθρωση της οικονομίας και στην κατανομή των συνολικών πόρων της χώρας υποδοχής τους. Η εισροή του ξένου ιδιωτικού κεφαλαίου συνδυάζεται και προωθεί μια αναπτυξιακή στρατηγική όπου το κεφάλαιο προσανατολίζεται κύρια σε τεχνολογικά αναπτυσσόμενους και ολιγοπωλιακά διαρθρωμένους τομείς της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η προτίμηση του κεφαλαίου, για επενδύσεις σ' αυτούς τους τομείς είναι πολύ πιθανόν ότι απορροφάει ένα μεγάλο ποσοστό από τα συνολικά διαθέσιμα κεφάλαια για επενδύσεις. Αυτό σημαίνει ότι μειώνονται οι δυνατότητες συσσώρευσης κεφαλαίου σ' άλλους τομείς δραστηριότητας της οικονομίας. Οι δυνατότητες αυτές περιορίζονται ακόμη περισσότερο γιατί οι δημόσιες επενδύσεις σε έργα υποδομής συνήθως αυξάνουν το δημόσιο εξωτερικό χρέος και συχνά σχεδιάζονται και

αποφασίζονται σε σχέση με τις ανάγκες και τα επενδυτικά πρότυπα των πολυεθνικών επιχειρήσεων κι όχι σε σχέση με τις πραγματικές κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες της χώρας. Παραπέρα οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενα κεφάλαια, συχνά απευθύνονται και δανείζονται ένα μεγάλο μέρος από τα κεφάλαια που ελέγχουν από την τοπική κεφαλαιαγορά, κάτι που σημαίνει ότι περιορίζονται οι ευκαιρίες και δυνατότητες δανειοδότησης των ντόπιων επιχειρηματιών.

Αποτέλεσμα αυτής της αναπτυξιακής στρατηγικής που βασίζεται και προσπαθεί να προσελκύσει το ξένο ιδιωτικό κεφάλαιο με διάφορες παροχές δεν είναι μόνον η παραμόρφωση στη δομή των επενδύσεων, αλλά και η μείωση, μακροχρόνια των ευκαιριών για κερδοφόρες επενδύσεις. Η εγκατάσταση και λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων, λόγω των πλεονεκτημάτων που κατέχουν σε σύγκριση με τις ντόπιες επιχειρήσεις, μπορεί να οδηγήσει στην εξαφάνιση η εξαγορά ντόπιων επιχειρήσεων και ταυτόχρονα υψώνει μεγαλύτερα εμπόδια εισόδου στην αγορά για τους δυνητικούς ντόπιους επενδυτές. Οι ευκαιρίες δηλαδή που υπήρχαν προηγούμενα για τους ντόπιοι επιχειρηματίες περιορίζονται σημαντικά. Ταυτόχρονα και οι ευκαιρίες για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις περιορίζονται λόγω της ολιγοπωλιακής δομής της βιομηχανικής δραστηριότητας, της ανισοκατανομής του εισοδήματος κι επομένως της περιορισμένης αγοραστικής δύναμης της πλειοψηφίας του λαού.

Επειδή όμως η επέκταση των επενδύσεων είναι ένας σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της αύξησης τον εθνικού εισοδήματος, η επιβράδυνση τον ρυθμού αύξησης των επενδύσεων λόγω της διείδυσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων, εξηγεί μερικά την αρνητική σχέση που υπάρχει μεταξύ αύξησης τον εισοδήματος και της παρουσίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Έχει επίσης στοιχειοθετηθεί η θετική σχέση μεταξύ της ανισοκατανομής του εισοδήματος στις αναπτυσσόμενες χώρες και του βαθμού διείδυσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από έρευνες που βασίζονται σε μεγάλα δείγματα (περιλαμβάνουν μέχρι 72 χώρες) και συμφωνεί με αποτελέσματα και άλλων μελετών όπου χρησιμοποιούνται διαφορετικοί δείκτες για τη διείδυση των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η σχέση αυτή ισχύει μόνον για τις αναπτυσσόμενες χώρες κι όχι για τις αναπτυγμένες χώρες, κι ισχύει τόσο για την ανισοκατανομή στα προσωπικά εισοδήματα όσο και μεταξύ των διαφόρων τομέων της οικονομίας. Η ανισότητα ανάμεσα στους διαφόρους τομείς σε σχέση με την

παραγωγικότητα της εργασίας (τομεακή ανισοκατανομή του εισοδήματος) σχετίζεται με τις αντίστοιχες διαφορές στην ένταση κεφαλαίου και είναι πιο έντονη όπου η διείσδυση των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι μεγαλύτερη. Αυτό ισχύει μόνον για τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Η ανισοκατανομή του εισοδήματος συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα συσσώρευσης του κεφαλαίου, ιδιαίτερα για τις μεγαλύτερες αναπτυσσόμενες χώρες όπου η εσωτερική αγορά είναι σημαντική. Οι ευκαιρίες δηλαδή και οι δυνατότητες για επενδύσεις είναι μικρότερες από ότι θα μπορούσαν να είναι με μια λιγότερο άνιση κατανομή του εισοδήματος, γιατί στην περίπτωση αυτή ένα μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού θα μπορούσε να μεταφράσει τις ανάγκες τους σε αποτελεσματική ζήτηση. Στο βαθμό επομένως που οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εντείνουν την ανισοκατανομή του εισοδήματος συμβάλουν στη μείωση μακροχρόνια, του ρυθμού αύξησης της συσσώρευσης του κεφαλαίου κι επομένως του ρυθμού αύξησης της παραγωγής.

Οι ανισότητες αυτές τόσο μεταξύ των διαφόρων τομέων της οικονομίας όσο και μεταξύ των διαφόρων τάξεων και στρωμάτων εντείνονται στο βαθμό που οι πολυεθνικές επιχειρήσεις με τις μεθόδους παραγωγής που χρησιμοποιούν, δημιουργούν η εντείνουν το πρόβλημα της ανεργίας και δεν δημιουργούν κάθετα ολοκληρωμένες μονάδες, δεν δημιουργούν δηλαδή μεγάλες διατομεακές συνδέσεις κι έτσι δεν συμβάλουν στην αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας της οικονομίας. Η πολιτική εκβιομηχάνισης μέσω των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων έχει σαν συνέπεια ο ρυθμός αύξησης του εισοδήματος των αναπτυσσομένων χωρών να μειώνεται μακροχρόνια και οι οικονομίες αυτές να παρουσιάζουν πρόωρα συμπτώματα στασιμότητας. Κι αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές αν συσχετισθεί ο ρυθμός αύξησης του εισοδήματος των χωρών αυτών όχι με τον αντίστοιχο ρυθμό των αναπτυσσόμενων χωρών, όπως συνήθως σκόπιμα γίνεται, αλλά με τον ρυθμό που θα έπρεπε να αναμένεται και δικαιολογείται σε σχέση με τις αναπτυξιακές δυνατότητες των χωρών αυτών.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες η ανάπτυξη του καπιταλισμού οφείλεται στην εγκατάσταση του μονοπωλιακού κεφαλαίου σε συνεργασία με την ντόπια κυρίαρχη τάξη, χωρίς ριζική αλλαγή στις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις στον αγροτικό τομέα. Η αναπτυξιακή πορεία προσδιορίζεται από ένα σύνολο εσωτερικών και εξωτερικών δυνάμεων των οποίων οι διαρθρωτικές συνδέσεις δεν βασίζονται μόνον στους εξωτερικούς τύπους εκμετάλλευσης και καταπίεσης, όπως συμβαίνει στις

αποικιοκρατικές καταστάσεις, αλλά είναι ριζωμένες σε κοινά συμφέροντα μεταξύ της ντόπιας και της διεθνούς κυρίαρχης τάξης. «Εξωτερική κυριαρχία σε καταστάσεις εξάρτησης σημαίνει τη δυνατότητα εσωτερίκευσης των εξωτερικών συμφερόντων». Η ιμπεριαλιστική διείσδυση που είναι το αποτέλεσμα εξωτερικών κοινωνικών δυνάμεων - πολυεθνικές επιχειρήσεις, τεχνολογία, διεθνή νομισματικά συστήματα κ.λ.π. - εμφανίζεται στο εσωτερικό σαν μια εσωτερική δύναμη μέσω της κοινωνικής πρακτικής των ντόπιων τάξεων και ομάδων που προωθούν τα ξένα συμφέροντα, όχι γιατί είναι ξένα, αλλά γιατί συμπίπτουν με το σύστημα αξιών και τα δικά τους συμφέροντα.

Οι εξωτερικές δυνάμεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης και ο τρόπος εσωτερίκευσης των συμφερόντων τους από τις ντόπιες δυνάμεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης και παράλληλα η αμφισβήτηση τους από τις ντόπιες κυριαρχούμενες τάξεις και στρώματα παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία και πορεία μιας χώρας. Είναι απαραίτητο δηλαδή να αναλυθεί και εξηγηθεί η αναπτυξιακή πορεία μιας χώρας σε σχέση με τη συγκεκριμένη οικονομική δομή και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται.

Οι θεωρίες της εξάρτησης, παρά τις οποιεσδήποτε διαφωνίες και ασάφειες, έχουν συμβάλει αποφασιστικά στη δημιουργική ανάπτυξη της οικονομικής σκέψης και στη διαμόρφωση της απαραίτητης μεθοδολογίας για την ανάλυση και εξήγηση της ιδιαιτερότητας της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής εξέλιξης και των μηχανισμών της κοινωνικής αναπαραγωγής και του κοινωνικού μετασχηματισμού των αναπτυσσόμενων χωρών.

ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην ανάπτυξη είναι ένα από τα περισσότερο συζητήσιμα και αμφιλεγόμενα θέματα στην οικονομική σκέψη. Υπάρχουν λίγα θέματα που έχουν προκαλέσει τόση σύγχυση και τέτοια ποικιλία ερμηνειών και εκτιμήσεων. Οι διαφορετικές εκτιμήσεις και αναλύσεις αντανακλούν διαφωνίες σχετικά με βασικές αξίες και ορισμούς στα πλαίσια της θεωρίας για την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη.

Έχουμε πλέον φθάσει στο σημείο όπου δεν είναι σαφές τι εννοούμε με τον

όρο «ευημερία» για τις αναπτυσσόμενες χώρες και οι επιπτώσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν μπορούν πλέον να εκτιμηθούν και αποτιμηθούν με τους παραδοσιακά «αντικειμενικούς» (value-free) ορισμούς και έννοιες. Ακόμη και σε καθαρά (παραδοσιακά) οικονομικούς όρους η εκτίμηση και αποτίμηση της συνεισφοράς των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην αναπτυξιακή πορεία των αναπτυσσόμενων χωρών είναι ένα θέμα πολύ δύσκολο.

Οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν το πρόβλημα να καταναίμουν τους πόρους τους με βάση τους βραχυχρόνιους αλλά και τους μακροχρόνιους στόχους και προτεραιότητες. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορεί να προσθέσουν στους πόρους της χώρας υποδοχής τους και μπορεί βραχυχρόνια να συμβάλουν στην κάλυψη κενών σε ξένο συνάλλαγμα σε γνώσεις διοίκησης και μάρκετινγκ. Αλλά μπορεί να προσανατολίζουν πόρους από δραστηριότητες και προϊόντα που περισσότερο χρειάζονται, σε δραστηριότητες και προϊόντα που είναι περισσότερο αποδοτικά από την πλευρά της πολυεθνικής επιχείρησης. Αυτό δηλαδή που έχει μεγαλύτερη σημασία από την ποσοτική συμβολή σε πόρους, είναι οι δυνητικές τους επιπτώσεις στην κατεύθυνση και τη διαδικασία της ανάπτυξης των χωρών υποδοχής τους. «Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορεί να λειτουργήσουν σαν μεταφορείς του εκσυγχρονισμού και σαν μέσο σύνδεσης των αναπτυσσόμενων χωρών με την παγκόσμια οικονομία η μπορεί να δημιουργήσουν για τις χώρες υποδοχής μια κατάσταση ακόμη μεγαλύτερης εξάρτησης».

Η δυσκολία να εκτιμηθεί ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην αναπτυξιακή διαδικασία των αναπτυσσόμενων χωρών συσχετίζεται και με την ανάγκη προσδιορισμού των κριτηρίων με βάση τα οποία θα έπρεπε να γίνει η εκτίμηση της συνεισφοράς των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων. Τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία μπορεί να προσδιοριστεί η ευημερία μιας χώρας ποικίλουν και μεταξύ χωρών, και στην ίδια χώρα διαχρονικά και μεταξύ διαφόρων τομέων της ίδιας της χώρας. Έτσι οι εμπειρικές μελέτες θα πρέπει να αναγνωρίζουν ότι ειδικοί παράγοντες κάθε χώρας υποδοχής, όπως το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, οι πολιτιστικές αξίες, το μέγεθος, η διοικητική αποτελεσματικότητα, η πολιτική ιδεολογία, η διεθνής ανάμειξη, η οικονομική εμπειρία, και άλλοι, είναι σημαντικοί για την εκτίμηση των επιπτώσεων και της συμπεριφοράς των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι προσπάθειες διατύπωσης γενικών κριτηρίων αξιολόγησης των επιπτώσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων αντιμετωπίζουν μια διπλή δυσκολία. Η μια είναι ότι οι ονομαζόμενες αναπτυσσόμενες χώρες αποτελούν ένα πολύ ετερογενές σύνολο και η άλλη ότι οι

εθνικοί στόχοι χαράσσονται από τις πιέσεις των διαφόρων ομάδων συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης, παρά από τα συμφέροντα της πλειοψηφίας του πληθυσμού.

Όλο και περισσότερο πλέον αναγνωρίζεται η πολυπλοκότητα, οι διαστάσεις και οι συνιστώσες του τρόπου ενσωμάτωσης των αναπτυσσόμενων χωρών στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, με τη μεσολάβηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Γιατί ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν σχετίζεται μόνον με τον καταμερισμό των κερδών και ζημιών μεταξύ συναλλασσόμενων μερών, αλλά σχετίζεται και με την όλη διαδικασία και τον σκοπό της ίδιας της ανάπτυξης.

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Το ζήτημα της μεταφοράς της τεχνολογίας κατέχει πρωταρχική θέση στη βιβλιογραφία σχετικά με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και τις επιπτώσεις τους στις αναπτυσσόμενες χώρες. Έχει υποστηριχθεί ότι αν η διαθέσιμη τεχνολογική γνώση μπορούσε, να μεταφερθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες ο οικονομικός μετασχηματισμός τους θα μπορούσε να διεξαχθεί με επιτυχία.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι σημαντικές πηγές τεχνολογίας π.χ. η μεγάλη Microsoft και η τρομακτική επέκταση και ανάπτυξη τους οφείλεται σε μεγάλο, βαθμό στην ικανότητα τους να παράγουν και να εφαρμόζουν νέες τεχνικές. Η δυνατότητα τους αυτή είναι και ένας από τους κυριότερους λόγους που οι αναπτυσσόμενες χώρες αποβλέπουν στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, σαν μέσο για την εκβιομηχάνιση τους και ενθαρρύνουν, με την παροχή διαφόρων κινήτρων, την εγκατάσταση του τοπικά.

Η περίοδος των αισιόδοξων προοπτικών και των εύκολων και βολικών προτάσεων και λύσεων για τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα των αναπτυσσόμενων χωρών αποτελεί πλέον παρελθόν. Το προβληματικό και επαναλαμβανόμενο σήμερα απαιτεί και επιβάλλει αναθεώρηση και ξαναθεώρηση βασικών εννοιών και στόχων. Έτσι η συζήτηση σχετικά με την αναπτυξιακή πολιτική των αναπτυσσόμενων χωρών έχει εστιαστεί σε ζητήματα όπως, της διανομής του εισοδήματος και της δημιουργίας απασχόλησης και της συσχέτισης τους με τον τύπο και τη διαδικασία εκβιομηχάνισης καθώς και με το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Η προσοχή και αντιπαράθεση κατά τα τελευταία χρόνια τείνει να εξαντληθεί σε δυο άξονες, που συνδέονται με τη μεταφορά τεχνολογίας στις αναπτυσσόμενες χώρες μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Ο ένας άξονας αναφέρεται στο κόστος της τεχνολογίας και ο άλλος στην «καταλληλότητα» της τεχνολογίας που μεταφέρεται για την ικανοποίηση των αναγκών και την υλοποίηση των στόχων των αναπτυσσόμενων χωρών.

Απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα απαιτούν τον ξεκάθαρο προσδιορισμό και καθορισμό για μια σειρά από ορούς που χρησιμοποιούνται, αλλά περιβάλλονται και περικλείουν αρκετή ασάφεια και σύγχυση. Ο ορισμός της τεχνολογίας και ακόμη περισσότερο της «κατάλληλης» τεχνολογίας, για τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι ένα ζήτημα ανοιχτό στην οικονομική και πολιτική συζήτηση. Ο προσδιορισμός του κόστους της μεταφοράς της τεχνολογίας, μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων, παρουσιάζει προβλήματα εννοιολογικά και μεθοδολογικά, όχι μόνον λόγω της φύσης της αγοράς της τεχνολογίας, αλλά επίσης λόγω των δυσκολιών συγκριτικής εκτίμησης του κόστους αυτού με άλλες εναλλακτικές δυνατότητες, που ίσως επιλεκτικά διαθέτουν, οι αναπτυσσόμενες χώρες.

Η τεχνολογία μπορεί να μεταφερθεί από τη μια χώρα στην άλλη μέσω των άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων με συμφωνίες εκχώρησης (licensing agreements). Ο τρόπος τον οποίο επιλέγει ο κάτοχος της τεχνολογίας για να την εκμεταλλευτεί, εξαρτάται από το προσδοκώμενο κέρδος.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συνήθως προτιμούν τον «άμεσο» τρόπο μεταφοράς της τεχνολογίας, με την εγκατάσταση δηλαδή θυγατρικών επιχειρήσεων στις τρίτες χώρες. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι γι' αυτή την προτίμηση, αλλά ο πιο σημαντικός είναι ότι ούτε η ιδιοκτησία ούτε ο έλεγχος της κυριότητας της τεχνολογίας περνάει σ' άλλα χέρια, εξασφαλίζεται δηλαδή η συγκράτηση της τεχνολογίας μέσα στα πλαίσια της ίδιας της επιχείρησης. «Στο βαθμό που οι θυγατρικές επιχειρήσεις λαμβάνουν και πληρώνουν για τεχνολογία που αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ, αυτή η τεχνολογία παραμένει κτήμα των πολιτών των ΗΠΑ. Έτσι πρέπει να γίνει μια σαφής διάκριση μεταξύ ιδιοκτησίας της τεχνολογίας και του χώρου όπου χρησιμοποιείται στην παραγωγή».

Η αγορά τεχνολογίας είναι πολύ ολιγοπωλιακή και ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιομορφίες και ιδιορρυθμίες που την διακρίνουν από μια αγορά προϊόντων. Αυτά τα χαρακτηριστικά προέρχονται από το γεγονός ότι ασχολείται με τη γνώση, που όταν παραχθεί, κοστίζει πολύ λίγο για να πωληθεί (σε απεριόριστες

ποσότητες), αν και μπορεί να είναι πολύ δαπανηρή για να παραχθεί και να εμπορευματοποιηθεί και γι αυτό το λόγο κύρια η ιδιοκτησία της τεχνολογίας είναι εξαιρετικά συγκεντρωμένη. Αυτό σημαίνει ότι η τιμή της τεχνολογίας δεν καθορίζεται από τον «μηχανισμό της αγοράς», αλλά εξαρτάται από τη διαπραγματευτική ικανότητα και δυνατότητα των συναλλασσόμενων μερών.

Οι αναπτυσσόμενες χώρες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση γιατί έχουν έλλειψη ή ελλιπή πληροφόρηση σχετικά με τη διαθέσιμη τεχνολογία, τις τιμές, και τις εναλλακτικές πηγές που υπάρχουν, ώστε να κάνουν τις καλύτερες δυνατές επιλογές. Πρόσθετα, οι αναπτυσσόμενες χώρες σε αντίθεση με τις αναπτυγμένες χώρες είναι κύρια η αποκλειστικά εισαγωγείς μόνον τεχνολογίας, κι έτσι οι «ατελείς» μιας Ολιγοπωλιακής αγοράς δεν αντισταθμίζονται ούτε μερικά προς όφελος τους.

Πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της «άμεσης» και της «έμμεσης» τιμής που οι αναπτυσσόμενες χώρες πληρώνουν για τη μεταφορά τεχνολογίας μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η «άμεση» τιμή καθορίζεται είτε σαν ένα ορισμένο ποσό (lump sum), ή σαν ποσοστό των κερδών, ή της προστιθέμενης αξίας ή και των δύο. Αυτή η τιμή μπορεί να είναι υπερβολική, με την έννοια ότι οι θυγατρικές επιχειρήσεις πληρώνουν για «έρευνα και ανάπτυξη» από την οποία δεν απολαμβάνουν κανένα όφελος ή θεωρητικά θα μπορούσαν να ωφεληθούν στο μέλλον. Κι αυτό γιατί οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συγκεντρώνουν την ερευνητική τους προσπάθεια, για τις παγκόσμιες δραστηριότητες τους, στη χώρα της μητέρας-εταιρείας, αλλά την χρηματοδοτούν με ποσά που επιβάλλουν και σε όλες τις θυγατρικές επιχειρήσεις. Ένα μεγάλο όμως μέρος από τις μελλοντικές τεχνολογικές ανακαλύψεις και εξελίξεις, στις οποίες χρηματικά συμβάλλουν και οι αναπτυσσόμενες χώρες, μέσω των θυγατρικών των πολυεθνικών επιχειρήσεων, δεν πρόκειται να «μεταφερθεί» στις χώρες αυτές.

Η «έμμεση» τιμή καθορίζεται από ορισμένους περιοριστικούς όρους που περιέχονται άμεσα η έμμεσα στις συμφωνίες εγκατάστασης την πολυεθνικών επιχειρήσεων σε μια χώρα. Οι όροι αυτοί ενδεχόμενα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα από τις δραστηριότητες των θυγατρικών επιχειρήσεων. Τέτοιοι όροι μπορεί να είναι η προμήθεια των πρώτων υλών ή του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού από την μητέρα ή άλλες συνδεδεμένες επιχειρήσεις περιορισμοί στα είδη των προϊόντων που μπορούν να παράγουν οι θυγατρικές επιχειρήσεις και στις αγορές στις οποίες μπορούν να τα διαθέτουν περιορισμοί στην ανάπτυξη τεχνολογίας τοπικά· χρησιμοποίηση των δικτύων της μητέρας- εταιρεία για τη διάθεση και προώθηση των προϊόντων.

Διάφορες εμπειρικές μελέτες έχουν επισημάνει τη χρησιμοποίηση πρακτικών

από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, καθώς επίσης ότι οι τιμές που πληρώνουν οι αναπτυσσόμενες χώρες για μεταφορά τεχνολογίας είναι συνήθως πολύ ψηλές.

Ένα άλλο ερώτημα είναι, αν πράγματα γίνεται και σε ποια έκταση μεταφορά τεχνολογίας μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Με μεταφορά τεχνολογίας εννοείται η απορρόφηση της ή προσαρμογή της στις τοπικές απαιτήσεις και η δημιουργία πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων στη χώρα υποδοχής. Ένδοεπιχειρησιακές μετακινήσεις της τεχνολογίας, χωρίς προσαρμογή και διάχυση της στη χώρα υποδοχής, όχι μόνον δεν αποτελεί μεταφορά της τεχνολογίας, αλλά η χώρα επιβαρύνεται με δαπάνες μη μεταφοράς τεχνολογίας.

Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες, μόνον ένα πολύ μικρό ποσοστό της μεταφοράς τεχνολογίας μπορεί να θεωρηθεί σαν πραγματική μεταφορά. Αυτό οφείλεται κύρια σε δύο λόγους. Ο ένας είναι περιορισμένη ικανότητα των αναπτυσσόμενων χωρών να απορροφήσουν τεχνολογία και ο άλλος και ο πιο σημαντικός είναι η στρατηγική των πολυεθνικών επιχειρήσεων σχετικά με την έρευνα και ανάπτυξη της τεχνολογίας. Ένα πολύ μικρό ποσοστό των συνολικών δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη τεχνολογίας κατανέμεται στις θυγατρικές και αυτό κύρια στις θυγατρικές των πολυεθνικών επιχειρήσεων που είναι εγκαταστημένες στις αναπτυσσόμενες χώρες. Επιπλέον, όλη η βασική έρευνα ολοκληρώνεται αποκλειστικά στα κέντρα της μητέρας-εταιρίας, ενώ τα εργαστήρια που δημιουργούν στο εξωτερικό ασχολούνται περισσότερο με την εφαρμογή και προσαρμογή της τεχνολογίας παρά με έρευνα.

Ένας τομέας που πρόσφατα προσελκύει σημαντικό ενδιαφέρον αλλά προκαλεί και έντονες αντιθέσεις, μεταξύ οικονομολόγων, κυβερνήσεων και φορέων άσκησης της πολιτικής εξουσίας, σχετίζεται με την «καταλληλότητα» της τεχνολογίας που μεταφέρεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Κι αυτό γιατί παρά τη σημαντική αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής στις αναπτυσσόμενες χώρες κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια, τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που συνδέονται με ξωτικές ανάγκες της πλειοψηφίας του πληθυσμού τους παραμένουν άλυτα. Ένα από τα κύρια προβλήματα είναι η συνέχιση και όξυνση του προβλήματος της ανεργίας.

Δύο είδη μεταφοράς τεχνολογίας μπορούν να προσδιοριστούν. Το ένα αναφέρεται στην τεχνολογία παραγωγής (production technology) και το άλλο στην τεχνολογία κατανάλωσης (consumption technology). Το πρώτο αναφέρεται στη μεταφορά της γνώσης του τρόπου παραγωγής προϊόντων που υπάρχουν σε μία

χώρα. Το δεύτερο αναφέρεται στη μεταφορά νέων προϊόντων και της ζήτησης γι' αυτά. Ένα μεγάλο ποσοστό των προϊόντων που καταναλώνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι είτε προϊόντα που εισάγονται από το εξωτερικό είτε προϊόντα που προηγούμενα ήταν εισαγόμενα από το εξωτερικό και σήμερα παράγονται τοπικά.

Έτσι η καταλληλότητα της τεχνολογίας έχει δυο όψεις. Η μια αφορά το είδος των προϊόντων που παράγονται με την τεχνολογία που μεταφέρεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και η άλλη άφορα τη μέθοδο της παραγωγής, τον τρόπο χρήσης δηλαδή των συντελεστών της παραγωγής.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ακολουθώντας πολιτική της ελάχιστης προσπάθειας μπορεί να εισάγουν προϊόντα και διαδικασίες που αντιστοιχούν στην ικανοποίηση υπαρκτών αναγκών στις χώρες προέλευσης τους. που είναι χώρες με ψηλό εισόδημα και σχετικά άφθονα κεφάλαια, χωρίς προσαρμογή στις συνθήκες της τοπικής αγοράς. Έτσι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις τείνουν να μεταφέρουν στις αναπτυσσόμενες χώρες τεχνολογία έντασης κεφαλαίου, προϊόντα δηλαδή και μεθόδους παραγωγής που είναι περισσότερο μηχανοποιημένες από αυτές που αντικαθιστούν κι έτσι προσφέρουν λιγότερη απασχόληση από το μέσο όρο κατά μονάδα επένδυσης. Με τις δυνατότητες προώθησης των προϊόντων τους που διαθέτουν μπορούν να χειριστούν την αγορά, με τέτοιο τρόπο που να δημιουργήσουν η να προσανατολίσουν τη ζήτηση προς προϊόντα τα όποια απαιτούν παραγωγικές μεθόδους έντασης κεφαλαίου.

Το ποσοστό συμμετοχής των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην απασχόληση στο βιομηχανικό τομέα στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι πολύ μικρότερο από το ποσοστό συμμετοχής τους στην παραγωγή και τις πωλήσεις βιομηχανικών προϊόντων. Και παραπέρα, υπάρχει μια αυξανόμενη τάση να αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου η ένταση - του κεφαλαίου.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις τείνουν να χρησιμοποιούν εντατικά τον παράγοντα εργασία μόνον στις επενδύσεις που γίνονται με στόχο τις εξαγωγές (export - platform investments), αλλά αυτές αποτελούν ένα πολύ μικρό ποσοστό των συνολικών επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι επενδύσεις υποκατάστασης εισαγωγών (import - substituting investments) αυξάνουν την απασχόληση, ενώ ο εκσυγχρονισμός της ντόπιας βιομηχανίας μειώνει τις δυνατότητες απασχόλησης. Η επιλογή των πολυεθνικών επιχειρήσεων για τεχνικές έντασης κεφαλαίου διευκολύνεται πολλές φορές και από την κυβερνητική

πολιτική των χωρών υποδοχής, που συνήθως σαν κίνητρα για τους ξένους επενδυτές, προσφέρουν φορολογικές απαλλαγές, χαμηλούς δασμούς για τις εισαγόμενες πρώτες ύλες και μηχανήματα και επιδοτούμενες πιστώσεις. Το αποτέλεσμα είναι να μειώνεται τεχνητά η τιμή του κεφαλαίου σε σχέση με την τιμή της εργασίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Κάτι που συμβάλλει στην όξυνση του προβλήματος της ανεργίας και αυξάνει τις εισοδηματικές ανισότητες στις χώρες αυτές.

Άλλοι οικονομολόγοι έχουν αμφισβητήσει ότι οι ξένες επιχειρήσεις τείνουν να χρησιμοποιούν μεθόδους παραγωγής μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου από τις μεθόδους παραγωγής που χρησιμοποιούν οι ντόπιες επιχειρήσεις για την παραγωγή των ίδιων προϊόντων. Έχουν γίνει αρκετές εμπειρικές μελέτες για να διερευνηθούν το θέμα της τεχνικής που χρησιμοποιούν οι ξένες επιχειρήσεις. Η μεθοδολογία που ακολουθείται, για να εξεταστεί ο βαθμός της προσαρμογής της τεχνολογίας από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στις τοπικές συνθήκες, συνήθως είναι η σύγκριση του λόγου κεφαλαίου - εργασίας μεταξύ ντόπιων και ξένων επιχειρήσεων. Σύμφωνα με αυτές τις μελέτες δεν υπάρχει ακαταμάχητη απόδειξη ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις προσαρμόζονται προς τις τιμές των συντελεστών της παραγωγής στην τοπική αγορά λιγότερο από ότι οι ντόπιες επιχειρήσεις.

Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι το αποτέλεσμα μιας τέτοιας σύγκρισης δεν αποτελεί απόδειξη ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν την περισσότερο «κατάλληλη» τεχνολογία, γιατί η σύγκριση αυτή παραβλέπει δυο σημαντικούς παράγοντες. Ο ένας είναι ότι οι ντόπιες επιχειρήσεις εισάγουν το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού τους από το εξωτερικό κι έτσι η ενσωματωμένη τεχνολογία είναι έντασης κεφαλαίου. Ο άλλος είναι ότι η τεχνολογία παραγωγής, η παραγωγική διαδικασία, είναι σχετικά εξειδικευμένη ανάλογα με τα προϊόντα κι επομένως η ένταση του κεφαλαίου εισάγεται μαζί με το είδος των προϊόντων που παράγονται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Η τεχνολογία παραγωγής συνδέεται με την τεχνολογία κατανάλωσης και μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων, στη διαμόρφωση και προώθηση συγκεκριμένων καταναλωτικών προτύπων.

Οι επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις βιομηχανίες καταναλωτικών αγαθών εξαρτώνται από την ικανότητα τους να παράγουν περισσότερο μοντέρνα, περίτεχνα και διαφοροποιημένα προϊόντα. Αυτά τα προϊόντα καλύπτονται με εμπορικά σήματα και μέσω της διαφήμισης ο καταναλωτής, σωστά η

όχι, τα ταυτίζει με ένα ορισμένο επίπεδο ποιότητας. Τα αγαθά αυτά μπορεί να μην είναι κατάλληλα για να ικανοποιήσουν τη ζήτηση η καλύτερα τις βασικές ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών, με την έννοια ότι έχουν ενσωματωμένα τεχνολογικά χαρακτηριστικά που είναι είτε μη απαραίτητα, ή μη επιθυμητά ή πολύ δαπανηρά για τις χώρες αυτές. «Πολλά από τα προϊόντα που σήμερα δημιουργούνται και προωθούνται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι αμφίβολης κοινωνικής αξίας, οπουδήποτε κι αν πουλιούνται, κι όταν πουλιούνται στις φτωχές αναπτυσσόμενες χώρες, τα αρνητικά τους αποτελέσματα ενδεχόμενα είναι πολύ μεγαλύτερα».

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνες για τον υπερβολικό μοντερνισμό και τις συνεχείς αλλαγές και βελτιώσεις των προϊόντων. Η παραγωγή όμως διαφοροποιημένων και περίτεχνων προϊόντων είναι βασικό στοιχείο του ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού και της τεχνολογικής εξέλιξης. «Είναι στη φύση των πολυεθνικών επιχειρήσεων να χρησιμοποιούν προϊόντα και διαδικασίες υπερβολικά περίτεχνες για τις ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών και τις δυνατότητες τους για διαπραγμάτευση». Αντίθετα η παραγωγή για ικανοποίηση των βασικών αναγκών των χαμηλότερων εισοδηματικά τάξεων και στρωμάτων δεν είναι πολύ αποδοτική για τον ιδιώτη επιχειρηματία. Έτσι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις τείνουν να προσανατολίζουν τους πόρους των αναπτυσσόμενων χωρών από εκεί που είναι περισσότερο απαραίτητοι προς τα εκεί που είναι περισσότερο επικερδείς.

Οι αναπτυσσόμενες χώρες αντιμετωπίζουν ένα ειδικό πρόβλημα απ' αυτή την άποψη, ότι προϊόντα που σχεδιάστηκαν για χρήση στις αναπτυγμένες χώρες δεν ικανοποιούν πάντοτε τις ανάγκες τους και μπορεί ακόμη να είναι ανεπιθύμητα. Και παραπέρα η παραγωγή αυτών των προϊόντων απαιτεί την απόκτηση τεχνικών παραγωγής που αντιστοιχούν στις υπάρχουσες συνθήκες στις αναπτυγμένες χώρες, με όρους και περιορισμούς προδιαγραμμένους από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Έτσι η εξάρτηση είναι συστατικό στοιχείο αυτής της ίδιας της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Πρόσθετα, η μεταφορά τεχνολογίας μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων μπορεί να περιλαμβάνει τον κίνδυνο, για τις αναπτυσσόμενες χώρες, να μην προωθήσουν τη δημιουργία του απαραίτητου εκείνου θεσμικού πλαισίου και της οργανικής δυνατότητας για παραγωγή εγχώριας τεχνολογίας. Καμιά χώρα, ανεξάρτητα από τον βαθμό ανάπτυξης της δεν είναι αυτάρκης σε τεχνολογία, «...αλλά η ικανότητα για εφευρέσεις και καινοτομίες είναι κάτι που καμιά χώρα δεν μπορεί να παραβλέψει. Μια χώρα, ψάχνοντας για λύσεις ατά προβλήματα της, πρέπει να

χρησιμοποιεί τους δικούς τους ιδιαίτερους πόρους, που μπορεί και να είναι άφθονοι. Αυτό αναγκαστικά σημαίνει, έρευνα σε εθνικό επίπεδο για την περίπτωση των μεγαλύτερων αναπτυσσόμενων χωρών και σε περιφερειακό επίπεδο για τις μικρότερες χώρες».

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι ότι - με την οικονομική τους ανάπτυξη η εξάρτηση τους από πηγές τεχνολογίας του εξωτερικού έχει αυξηθεί τόσο διαχρονικά όσο και αναλογικά. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις κατέχουν έναν κυρίαρχο ρόλο στις αναπτυγμένες χώρες και το απόλυτο μέγεθος της οργανωτικής και τεχνολογικής προσπάθειας που απαιτείται για καινούργιες εφευρέσεις και καινοτομίες συνεχώς αυξάνεται.

Αυτό βέβαια δεν είναι περίεργο, γιατί η μεταφορά τεχνολογίας από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις μοιάζει με τη διαδικασία του μύλου. Όταν μια χώρα βασίζεται στην εισαγόμενη τεχνολογία από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, οι μελλοντικές εφευρέσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων που βασίζονται και προσδιορίζονται από τις συνθήκες της χώρας της μητέρας-εταιρείας, σε κάποιο βαθμό θα μεταφερθούν στις αναπτυσσόμενες χώρες. Τα καινούργια η βελτιωμένα προϊόντα, με τη βοήθεια της διαφήμισης, κάνουν τα προηγούμενα ξεπερασμένα. Οι αναπτυσσόμενες χώρες αρχίζουν να εισάγουν η να παράγουν τα καινούργια προϊόντα και τελικά εισάγουν την τεχνολογία που αντιστοιχεί στη παραγωγή αυτών των προϊόντων. Έτσι η τεχνολογική εξάρτηση των αναπτυσσόμενων χωρών μπορεί να είναι αυτοσυντηρούμενη.

Δεν σημαίνει όμως, ότι οπωσδήποτε όλη η τεχνολογία που μεταφέρεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι είτε μη απαραίτητη είτε ανεπιθύμητη. Η ελεύθερη εισαγωγή όμως ξένων ιδιωτικών κεφαλαίων και της τεχνολογίας που συνδέεται με τις επενδύσεις αυτές αντικειμενικά οδηγεί σε μια όλο και αυξανόμενη τεχνολογική εξάρτηση.

Οι αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει οπωσδήποτε να γνωρίζουν ότι υπάρχουν κι άλλες επιλογές και άλλες εναλλακτικές δυνατότητες για απόκτηση τεχνολογίας. Θα πρέπει να διαμορφώσουν και πραγματώσουν τους στόχους της τεχνολογικής και αναπτυξιακής πολιτικής τους σύμφωνα με τις δικές τους προτεραιότητες. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται όχι μόνον έλεγχο στη μεταφορά τεχνολογίας, αλλά επίσης συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας για εφευρέσεις και καινοτομίες, στα πλαίσια αυθεντικής, ντόπιας τεχνολογικής δυνατότητας.

ΠΡΟΤΥΠΟ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.

Ο προβληματισμός και η διαφωνία σχετικά με τη συμβολή των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην ανάπτυξη συχνά περιορίζεται στο μοίρασμα των κερδών μεταξύ των δύο συναλλασσόμενων μερών, των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των χωρών υποδοχής τους. Και κατά συνέπεια, υποδεικνύονται τα οικονομικά μέτρα που θα πρέπει να υιοθετήσουν οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, με στόχο να αποσπάσουν ένα μεγαλύτερο μέρος από το καθαρό εισόδημα που προέρχεται από τις επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Όλο και περισσότερο όμως γίνεται αποδεκτό ότι η διείσδυση των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες και η ενσωμάτωση των χωρών αυτών στον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας δεν περικλείει και δεν εξαντλείται μόνον στην οικονομική διάσταση και πολύ περισσότερο στο μοίρασμα των κερδών, αλλά φτάνει μέχρι την καρδιά των ίδιων των κοινωνιών. Η όλη διαδικασία ανάπτυξης, το περιεχόμενο της ανάπτυξης, προβλήματα ορισμού της ευημερίας μιας κοινωνίας, ιδιαίτερα στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών, ζητούν μια συνολική αναθεώρηση και επανατοποθέτηση. Γιατί η εκβιομηχάνιση των χωρών αυτών μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν εκφράζεται με τη μεγέθυνση η και την διαφοροποίηση ορισμένων ποσοτικών μεγεθών η και εξελίξεων, που αναμφίβολα έχουν σαν αποτέλεσμα και ποιοτικές αλλαγές, αλλά διαχέεται και διαπλέκεται, σε μεγαλύτερο η μικρότερο βαθμό, με την επαναδόμηση των ίδιων των κοινωνιών.

Η ανάλυση και η εκτίμηση της δύναμης και των δυνατοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις τους στις χώρες υποδοχής τους πρέπει να αναφέρεται όχι μόνο στα άμεσα αποτελέσματα που μπορούν να μετρηθούν μέσα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, αλλά και σ' αυτά που μπορούν και σ' αυτά που δεν μπορούν να εκφραστούν ποσοτικά, σε διάφορες χρονικές περιόδους. Το ζήτημα της δύναμης των πολυεθνικών επιχειρήσεων και οι διαφαινόμενοι κίνδυνοι από ορισμένες λειτουργίες τους αποτελούν ένα «μάκρο» και όχι ένα «μίκρο» πρόβλημα. Αυτό δεν αποτελεί απλά το αποτέλεσμα του μεγέθους των πολυεθνικών επιχειρήσεων συγκριτικά με τις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά το αποτέλεσμα της δομής και της λειτουργίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων, των δεσμών τους με την μητέρα - εταιρεία, καθώς και του πολιτικοκοινωνικού συστήματος

που είναι προϊόν και παράγοντας προώθησης και εξέλιξης του.

Μ' έναν ορισμένο τρόπο, οι δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων και η επιρροή τους στις αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να θεωρηθεί σαν πρόκληση της εθνικής τους κυριαρχίας. Έτσι προβάλλει το ερώτημα για τη νομιμότητα της δύναμης που απολαμβάνουν.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι ότι μετακινούν τα κέντρα λήψης αποφάσεων από το εσωτερικό στο εξωτερικό της χώρας υποδοχής τους. Η έκταση που γίνεται αυτό εξαρτάται από το βαθμό διείσδυσης και τη στρατηγική των πολυεθνικών επιχειρήσεων, αλλά «... τουλάχιστο *de jure* η δύναμη ελέγχου της κατανομής των πόρων είναι στην αρμοδιότητα της μητέρας - εταιρείας». Κι αυτό αποτελεί πηγή έντασης και προστριβών μεταξύ των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των χωρών υποδοχής τους. Πολλές φορές οι πολυεθνικές επιχειρήσεις κατηγορούνται ότι θυσιάζουν την εθνική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής τους για να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, θα ήταν βέβαια παράλογο, πιθανά και ανεπιθύμητο, να περιμένουμε από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις να λειτουργούν αλτρουιστικά για την ανάπτυξη της χώρας υποδοχής τους.

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η χώρα υποδοχής έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει και να προγραμματίζει τις εθνικές επιλογές και τους στόχους της σύμφωνα με τα βραχυχρόνια, αλλά και τα μακροχρόνια συμφέροντα της. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών - όπου υπάρχει έλλειψη ή ελλιπής γνώση, εμπειρία και πληροφόρηση και αδυναμίες οργανωτικές και διοικητικές, τόσο σχετικά με τη διαμόρφωση των στόχων όσο και με την λήψη συγκεκριμένων μέτρων οικονομικής πολιτικής για υλοποίηση των στόχων - η λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων επιφέρει ετεροβαρείς και παραμορφωτικές επιπτώσεις για την τοπική οικονομία. Η παρουσία των πολυεθνικών επιχειρήσεων αντί να λειτουργήσει δηλαδή σαν ένας παράγοντας προωθητικός του μετασχηματισμού των χωρών αυτών, μπορεί να είναι ένα μέσο αναπαραγωγής και ενίσχυσης των εσωτερικών διαρθρωτικών προβλημάτων. Αυτό για τις αναπτυσσόμενες χώρες μάλλον σημαίνει, αύξηση των ανασχετικών φραγμών για την επικράτηση μιας πολιτικής μετασχηματισμού της δομής τους.

Υποκατάσταση των εισαγωγών και πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Οι κυβερνήσεις όμως των αναπτυσσόμενων χωρών αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα με το ισοζύγιο πληρωμών τους και τεράστια ανεργία. Η περιορισμένη βιομηχανική τους παραγωγή τις υποχρέωνε να δαπανούν τεράστια ποσά σε ξένο συνάλλαγμα για εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων, κάτι που διεύρυνε συνεχώς το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών. Έτσι θεώρησαν ότι η επέκταση της βιομηχανικής παραγωγής ήταν η απαραίτητη και ικανή προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Η εκβιομηχάνιση σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής άρχισε σαν μια διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών τους, με την επιβολή υψηλών προστατευτικών δασμών, και την πολιτική αυτή ακολούθησαν και πολλές άλλες αναπτυσσόμενες χώρες.

Η πολιτική αυτή έχει αρκετά δεχτεί κριτική από τους οπαδούς του ελεύθερου εμπορίου, γιατί σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε σε μια κατανομή των επενδύσεων και σε μια διανομή του εισοδήματος που όχι μόνον δεν έδωσε λύσεις στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα αλλά αντίθετα όξυνε τις αντιθέσεις και τις ανισότητες. Η αποτυχία όμως της εκβιομηχάνισης, μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών, θα πρέπει να αποδοθεί στις μεθόδους προστασίας που υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις και τους προγραμματιστές της ανάπτυξης. Κι ακόμη στο ότι στόχο τους είχαν να μιμηθούν τα δυτικά πρότυπα.

Το μεγαλύτερο μέρος από τις επενδύσεις υποκατάστασης των εισαγωγών έγινε από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις είτε με τη δημιουργία υποκαταστημάτων, είτε σε συνεργασία με τους ντόπιους επιχειρηματίες, είτε με τη μορφή συμφωνιών εκχώρησης (licencing agreements). Αυτό είχε σαν συνέπεια ότι βραχυπρόθεσμα υπήρξε μια μείωση στις εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων και μια εισροή ξένου κεφαλαίου που ανακούφισε προσωρινά το ισοζύγιο πληρωμών, αλλά μεσοπρόθεσμα οδήγησε σε μια στρέβλωση της παραγωγικής βάσης και σε μια επιδείνωση τον ισοζυγίου πληρωμών.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, όπως και κάθε επιχείρηση που στόχο της έχει τη μεγιστοποίηση του κέρδους, πρέπει να αρχίσουν να παράγουν για κάποια αγορά που ήδη υπάρχει. Έτσι η διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών αρχίζει συνήθως με τα αγαθά που προσφέρουν τις καλύτερες προοπτικές για κέρδη κι αυτά

είναι τα αγαθά που μπορεί να στηρίξει η ζήτηση από τις εισοδηματικά ανώτερες τάξεις. Τα προϊόντα αυτά είναι συνήθως διαρκή καταναλωτικά αγαθά και προϊόντα πολυτελείας για το επίπεδο των αναπτυσσόμενων χωρών. Οι επενδύσεις σ' αυτές τις δραστηριότητες τείνουν να αυξάνουν την ανισοκατανομή του εισοδήματος και τη ζήτηση για ξένο συνάλλαγμα: - είτε επειδή οι πολυεθνικές επιχειρήσεις λειτουργούν και σαν καταστήματα προώθησης μιας ευρύτερης ποικιλίας προϊόντων που εισάγουν από το εξωτερικό, - είτε γιατί η παραγωγή τους τοπικά, που συνήθως περιορίζεται στο τελευταίο στάδιο επεξεργασίας τους, απαιτεί την εισαγωγή πρώτων υλών η και ενδιάμεσων προϊόντων, τεχνολογίας και διαφόρων εξαρτημάτων. Πρόσθετα τα προϊόντα πολυτελείας δεν είναι μόνον έντασης ξένου συναλλάγματος αλλά επίσης είναι γενικά περισσότερο έντασης κεφαλαίου και λιγότερο έντασης εργασίας από ότι βασικά αγαθά που καταναλώνονται από την πλειοψηφία του πληθυσμού.

Η φύση των προϊόντων που παράγονται καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και την τεχνική της παραγωγής και το είδος της επένδυσης που απαιτείται για την παραγωγή τους. Έτσι δημιουργείται με τις επενδύσεις αυτού του είδους μια παραγωγική και καταναλωτική δομή σε βάρος της πλειοψηφίας του πληθυσμού λόγω της σύνθεσης των προϊόντων και υπηρεσιών και των μεθόδων παραγωγής που χρησιμοποιούνται. Με αποτέλεσμα να ενισχύονται οι εισοδηματικές ανισότητες, που αποκτούν ένα στοιχείο αυτο-ενίσχυσης, γιατί αυξάνεται συνεχώς η ζήτηση για κεφάλαιο ενώ μειώνεται η δεν αυξάνει με τον ίδιο ρυθμό η ζήτηση για εργασία.

Η υποκατάσταση εισαγωγών δημιουργεί απασχόληση, ενώ ταυτόχρονα η εκμηχάνιση της παραγωγής έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση της απασχόλησης. Το συνολικό αποτέλεσμα εξαρτάται από την κατανομή των πόρων, από την επιλογή δηλαδή των δραστηριοτήτων που θα εκμηχανιστούν. Στη βαριά βιομηχανία η ένταση κεφαλαίου είναι αναγκαία και η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας λόγω της εκμηχάνισης είναι απεριόριστη. Στην περίπτωση όμως παραγωγής καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών για την πλειοψηφία του πληθυσμού, εκμηχάνιση συνήθως σημαίνει υποκατάσταση των μικρών ντόπιων μονάδων παραγωγής. Στο βαθμό που οι επενδύσεις στις δραστηριότητες αυτές υποκαθιστούν τη ντόπια παραγωγή για την τοπική αγορά δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν συμβολή στην ανάπτυξη.

Σ' αυτές τις περιπτώσεις η διεύρυνση (widening) της παραγωγής είναι προτιμότερη από την εκμηχάνιση (deepening) των μεθόδων παραγωγής. Η αύξηση δηλαδή της απασχόλησης με χαμηλότερο βαθμό εκμηχάνισης της παραγωγικής διαδικασίας συμβάλει στην αύξηση της παραγωγής περισσότερο από ότι η εισαγωγή

σύγχρονων μεθόδων παραγωγής που απασχολούν ένα μικρό ποσοστό εργασίας.

Όταν όμως η εκμηχάνιση της παραγωγής είναι επιλογή των πολυεθνικών επιχειρήσεων, που από τη φύση τους δεν μπορούν να λειτουργήσουν στα πλαίσια ενός ορθολογικού εθνικού σχεδίου της χώρας υποδοχής τους και ταυτόχρονα μεταφέρουν ένα σημαντικό μέρος από το πλεόνασμα που δημιουργείται στο εξωτερικό, υπάρχουν μεγάλες αμφιβολίες σχετικά με τις προοπτικές αυτού του είδους της εκβιομηχάνισης των αναπτυσσόμενων χωρών.

Ο προσανατολισμός των πόρων που προωθείται και η κατανομή του εισοδήματος που διαμορφώνεται έχει σαν σύνδρομο έναν εσωτερικό διχασμό στον κοινωνικό ιστό των αναπτυσσόμενων χωρών. Τα περισσότερο «προχωρημένα», «εξελιγμένα» τμήματα των οικονομιών τους να είναι περισσότερο συνδεδεμένα με το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα παρά με την εθνική οικονομία, ενώ οι καθυστερημένοι, οικονομικά και κοινωνικά τομείς παίζουν το ρόλο των «εσωτερικών αποικιών».

Τομείς που θεωρούνται βασικοί για την ανάπτυξη των χωρών αυτών μπορεί να μην αναπτυχθούν. Ακόμη περισσότερο, οι επενδύσεις σε βασικούς τομείς που αναλαμβάνονται από το κράτος δημιουργούνται σαν αποτέλεσμα της αύξησης της ζήτησης των διαρκών καταναλωτικών αγαθών και όχι σαν βάση και προϋπόθεση για την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας και για τον μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας.

Είναι γεγονός ότι ο αγροτικός τομέας στις αναπτυσσόμενες χώρες έχει παραμεληθεί. Κι αυτό όχι γιατί έχει αναπτυχθεί πολύ ο βιομηχανικός τομέας, αλλά επειδή δεν έχουν γίνει εκείνες οι κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που ήταν απαραίτητες για τον εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας στο βαθμό που έχει γίνει δεν ήταν το αποτέλεσμα μιας προγραμματισμένης συνολικής προσπάθειας και δεν έγινε σε συσχέτιση και οργανική σύνδεση με τη γεωργία, αλλά σε πολλές περιπτώσεις σε αντίθεση και αντιπαράθεση με την ανάπτυξη της γεωργίας. Ο βιομηχανικός και ο αγροτικός τομέας δηλαδή δεν αναπτύχθηκαν στη βάση μιας σχέσης αλληλοσύνδεσης και συμπληρωματικότητας αλλά ασύνδετα και ανταγωνιστικά. Έτσι οι διατομεακές συνδέσεις είναι χαμηλές κι επομένως τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα από την ανάπτυξη της βιομηχανίας είναι περιορισμένα. Ο εκσυγχρονισμός της βιομηχανίας δεν διαχέεται σ' ολόκληρη την οικονομία, με αποτέλεσμα τη μη διεύρυνση της παραγωγικής όασης και της εσωτερικής αγοράς στο βαθμό που θα μπορούσε να γίνει αν οι επενδύσεις

καθορίζονταν και προσδιορίζονταν με βάση κάποιο ορθολογικό σχέδιο και προγραμματισμό.

Η στρατηγική εκβιομηχάνισης των αναπτυσσόμενων χωρών μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών οδήγησε σε μια εξαρτημένη εκβιομηχάνιση κάτω από την καθοδήγηση του ξένου κεφαλαίου.

«Η λογική του ιμπεριαλισμού δεν επέτρεψε τη διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών να επιτύχει. Με το να επιλέγει ποια προϊόντα θα παραχθούν, η αγορά, όπως πάντα, ανταποκρίθηκε σύμφωνα με την υπάρχουσα ταξική διάρθρωση. Η πλειοψηφία του πληθυσμού παρέμεινε φτωχή, δεμένη με τη γη για την επιβίωση της, και αδύναμη να δημιουργήσει μια αγορά για προϊόντα. Έτσι η απόφαση παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων τοπικά δεν μπορούσε να σημαίνει την παραγωγή αγαθών για μαζική κατανάλωση». Το αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής ήταν μια περιορισμένη εκβιομηχάνιση, όξυνση των περιφερειακών ανισοτήτων, χειρότερες συνθήκες διαβίωσης για τη πλειοψηφία του πληθυσμού και αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών τους.

Παραγωγή για εξαγωγές από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Η αποτυχία της στρατηγικής αυτής σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων και την κινητοποίηση και οργάνωση των λαϊκών μαζών γύρω από μια αντικαπιταλιστική ιδεολογία, είχε σαν αποτέλεσμα την ανακάλυψη μιας νέας οικονομικής στρατηγικής που θα οδηγούσε σε μια αυτο-υποστηριζόμενη" καπιταλιστική εκβιομηχάνιση. Η λύση για πολλούς οικονομολόγους ήταν εκβιομηχάνιση βασισμένη στην παραγωγή τοπικά βιομηχανικών προϊόντων με προορισμό τις αγορές του εξωτερικού (export-led industrialization). Σημείο αναφοράς και στήριξης της νέας στρατηγικής ήταν παραδείγματα χωρών - Νότιος Κορέα, Σιγκαπούρη, Χονγκ-Κονγκ και Ταϊβάν - που διαθέτουν περιορισμένους πόρους, μικρές εσωτερικές αγορές, υπανάπτυκτη υποδομή και ταυτόχρονα παρουσίασαν μια πολύ μεγάλη αύξηση στις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων.

Η αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών στις χώρες αυτές οφείλεται κύρια στην εγκατάσταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων και στις συμφωνίες εργολαβίας (sub-contracting) που έχουν συνάψει με τις χώρες αυτές. Οι συμφωνίες εργολαβίας αναφέρονται σε μια σχέση, όπου για να καλυφθεί η ζήτηση ορισμένων προϊόντων

στις αναπτυσσόμενες χώρες, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν επιχειρήσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες για να παράγουν ορισμένα προϊόντα ή εξαρτήματα προϊόντων ή υπηρεσίες. Η πολυεθνική επιχείρηση ελέγχει το μάρκετινγκ των προϊόντων αυτών και συνήθως παρέχει (στις ντόπιες επιχειρήσεις) τεχνική βοήθεια, μάνατζμεντ, δανειακά κεφάλαια και εξοπλισμό. Υπάρχουν διάφορα είδη συμφωνιών, αλλά όπως και στην περίπτωση εγκατάστασης της ίδιας της πολυεθνικής επιχείρησης στις χώρες αυτές, οι εξαγωγές γίνονται κύρια προς τις αναπτυσσόμενες οικονομίες και αποτελούν μέρος μιας συνολικής οργανωτικής διάρθρωσης και δραστηριότητας που κυριαρχείται και ελέγχεται από τις επιχειρήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών. Μπορεί δηλαδή μια επιχείρηση από μια αναπτυσσόμενη χώρα να συνάψει κάποια συμφωνία με μια ανεξάρτητη επιχείρηση σε μια αναπτυσσόμενη χώρα για τη παραγωγή κάποιου συγκεκριμένου τυποποιημένου προϊόντος, αλλά η επιχείρηση από την αναπτυσσόμενη χώρα διατηρεί τον πλήρη έλεγχο, πάνω στην έρευνα, τη διαφήμιση και το μάρκετινγκ του προϊόντος.

Οι χώρες που κύρια λαμβάνουν αυτό το είδος των επενδύσεων και τις συμφωνίες εργολαβίας ονομάζονται «πλατφόρμες — εξαγωγών» (export - platforms) για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Οι δραστηριότητες προς τις οποίες κύρια προσανατολίζονται οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι δύο ειδών. Η μια αφορά την παραγωγή προϊόντων (παιχνίδια, ενδύματα) όπου τα πλεονεκτήματα της εκμηχάνισης δεν είναι σημαντικά σε σύγκριση με τη χρησιμοποίηση των παραδοσιακών μεθόδων παραγωγής. Η άλλη αφορά την παραγωγή προϊόντων η εξαρτημάτων η τη συναρμολόγηση προϊόντων τα όποια απαιτούν μεθόδους παραγωγής έντασης εργασίας. Στη διάδοση αυτού του είδους των επενδύσεων και συμφωνιών έχει συμβάλει αποφασιστικά η ανάπτυξη και βελτίωση των επικοινωνιών και των μεταφορών.

Το βασικό κίνητρο για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι η ύπαρξη φθηνού εργατικού δυναμικού και συνθηκών εργασίας που εξασφαλίζουν τεράστια κέρδη στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Η παραγωγικότητα της εργασίας στις χώρες υποδοχής των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις δραστηριότητες αυτές είναι περίπου στα ίδια επίπεδα με τις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ η αμοιβή της εργασίας είναι πολύ πιο χαμηλή. Σύμφωνα με στοιχεία της Tariff Commission των ΗΠΑ, η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ της παραγωγικότητας της εργασίας στις ΗΠΑ και σε διάφορες αναπτυσσόμενες χώρες ήταν, στην κατασκευή ενδυμάτων στο Μεξικό. Η παραγωγικότητα ήταν λίγο μεγαλύτερη από το 60% της παραγωγικότητας στις ΗΠΑ.

Στην συναρμολόγηση των ηλεκτρονικών προϊόντων η παραγωγικότητα της εργασίας στις χώρες υποδοχής ήταν κατά μέσο όρο περίπου το 90% της αντίστοιχης στις ΗΠΑ και για πολλά άλλα προϊόντα ήταν μεγαλύτερη από ότι στις ΗΠΑ..

Ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας είναι περίπου στα ίδια επίπεδα η αμοιβή της εργασίας παρουσιάζει τεράστιες διαφορές. Το 1970 η αμοιβή της εργασίας στις ΗΠΑ ήταν δέκα φορές μεγαλύτερη από την αμοιβή για παρόμοια εργασία στη Σιγκαπούρη και τη Φορμόζα, ενώ το κόστος εργασίας για τον επιχειρηματία είναι ακόμη χαμηλότερο λόγω του ότι εργάζονται περισσότερες ώρες και δεν έχει την υποχρέωση να παρέχει αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας. Πρόσθετα δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα, όπως απεργίες, εργατικές ενώσεις κ.λ.π. γιατί υπάρχει είτε ο φόβος της πείνας, είτε καταπιεστική εργατική νομοθεσία, είτε δικτατορικά καθεστώτα που δεν ανέχονται «ανησυχίες» και ταραχές.

Έτσι οι πιο ιδανικές χώρες για τις επενδύσεις, όπου ο συντελεστής εργασίας είναι καθοριστικός, είναι οι λιγότερο οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες. Μιας και στόχος των επενδύσεων αυτών είναι η εξυπηρέτηση της ζήτησης στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς δεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα. Οι οικονομίες λόγω της κλίμακας της παραγωγής και η εισαγωγή σύγχρονης τεχνολογίας, έντασης κεφαλαίου, είναι δυνατή αφού η παραγωγή είναι προσανατολισμένη για εξαγωγές.

Η στρατηγική αυτή της εκβιομηχάνισης των αναπτυσσόμενων χωρών αποτελεί μια νέα μορφή ενσωμάτωσης τους στον διεθνή καταμερισμό εργασίας που εγγυάται την αύξηση της εξάρτησης τους από τα μητροπολιτικά κέντρα, παρά τη δημιουργία και προώθηση κάποιας καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την δημιουργία μιας αυτο-διευρυνόμενης (self-expanding) αναπτυξιακής διαδικασίας είναι η σύγκλιση μεταξύ των αναγκών της πλειοψηφίας του πληθυσμού μιας χώρας, της ζήτησης, των επενδύσεων και της χρησιμοποίησης των πόρων που διαθέτει η οικονομία. Με άλλα λόγια δηλαδή είναι αναγκαίο οι ανάγκες της πλειοψηφίας να μεταφράζονται σε αποτελεσματική ζήτηση που προκαλεί και προσανατολίζει τις επενδύσεις. την ανάπτυξη της κατάλληλης τεχνολογίας, τη χρήση των ντάπιων πόρων και τη διεύρυνση της παραγωγικής βάσης. Όταν μια στρατηγική ανάπτυξης ανταποκρίνεται και στοχεύει στην ικανοποίηση των αναγκών της πλειοψηφίας, δημιουργεί απασχόληση και διευρύνει την αγορά κι αυτό αποτελεί τη βάση για ένα νέο κύκλο παραγωγής-κατανάλωσης, μέσω της δημιουργίας νέων αναγκών και ζήτησης.

Η στρατηγική που βασίζεται στην παραγωγή για εξαγωγές μέσω των πολυεθνικών επιχειρήσεων βρίσκεται σε σαφή αντίθεση, μπλοκάρει την ανάπτυξη μιας εσωτερικής οικονομικής και κοινωνικής βάσης για μια αυτο-διευρυνόμενη ανάπτυξη. "Η πλειοψηφία του -πληθυσμού απολαμβάνει πολύ χαμηλά εισοδήματα κάτι που δεν της επιτρέπει να μεταφράσει τις ανάγκες της σε αποτελεσματική ζήτηση. «Οι χώρες υποδοχής απολαμβάνουν το πλεονέκτημα ότι δημιουργείται απασχόληση αλλά κερδίζουν μόνον ένα πολύ μικρό μέρος από το πλεόνασμα που δημιουργεί η απασχόληση, γιατί τα προϊόντα εξάγονται στην τιμή κόστους. Σχεδόν το σύνολο των κερδών από τη πώληση των προϊόντων μεταφέρεται στο εξωτερικό» Αυτό σημαίνει ότι η εσωτερική ζήτηση προέρχεται κύρια από τις μεσαίες και ανώτερες εισοδηματικά τάξεις και στρώματα, που αποτελούν μια σχετικά μικρή μειοψηφία, και τα καταναλωτικά τους πρότυπα είναι σαφώς προσανατολισμένα προς προϊόντα και υπηρεσίες που προέρχονται, από το εξωτερικό, με αποτέλεσμα να αυξάνει η ζήτηση για εισαγωγές κι όχι η τοπική παραγωγή. Οι επενδύσεις, η τεχνολογία και ο προσανατολισμός των πόρων της κοινωνίας αντανakλά και ανταποκρίνεται στη ζήτηση από τις αναπτυσσόμενες χώρες κι όχι στις ανάγκες του πληθυσμού.

Δημιουργείται δηλαδή μια δυναμική διάσταση μεταξύ κατανάλωσης και παραγωγής. Η παραγωγή προσανατολίζεται προς προϊόντα που δεν καταναλώνονται τοπικά και η κατανάλωση προς προϊόντα που δεν παράγονται τοπικά. Έτσι μπορεί να αυξάνεται η παραγωγή και οι εξαγωγές, αλλά ταυτόχρονα αυξάνονται και οι εισαγωγές, χωρίς τη δημιουργία μιας αυτο-παραγόμενης οικονομικής επέκτασης. γιατί τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και των επενδύσεων και της κατανάλωσης μεταφέρονται σε μεγάλο βαθμό στο εξωτερικό. Αυτό μπλοκάρει την παραπέρα διεύρυνση της παραγωγικής βάσης και αυξάνει την εξάρτηση των αναπτυσσόμενων χωρών από το εξωτερικό.

ΜΕΡΟΣ Β
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗ
ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΚΗΝΙΚΟ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΣΤΑΘΕΙΑ

ΤΟ ΝΕΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Το άνοιγμα των αγορών και των εθνικών οικονομικών συνόρων του παρελθόντος αποτελεί ασφαλώς σημαντική εξέλιξη που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την εποχή μας. Η επικρατούσα προβληματική του καιρού μας αρθρώνεται κατά κύριο λόγο γύρω από τρεις νέες βασικές έννοιες: απορρύθμιση, φιλελευθεροποίηση, παγκοσμιοποίηση. (<http://apn.gr/seattle.htm>). Ορισμένοι σπεύδουν ήδη να προαναγγείλουν το τέλος των εθνικών καπιταλισμών και την έλευση του παγκόσμιου βασιλείου των υπερεθνικών επιχειρήσεων. Όμως, αναπάντεχα, άλλοι συγγραφείς που στο παρελθόν είχαν υποστηρίξει την προτεραιότητα του διεθνούς συστήματος ως προς τα εθνικά, αρνούνται σήμερα κάποιο νέο πρωτότυπο περιεχόμενο στην έννοια της «παγκοσμιοποίησης», εκτός από εκείνο του «αστικού ιδεολογήματος του καιρού μας».

Η τρέχουσα εξασθένιση των παραδοσιακών μορφών κρατικού ελέγχου πάνω στην οικονομία μοιάζει να υπονοεί και την εξάντληση της δυναμικής που στο παρελθόν είχε διαφοροποιήσει τον διεθνή χώρο σε εθνικά συστήματα, όπως και το τέλος του Κράτους — Έθνους, ως αναπόφευκτου πλαισίου για την ανέλιξη της καπιταλιστικής οικονομίας. Μία νέα «πολυδιάστατη διάρθρωση, φορέας μιας συνολικής συνδυαστικής δυναμικής».

Κι όμως, από τα τέλη της δεκαετίας του 70 δεν παύουμε να καταγράφουμε αποδιάρθρωσεις και καταρρεύσεις: προηγήθηκε η καθίζηση των μαζικών κοινωνικών κινημάτων στις δυτικές κοινωνίες, ακολούθησε εκείνη του Τρίτου Κόσμου -ιδίως στην Αφρική και Λατινική Αμερική- και τέλος ο αφανισμός του συγκροτήματος των λεγόμενων σοσιαλιστικών χωρών (Ρωσία). Ο γηραιός κόσμος των ισχυρών βιομηχανικών χωρών, ενώ επέτυχε να μεταβιβάσει σε άλλους την κρίση και τα αδιέξοδα του, εν τούτοις δεν φαίνεται να αποφεύγει τελικά το γιγαντιαίο σύγχρονο κύμα αποσταθεροποίησης και αποδιάρθρωσης που θίγει καίρια όλους τους παραδοσιακούς χώρους και όλες τις μορφές κρατικών ελέγχων. Το παγκόσμιο σύστημα βρίσκεται σήμερα σε βαθιά αδυναμία να λειτουργήσει είτε στο σύνολο του

είτε σε καθένα από τα επί μέρους στοιχεία του: πρόκειται για ένα εντυπωσιακό ιστορικό momentum του τέλους του αιώνα μας.

Παρά τη σημερινή πολυπλοκότητα των μορφών, ορισμένοι σπεύδουν να διαβεβαιώσουν υπεραπλουστεύοντας τον θρίαμβο των αρχών της ελεύθερης αγοράς και της αυτορρυθμιστικής ικανότητας των οικονομικών συστημάτων. Ομοίως, στις σημερινές δυσχέρειες που αντιμετωπίζει το Κράτος — Έθνος, ορισμένοι σπεύδουν να οραματισθούν την έλευση συνολικών υπερεθνικών ελέγχων. Υποτίθεται έτσι ότι το Κράτος υποχωρεί στην αγορά και ότι το Κράτος — Έθνος υποκύπτει στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και στον θρίαμβο των υπερεθνικών επιχειρήσεων. Όμως, μια τέτοια προσέγγιση εμφανίζεται αδιάφορη μπροστά στα σύγχρονα ιστορικά διακυβεύματα και αμφισημίες.

Ήδη, οι δύο αρχές που υποτίθεται ότι επικρατούν στις μέρες μας βρίσκονται μεταξύ τους σε ανυπέρβλητη αντίφαση: η ρύθμιση από υπερεθνικές επιχειρήσεις δύσκολα συμβιβάζεται με την έννοια της αυτορρύθμισης των αγορών. Επίσης, ενώ εύκολα γίνεται δεκτό ότι ορισμένες μορφές κρατικής ρύθμισης περιστρέφονται σήμερα στο κενό, δύσκολα αποδεικνύεται ότι το Κράτος — Έθνος εξαντλήθηκε ως μορφή οριστικά, ιδίως στο μέτρο που από την αποτελεσματικότητα αυτού του Κράτους εξαρτάται σήμερα η αναμόρφωση του εθνικού και του διεθνούς συστήματος, θα ήταν πολύ πιο παραδεκτή η διαπίστωση ότι στις μέρες μας, ενώ το πεδίο της αγοράς επεκτείνεται, το σύγχρονο Κράτος διατηρεί πεδία συμπληρωματικά στα οποία παρεμβαίνει ασύγκριτα πιο δυναμικά, πιο κυριαρχικά και πιο καταναγκαστικά από ό,τι στο παρελθόν. Φαίνεται ότι, παρά τον καταιγισμό λόγων και ιδεολογημάτων, τίποτα δεν εξαντλείται οριστικά στις μέρες μας, αλλά απλώς μετεξελίσσονται οι σχέσεις ανάμεσα στο Κράτος και στην οικονομία.

Σε κάθε σταθμό της εξέλιξης των διεθνών σχέσεων -που η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι ολοκληρώνεται σ' ένα κύκλο ζωής τριάντα — σαράντα ετών - οι νέες μορφές αναμιγνύονται πάντοτε με τις παλαιές. Το νόημα αυτού του μίγματος δεν μπορεί να διαπιστωθεί παρά μόνον σε σχέση με την εκάστοτε κοινωνική δυναμική. Έτσι, είναι χαρακτηριστικά ουτοπικό και απατηλό να ισχυρίζεται κάποιος πως ό,τι συμβαίνει στην εποχή μας είναι «χωρίς προηγούμενο, αναπόφευκτο και μη αντιστρέψιμο». Όπως πάντοτε, όταν πρόκειται να ερμηνεύσουμε το παρόν σε ιστορική προοπτική, ο ιστορικός αποδεικνύεται τελικά λιγότερο απόλυτος από τον οικονομολόγο.

Στις μέρες μας γίνεται αποδεκτό ότι η υψηλού βαθμού ενσωμάτωση των

χρηματιστικών αγορών υποχρεώνει τις τράπεζες, ακόμη και τις κεντρικές, όπως και τα Κράτη, να πραγματοποιούν δια μέσου της αγοράς ένα σημαντικό μέρος των παρεμβάσεων τους. Οι κεύσσιανές μορφές διαχείρισης του χρηματοπιστωτικού κυκλώματος βρίσκονται σήμερα σε εξασθένηση, και αυτό θέτει σε δοκιμασία το αφηρημένο στυλ διαχείρισης που χαρακτήριζε τη μεταπολεμική, φορντιστικού τύπου ρύθμιση. Όμως, τόσο οι τράπεζες όσο και οι πολιτικές βαθμίδες, ενώ ανοίγονται στις αγορές, δεν «αγοροποιούνται», αλλά επιδιώκουν τους στόχους τους με διαφορετικές μορφές ελέγχου. Ένα μέρος όχι αμελητέο της δραστηριότητος τους αναπτύσσεται σήμερα ως θεσμική, δηλαδή εκτός αγοράς, ρύθμιση του νομισματικού πλαισίου και της κατανομής των εισοδημάτων. Το παιχνίδι της διαφάνειας τιμών και αγορών λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο, ενώ οι θεσμικές προϋποθέσεις του παιχνιδιού - νομισματικές ισοτιμίες, επιτόκια, συνολική ρευστότητα, κατανομή εισοδημάτων - ρυθμίζονται άμεσα και κυριαρχικά από εξουσίες συγκροτημένες *ex ante* και εκτός αγοράς. Όπως υπογραμμίζει ο αμερικανός οικονομολόγος H. Minsky, «η εξέλιξη του καπιταλισμού σήμερα δεν καθορίζεται πλέον από ιδιωτικές και δημόσιες αντιδράσεις στα μηνύματα των αγορών, αλλά από την προσαρμογή των αγορών και των ατόμων στα πλαίσια που διαμορφώνουν οι παρεμβάσεις των κυβερνήσεων και των κεντρικών τραπεζών». Εξάλλου, όπως εξηγεί ο M. Aglietta, εάν οι οικονομικοί και πολιτικοί θεσμοί χάνουν σήμερα ένα βαθμό εξωτερικότητας σε σχέση με τις αγορές, η συμπεριφορά τους εξακολουθεί να παραμένει καθοριστική, λόγω του υπέρογκου ειδικού βάρους τους μέσα στην οικονομία.

Γεγονός είναι ότι το γενικό και αφηρημένο Κράτος, το μαζικό Κράτος της μεταπολεμικής περιόδου παραχωρεί σήμερα τη θέση του όχι στην απουσία Κράτους, αλλά μάλλον σ' ένα Κράτος με εξειδικευμένο χαρακτήρα, που προσδιορίζεται με παρεμβάσεις άμεσες κι επιλεκτικές, με στόχο την αντίστροφη αναδιανομή του κοινωνικού προϊόντος εις βάρος της εργασίας και του παραγωγικού κεφαλαίου και υπέρ των χρηματιστικών μορφών. Εάν, παρά τη στροφή αυτή, οι σημερινές κοινωνίες αποδεικνύονται λιγότερο ελέγξιμες από ό,τι στο παρελθόν, αυτό δεν οφείλεται ούτε στην επέκταση των αγορών ούτε στη διεθνοποίηση των οικονομιών, αλλά κυρίως στην εντεινόμενη διεθνή αταξία που συνδέεται με την τρέχουσα κρίση παγκόσμιας ηγεμονίας. Ακόμη κι αν το σημερινό Κράτος εμφανίζεται ως ανίκανο να τονώσει την οικονομική δραστηριότητα, να ελέγξει την ανεργία και να προωθήσει τη συσσώρευση του κεφαλαίου, αποδεικνύεται εν τούτοις πολύ πιο αυταρχικό και αδιάλλακτο απ' ό,τι στο πρόσφατο παρελθόν, πράγμα που φέρει συστήματα ελέγχων

πολύ πιο ασφυκτικών πάνω στο σύνολο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού, όπως ο M. Friedman, δεν έκρυψαν ποτέ την προτίμηση τους για ένα Κράτος όχι ελάχιστο αλλά ισχυρό και αυταρχικό, όπως εκείνο της Ιαπωνίας ή της Χιλής του Pinochet. Όμως, στο μέτρο που το Κράτος αυτό, μολονότι ενισχυμένο, δεν επιτυγχάνει την οικονομική ανάκαμψη που θα οδηγούσε στην κοινωνική ανασύνθεση, φαίνεται να περιστρέφεται στο κενό αναδεικνύοντας τη δυναμική της κοινωνικής αποδιάθρωσης είτε σε εθνική είτε σε διεθνή κλίμακα.

Στη διαδικασία αυτή, το σημαντικότερο δεν είναι το μέλλον του Κράτους — Έθνους αλλά κυρίως το μέλλον των οικονομικών και κοινωνικών δομών: άραγε η εθνική συνοχή υποχωρεί σήμερα μπροστά σε μία ενιαία παγκόσμια λογική; Ακόμη κι αν δεχθούμε ότι η λογική του Κράτους — Έθνους απέβη ανενεργός στις μέρες μας, θα είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εντοπισθεί κάποια νέα και ισχυρή παγκόσμια λογική, στο μέτρο που η τελευταία αποδεικνύεται επί του παρόντος ασύγκριτα πιο δυσεύρετο είδος.

Η εξέλιξη του παγκόσμιου συστήματος κατά τις δύο πρόσφατες δεκαετίες ξεφεύγει από κάθε θεωρητική κι εννοιολογική προσέγγιση. Στις αρχές της δεκαετίας του 70, ενώ η θεωρία εντυπωσιαζόταν με την έκταση των μετατοπίσεων και της διεθνοποίησης του κεφαλαίου, κατέρρεε παράλληλα το διεθνές νομισματικό σύστημα, το οποίο είχε προηγουμένως συμβάλει καθοριστικά στην παγκοσμιοποίηση με την καθιέρωση πολυμερών κανόνων για τη διαχείριση του διεθνούς χρήματος. Η κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος κλόνισε καίρια τη δυναμική της διεθνοποίησης του κεφαλαίου.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ήταν η άνοδος των τιμών του πετρελαίου από τον ΟΠΕΚ. Ξαφνικά, οι κυριότερες πετρελαιοπαραγωγές χώρες δημιούργησαν ένα αποτελεσματικό και σοβαρό καρτέλ και αύξησαν σημαντικά την τιμή του πετρελαίου στη διεθνή αγορά. Στην αρχή, κάποιοι χαιρέτησαν αυτήν την κίνηση ως μια έξυπνη πολιτική κίνηση των κρατών του Τρίτου Κόσμου ενάντια στα βασικά κράτη του βορρά. Προσέξτε, όμως κάτι περίεργο. Η απόφαση του ΟΠΕΚ, μια απόφαση που για πολύ καιρό υποστηριζόταν από τα αποκαλούμενα ριζοσπαστικά κράτη, όπως η Λιβύη και η Αλγερία, κατέστη δυνατή τώρα μόνο με την ξαφνική και ενθουσιώδη υποστήριξη των δύο πιο στενών φίλων των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, την Σαουδική Αραβία και το Ιράν του Σάχη.

Οι επιπτώσεις της αύξησης της τιμής του πετρελαίου ήταν άμεσες. Αυξήθηκαν οι τιμές ουσιαστικά όλων των άλλων προϊόντων, αλλά άνισα. Μειώθηκε η παραγωγή

σε πολλά προϊόντα, πράγμα χρήσιμο δεδομένου του κορεσμού. Οι χώρες που το εισόδημά τους στηρίζονταν στην εξαγωγή πρώτων υλών είδαν τις εισπράξεις τους από αυτό τον τομέα να μειώνονται τη στιγμή που οι εισαγωγές τους ακρίβυναν. Έτσι προέκυψαν και τα οξυμένα προβλήματα στο ισοζύγιο πληρωμών. Την αύξηση των εσόδων από τις πωλήσεις πετρελαίου καρπώθηκαν πρώτα από όλα οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες και, βέβαια, οι αποκαλούμενες επτά αδελφές, οι μεγάλες πολυεθνικές μεγαδομές της πετρελαϊκής βιομηχανίας. Ξαφνικά, οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες απέκτησαν ένα νομισματικό πλεόνασμα. Μέρος του κατευθύνθηκε στην αύξηση των δαπανών τους, κυρίως σε εισαγωγές από το βορρά, πράγμα που συνέβαλε στην αύξηση της ζήτησης από αυτές. Ένα άλλο όμως μέρος, κατευθύνθηκε σε τραπεζικούς λογαριασμούς, κυρίως των ΗΠΑ και της Γερμανίας. Τα αυξανόμενα αποθέματα των τραπεζών έπρεπε να δανεισθούν σε κάποιον. Αυτές οι τράπεζες επεδίωξαν μια επιθετική πολιτική μικροδανείων στους υπουργούς Οικονομικών φτωχότερων κρατών που υπέφεραν από τα προβλήματα του ισοζυγίου πληρωμών, την υψηλή ανεργία, και επομένως τις εσωτερικές αναταραχές. Οι χώρες αυτές δανείστηκαν μεγάλα ποσά, συνάντησαν όμως δυσκολίες στην αποπληρωμή των δανείων τα οποία συσσωρεύτηκαν ώσπου το χρέος αυξήθηκε σε δυσθεώρητα επίπεδα. Ακριβώς σε αυτό το σημείο αναδείχθηκε ξαφνικά το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Ιαπωνίας και παρόλο που η δυτική Ευρώπη δεν τα πήγαινε άσχημα ενώ, οι ΗΠΑ υπέφεραν από το λεγόμενο στασιμοπληθωρισμό.

Εν τω μεταξύ, οι ΗΠΑ επεδίωξαν να διατηρήσουν τον πολιτικό τους έλεγχο στη δυτική Ευρώπη και στην Ιαπωνία διαμορφώνοντας ένα πλήθος συμβουλευτικών δομών: την Τριμερή Επιτροπή, το G-7 (που, αξίζει να σημειώσουμε, ήταν μια ιδέα του Valery Giscard d' Estaing, με το οποίο σκέφθηκε ότι θα μπορούσε να περιορίσει την ισχύ των ΗΠΑ, αλλά κατέληξε να γίνει το αντίθετο). Οι ΗΠΑ αντέδρασαν πολιτικά στο φιάσκο του Βιετνάμ, υιοθετώντας για κάποιο διάστημα «χαμηλό προφίλ» στον Τρίτο Κόσμο –έδειξαν περισσότερη ευελιξία σε περιοχές όπως η Αγκόλα, η Νικαράγουα, το Ιράν και η Καμπότζη. Αλλά δεν ήταν όλοι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε μία τέτοια ευελιξία, μειώνοντας τις απαιτήσεις τους. Η νέα επαναστατική κυβέρνηση του Ιράν, υπό τον Αγιατολάχ Χομεϊνί, αρνήθηκε να παίξει με τους κανόνες του διακρατικού παιχνιδιού, καταγγέλλοντας τις ΗΠΑ ως τον μεγάλο σατανά (και τη Σοβιετική Ένωση ως το νούμερο δύο σατανά), φυλακίζοντας διπλωμάτες των ΗΠΑ. Ο κεντρώος φιλελευθερισμός και οι οικονομικές απόψεις του Κένυς ξαφνικά έπαψαν να είναι της μόδας. Η Μάργκαρετ Θάτσερ εγκαινίασε το λεγόμενο νεοφιλελευθερισμό,

ο οποίος, στην πραγματικότητα, ήταν ένας επιθετικός συντηρητισμός μίας μορφής που δεν είχε παρουσιαστεί από το 1848 και μετά, στοιχείο του οποίου ήταν η προσπάθεια αναστροφής της αναδιανεμητικής λειτουργίας του κοινωνικού κράτους, υπέρ των ανωτέρων τάξεων μάλλον παρά των κατωτέρων.

Αυξανόμενο χάσμα στα εισοδήματα, αύξηση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, πτώση του εισοδήματος, αυξανόμενη περιθωριοποίηση. Όσον αφορά τα αστικά / πολιτικά δικαιώματα, και κυρίως αυτό της “ιδιωτικότητας”, παραβιάζονται ανοιχτά ως συνέπεια της λογικής που διέπει ορισμένες πλευρές της νέας πληροφορικής τεχνολογίας (π.χ. το γνωστό πλανητικό σύστημα παρακολούθησης Echelon).

Θεωρείται ότι αν και η Ευρωπαϊκή πολιτική ενοποίηση θα πρέπει να χτιστεί στη βάση των εννοιών της ενότητας που πηγάζει από την ποικιλότητα και την πολλαπλότητα των ιθαγενειών, στην πορεία αυτή θα πρέπει επίσης να προωθηθούν τα στοιχεία εκείνα της παραδοσιακής έννοιας του έθνους που είναι συμβατές με το πολυπολιτισμικό υπερεθνικό μοντέλο. Μπορούμε κυρίως, τόνισε, να στηριχτούμε στο έθος και στο έπος, δηλαδή στο βασικό πυρήνα των αξιών που ορίζουν τη νέα Ευρωπαϊκή ταυτότητα υπογραμμίζοντας τα βασικά δικαιώματα και τα καθήκοντα της ιδιότητας του δημοκρατικού πολίτη καθώς και στις μεγάλες εικόνες και μορφές και τα μεγάλα γεγονότα που μαρτυρούν την κοινή Ευρωπαϊκή κληρονομιά στις τέχνες, την επιστήμη και την κουλτούρα. Εάν ένα σχέδιο διεπόμενο από τις αρχές αυτές επιτύχει η Ε.Ε. μπορεί να γίνει πρότυπο για άλλες περιοχές του κόσμου – που μπορούν να σχηματίσουν μεγάλες υπερεθνικές ενώσεις – και μπορούν έτσι να συνεισφέρουν σημαντικά στην παγκόσμια δημοκρατική διακυβέρνηση.

Επίσης ότι η παράλληλη απώλεια ελέγχου οδηγεί σε μια αυξανόμενη υποτίμηση της δημοκρατίας και στην ανάδειξη σκληρών εκδοχών “δεξιού λαϊκισμού”. Αποσυντίθεται η “δημοκρατική εξημέρωση του καπιταλισμού” μέσω της αντιστροφής της σχέσης “ελέγχων και ισορροπιών” μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. Συνεπώς, η σχέση μεταξύ οικονομικής παγκοσμιοποίησης και δημοκρατικής ανάπτυξης φαίνεται πως κρύβει σοβαρούς πολιτικούς κινδύνους.

Επίσης ο δυϊσμός μεταξύ “εθνικού” και “κοσμοπολίτικου” ούτε αυθαίρετος είναι ούτε εύκολα αγνοείται επειδή εκφράζει μια πολύ θεμελιακή αντίφαση που βρίσκεται στην καρδιά του σύγχρονου πολιτικού λόγου.

Επιπλέον το θέμα της **κοινωνίας πολιτών** από μια διαφορετική σκοπιά από αυτή της θεώρησής της ως οντολογικά δεδομένης οντότητας με τις δυνάμεις και τις

αδυναμίες της. Είναι αυτή η οπτική της “κινητοποίησης των πόρων” που χρησιμοποιεί την έννοια της “κοινωνίας πολιτών” με “ολοκληρωτικό τρόπο” και, κατά συνέπεια, ερμηνεύει τις δυσκολίες της μετάβασης στις μετα-απολυταρχικές χώρες με την έλλειψη ή την ασθενικότητα της “κοινωνίας πολιτών”. Αντίθετα, η προοπτική των κοινωνικών προσανατολισμών συλλαμβάνει την έννοια της “κοινωνίας πολιτών” ως έναν ειδικό τρόπο συσχέτισης με άλλους κοινωνικούς δρώντες, επικεντρώνεται στο στοιχείο της “ιδιότητας του πολίτη” που διάφοροι κοινωνικοί δρώντες ενσωματώνουν στο σύστημα αξιών τους και στα ρεπερτόρια δράσης τους, και, τέλος, την απεικονίζει ως μια “δομή κοινωνικών σχέσεων” η αυτονομία και η πολιτική σημασία της οποίας κυμαίνεται ανάλογα με τις πολιτικές του καθεστώτος και η οποία πρέπει να δημιουργείται και να στηρίζεται συνεχώς από την ενεργή ενασχόληση πολλαπλών κοινωνικών δρώντων. Μελετώντας τις μετα-κομμουνιστικές κρατικές οντότητες των Βαλκανίων και τη μετά το 1980 Τουρκία θεωρεί ότι η κοινωνική συνύπαρξη, η πολυπολιτισμικότητα και η πολιτική της αναγνώρισης είναι ζητήματα- κλειδιά για την επιβίωση της ειρηνικής και δημοκρατικής κοινότητας, είτε στην εθνική είτε στη μετα-εθνική της μορφή.

Ο Μενέλαος Γκίβαλος (Πανεπιστήμιο Αθηνών) τόνισε το πρωτόγνωρο στοιχείο της μετάβασης των χωρών της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης από το κρατικιστικό / συγκεντρωτικού προτύπου κεντρικού σχεδιασμού σε θεσμούς της οικονομίας της αγοράς. Τα προβλήματα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στις χώρες αυτές οφείλονται στην αδυναμία συνάρθρωσης και συνλειτουργίας της πολιτικής και της κοινωνικο-οικονομικής δομής που συγκροτήθηκαν εκ των άνω. Η έλλειψη συμβατότητας μεταξύ των εννοιών του κράτους και του έθνους οδήγησαν σε διαχωρισμούς με βάση την εθνικότητα και τη θρησκεία που αναδύθηκαν στην επιφάνεια με ανορθολογικό τρόπο και χαρακτήρα προκαλώντας τις συγκρούσεις. Εκτός των παραπάνω οι πολιτικές κρίσεις οφείλονται και στις αποτυχίες των προσπαθειών των νέων πολιτικών σχηματισμών που αναδείχθηκαν στην εξουσία να ενσωματώσουν το δυτικο-ευρωπαϊκό οικονομικό-καταναλωτικό πρότυπο. Οι κρίσεις οφείλονται και στη μετατόπιση των δομών της κοινωνικής ανισότητας που προέκυπταν από τα γραφειοκρατικά προνόμια σε εκείνες των μηχανισμών της αγοράς που οδηγεί στη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ο Tony McGrew (Πανεπιστήμιο Southampton, Η.Β.) επισήμανε ότι, μετά τη μάχη του Seattle το Νοέμβριο – Δεκέμβριο 1999 και την προτροπή του γενικού γραμματέα του Ο.Η.Ε. για μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών στη διακυβέρνηση και

για την υποχρέωση των κρατών να λογοδοτούν στους πολίτες, η ρητορική της δημοκρατίας, ολοένα και περισσότερο, κάνει την εμφάνισή της στις επίσημες προτάσεις επανίδρυσης των παγκόσμιων θεσμών ώστε να αντιμετωπίζονται οι προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης καθώς και στις διεκδικήσεις των περισσότερων προοδευτικών κοινωνικών δυνάμεων στις εκστρατείες τους για πιο αντιπροσωπευτική και πιο ευαίσθητη διακυβέρνηση. Υπάρχει, όμως, και η πλευρά των σκεπτικιστών (π.χ. Dahl, 1999) που θεωρούν ότι οι προσδοκίες αυτές ανήκουν στη σφαίρα της ουτοπίας στο βαθμό που η διεθνής διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν μπορεί να γίνει δημοκρατική. Ο εισηγητής επισήμανε το παράδοξο ότι σε μια εποχή κατά την οποία η δημοκρατία γίνεται ολοένα και περισσότερο το παγκόσμιο πρότυπο της καλής διακυβέρνησης θεωρείται ακατάλληλη, από πολλούς υποστηρικτές της, ως αρχή εφαρμοστέα στη διεθνή διακυβέρνηση.

Ο Constantine Passaris (Πανεπιστήμιο New Brunswick, Καναδάς) τόνισε ότι η ταχύτητα της αλλαγής και το μέγεθος του διαρθρωτικού μετασχηματισμού στην “κοινωνία της πληροφορίας” έχουν ως αποτέλεσμα σοβαρές ανεπάρκειες στη νομοθεσία και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Απαιτείται νέα νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα ώστε να προστατεύονται οι προσωπικές πληροφορίες και να διασφαλίζεται η ιδιωτικότητα για επιχειρήσεις, καταναλωτές και κυβερνήσεις αλλά και η ελευθερία έκφρασης στο πλαίσιο των νέων πληροφοριακών και ηλεκτρονικών δυνατοτήτων.

Στη συνέχεια, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, η αύξουσα διασπορά στον διεθνή χώρο καλύφθηκε ιδεολογικά με τις φιλελεύθερες αντιλήψεις του τύπου «ο καθείς για τον εαυτό κάθε Έθνος για τον εαυτό του». Η θεσμική κατάρρευση συσκοτίστηκε έτσι με τη φιλολογία περί απορύθμισης και απελευθέρωσης των αγορών κατά την αυτή περίοδο.

Οι προσπάθειες για εμπορική και νομισματική σταθεροποίηση σε περιφερειακή βάση, ενώ συνδυάζονται με μια αναπóτρεπτη δυναμική διάσπασης της παγκόσμιας συνοχής, εν τούτοις ερμηνεύονται κι αυτές από (ορισμένους ως διαδικασίες παγκοσμιοποίησης. Η εντυπωσιακή άνοδος των πραγματικών επιτοκίων, η νέα δυσκαμψία των συναλλαγματικών ισοτιμιών, η διόγκωση των χρηματιστικών μορφών αποτελούν σήμερα μαρτυρίες απουσίας παγκόσμιου συστήματος και ανεπαρκούς διεθνούς συντονισμού. Η πρόσφατη επιτυχία των μονεταριστικών θεωρημάτων υποδηλώνει επίσης, με τον τρόπο της, την αναζήτηση αντικειμενικών και αυτοματοποιημένων κανόνων, ακριβώς επειδή ο προηγούμενος υπερεθνικός τρόπος

θεσμικής σταθεροποίησης που προβλεπόταν από το μεταπολεμικό σύστημα του Bretton-Woods (1944) δεν ισχύει πια. Μέσα στα πλαίσια του συστήματος αυτού, που ίσχυσε από το 1944 έως το 1971, η διεθνής νομισματική σταθερότητα είχε ως εγγυητή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, δηλαδή τον μηχανισμό βάσει του οποίου οι ΗΠΑ ασκούσαν τα ηγεμονικά καθήκοντα στην παγκόσμια αγορά. Μ' αυτόν τον τρόπο, οι χώρες με αδύναμα νομίσματα εβοηθούντο από το ΔΝΤ στο να τα σταθεροποιήσουν, και μάλιστα μέσα σε αυξητική οικονομική κατεύθυνση.

Τα δάνεια προς τους φτωχοδειολήπτες έγιναν ανεξέλεγκτα και άρχισε η κρίση του εξωτερικού χρέους. Η έναρξή της δεν εντοπίζεται το 1982, όπως συχνά υποστηρίχθηκε, όταν το Μεξικό ανακοίνωσε ότι δεν μπορούσε να συνεχίσει, την αποπληρωμή του χρέους του, αλλά το 1980, όταν κυβέρνηση του Γκιέρεκ στην Πολωνία αποφάσισε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του χρέους μέσω της συμπίεσης των εισοδημάτων της εργατικής τάξης, μία κίνηση που συνάντησε θεαματική αντίσταση με την εμφάνιση της Αλληλεγγύης στο Γκντανσκ. Τα γεγονότα στην Πολωνία αποτέλεσαν την πένθιμη αναγγελία του πένθους του σοβιετικού δορυφορικού συστήματος στην ανατολική-κεντρική Ευρώπη, κομβικό στοιχείο των συμφωνιών της Γιάλτας, αν και θα χρειάζονταν ακόμη μία δεκαετία έως ότου ολοκληρωθεί η διάλυση. Ήταν μία στιγμή που η ΕΣΣΔ έκανε το κρίσιμο τακτικό λάθος να εισέλθει στο Αφγανιστάν, προκαλώντας έτσι μια αιμορραγία ανάλογη με αυτή των ΗΠΑ στο Βιετνάμ, έχοντας όμως μικρότερη κοινωνική ανθεκτικότητα ώστε να μπορέσει να επιβιώσει των συνεπειών.

Μπορούμε να συνοψίσουμε τη δεκαετία του '80 σε λίγους κωδικούς όρους. Ο πρώτος ήταν «η κρίση του χρέους», η οποία έπληξε όχι μόνο το μεγαλύτερο μέρος της Λατινικής Αμερικής (για να μην μιλήσουμε για την Αφρική) αλλά επίσης την ανατολική-κεντρική Ευρώπη. Η κρίση του χρέους αποκάλυψε ότι οι οικονομικές πραγματικότητες της ανατολικής-κεντρικής Ευρώπης ουσιαστικά δεν ήταν διαφορετικές από αυτές του Τρίτου Κόσμου. Ο δεύτερος όρος ήταν η θαυμαστή οικονομική απογείωση «των ιπτάμενων χηνών» της ανατολικής Ασίας-Ιαπωνίας στην παγκόσμια οικονομία που ακολουθήθηκε αλλά και ενέπλεξε πρώτα τους τέσσερις δράκους (Νότια Κορέα, Ταϊβάν, Χονγκ-Κονγκ και Σιγκαπούρη) και τελικώς την νοτιοανατολική Ασία και ίσως και την ηπειρωτική Κίνα. Ο τρίτος, ήταν ο «στρατιωτικός κεϋνσιανισμός» του Ρέιγκαν που υπερκίνησε την ύφεση και την υψηλή ανεργία με τεράστιο κρατικό δανεισμό, ιδιαίτερα από την Ιαπωνία, προβάλλοντας ως δικαιολογία την ενίσχυση των στρατιωτικών δομών με κύρια συνέπεια τη δημιουργία

ενός τρομακτικού δημοσίου χρέους των ΗΠΑ. Ο τέταρτος, ήταν η άνθιση στο αμερικανικό χρηματιστήριο των junk bonds, που ουσιαστικά σημαίνει τεράστιο δανεισμό εκ μέρους των μεγάλων εταιρειών με σκοπό βραχυπρόθεσμα κερδοσκοπικά κέρδη σε βάρος του παραγωγικού εξοπλισμού, που με τη σειρά που προκάλεσε το λεγόμενο «downsizing» που σημαίνει την συμπίεση των μεσαίων εισοδημάτων σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας στην οικονομία.

Στη δεκαετία του '80 ολόκληρη η παγκόσμια οικονομία, εκτός από την ανατολική Ασία, φαινόταν σε άσχημη κατάσταση αν και αυτό δεν εμπόδισε τους χρηματιστές κερδοσκόπους να επιτύχουν εκπληκτικά κέρδη. Παράλληλα, και για ένα διάστημα, ένα συγκεκριμένο στρώμα της ανώτερης μεσαίας τάξης, οι αποκαλούμενοι «yuppies», ευημερούσαν, προκαλώντας πληθωριστικές πιέσεις στην παγκόσμια αγορά πολυτελών ειδών και ακινήτων. Η πλειονότητα του πλανήτη, όμως, υπέφερε από την απώλεια εισοδημάτων και την αντιπληθωριστική πολιτική μέσω της κατάρρευσης των νομισμάτων. Αποτέλεσμα αυτών των παγκόσμιων προβλημάτων ήταν και η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Ή καλύτερα, ο Γκορμπατσόφ προχώρησε σε μία θεαματική προσπάθεια να την αποτρέψει πετώντας τη σαβούρα έξω από το πλοίο. Προχώρησε σε μονομερή αφοπλισμό αναγκάζοντας τις ΗΠΑ σε αμοιβαίες κινήσεις. Εγκατέλειψε το Αφγανιστάν και, ουσιαστικά την ανατολική-κεντρική Ευρώπη. Και επιχείρησε, επιφυλακτικά, να μεταρρυθμίσει το εσωτερικό πολιτικό σύστημα. Η πτώση του οφειλόταν στο γεγονός ότι υποτίμησε σοβαρά τις αναδυόμενες δυνάμεις του εθνικισμού στην ίδια την Σοβιετική Ένωση και κυρίως του ρωσικού εθνικισμού.

Αντιθέτως, κατά την παρούσα φάση, η αστάθεια επιδεινώνεται εκ του ότι οι παλαιές εγγυήσεις προς τις αδύναμες οικονομίες έχουν πλέον εκλείψει από το 1971, το βάρος της σταθεροποίησης του κάθε νομίσματος συγκεντρώνεται καθ' ολοκληρία σε κάθε χώρα ξεχωριστά και αυτό επιβάλλεται σε μια αναπόφευκτα υφεσιακή κατεύθυνση. Η σημερινή πολιτική υπεραξίωσης του νομίσματος ώστε αυτό να γίνει «αυταξία» -πράγμα που παραδόξως εκφράζει τις ανησυχίες τόσο της κυρίας Thatcher όσο και παλαιότερα του στρατηγού De Gaulle- αποτελεί μια συγκεκριμένη τεχνική απόδειξη της απουσίας στην εποχή μας είτε αυθόρμητης είτε θεσμοποιημένης διεθνούς οικονομικής τάξης.

Εξ άλλου, η κατάρρευση του λεγόμενου σοσιαλιστικού συγκροτήματος χωρών, η εξάντληση του διπολικού διεθνούς προτύπου, η έξοδος από τον ψυχρό πόλεμο και η ιδεολογική αποστράτευση της εποχής μας υποδηλώνουν επίσης, με τον τρόπο

τους, τη θεμελιακή εξέλιξη του παγκόσμιου συστήματος προς τη διάχυση διεθνούς ισχύος και τον πολυκεντρισμό, προς τον πολλαπλασιασμό ανισομερειών και αντινομιών σε παγκόσμια κλίμακα και συνεπώς προς την όξυνση και εμβάθυνση των ανταγωνισμών και τη διεθνή αστάθεια.

Η φιλελεύθερη ώθηση της εποχής μας συνεπάγεται ασφαλώς την απελευθέρωση των εμπορικών ροών σε διεθνή κλίμακα. Όμως, είναι επίσης βέβαιο ότι η εξάλειψη των τυπικών φραγμών του εμπορίου οδηγεί συχνά, ιδίως στις δυτικές οικονομίες, στην ενίσχυση των έμμεσων μορφών ελέγχου και περιορισμών επί του εμπορίου που αποδεικνύονται πολύ περισσότερο επίφοβες. Εξ άλλου, δεν αρκεί ένα τυπικά φιλελεύθερο πλαίσιο, αλλά θα πρέπει αυτό να λειτουργήσει στην πράξη και να λύνει περισσότερα προβλήματα απ' όσα δημιουργεί. (www.business.hol.gr/bio/html/pubs/evea/greek/alpert2.htm).

Στην πραγματικότητα, με την εξαίρεση του συντελεστή «κεφάλαιο» και ιδίως υπό τη χρηματιστική μορφή του, όλοι οι υπόλοιποι συντελεστές της παραγωγής παραμένουν μέχρι σήμερα με χαμηλό βαθμό κινητικότητας και κυρίως άνισα κατανομημένοι και καθηλωμένοι ανάμεσα στις εθνικές οικονομίες. Η άνιση προικοδότηση με κεφαλαιικούς πόρους, η διαφοροποίηση των επιπέδων εξειδίκευσης και εργασιακού κόστους, οι διαφορικές προσδοκίες τιμών, το μεταβλητό ύψος της αποταμίευσης, της επένδυσης και της κατανάλωσης, το ειδικό βάρος της οικονομίας του δημοσίου και των υπηρεσιών, προσδιορίζουν σε τελευταία ανάλυση μακροοικονομικά πλαίσια διαφορετικά σε κάθε χώρα και φυσικά αποκλίνοντα μεταξύ τους. Παρά την «ενσωμάτωση» των διεθνών αγορών, των τεχνολογιών και των παραγωγικών διαδικασιών, η διάρθρωση και αποδοτικότητα των εθνικών μακροοικονομικών συστημάτων εξακολουθούν να προσδιορίζονται από τοπικές μεταβλητές που διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από ομάδα χωρών σε άλλη. Το συμπέρασμα δυο βρετανών ερευνητών δεν αφήνει καμία αμφιβολία: όσο είμαστε βέβαιοι ότι η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία φέρεται αυθόρμητα προς τη συγκρότηση περιφερειακών εμπορικών ενώσεων και προς την εμπέδωση των εθνικών μορφών διαχείρισης ως προϋπόθεση για τη νέα διεθνή διάρθρωση άλλο τόσο μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η ενοποιημένη παγκόσμια οικονομία επί του παρόντος δεν υπάρχει στην πραγματικότητα.

Πρόσφατες μελέτες ερευνητών διαπιστώνουν ευρυνόμενες αποκλίσεις ανάμεσα στα εθνικά συστήματα απασχόλησης, ακόμη και μέσα στο πλαίσιο των χωρών — μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλες έρευνες διαπιστώνουν την

απαράκαμπτη μακροοικονομική φύση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων για κάθε επί μέρους επιχείρηση που διακρίνεται στη διεθνή αγορά. Προς την αυτή κατεύθυνση, η Laura Tyson, πρώην οικονομική σύμβουλος του Προέδρου Clinton και καθηγήτρια στο Μπέρκλεϋ, τονίζει ότι ο διεθνής ανταγωνισμός ανάμεσα στις επί μέρους επιχειρήσεις ανάγεται σε τελευταία ανάλυση στον ανταγωνισμό στα αντίστοιχα εθνικοοικονομικά σύνολα. Μέσα στο αυτό πνεύμα, ορισμένοι ευρωπαίοι οικονομολόγοι, προκειμένου να υπερασπίσουν το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, δεν διστάζουν να προσφύγουν σε ένα ιδιαίτερης αμφισημίας επιχείρημα: οι δημοσιονομικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών — μελών δεν είναι ασυμβίβαστες με τη νομισματική ένωση, δεδομένου ότι τα εμπόδια (πολιτιστικά, γλωσσικά, ιστορικά) στην κινητικότητα της εργασίας δεν προβλέπεται να εκλείψουν και συνεπώς δεν θα χρειάζεται ούτε και δημοσιονομική ενότητα για τη σταθεροποίηση του ευρωπαϊκού χώρου. Το έργο αυτό αναμένεται να πραγματοποιηθεί όχι από μία ενιαία ευρωπαϊκή οντότητα αλλά από τους διακριτούς εθνικούς προϋπολογισμούς. Αυτονόητο είναι ότι οι δημοσιονομικές, φορολογικές και εργασιακές αποκλίσεις παραμένουν ασύγκριτα βαθύτερες σε παγκόσμια κλίμακα, ακόμη και αν τα νομίσματα συγκλίνουν, ακόμη κι αν οι κεφαλαιαγορές ενοποιηθούν πλήρως. Εξ άλλου, θα πρέπει να σημειωθεί ο οργανικά διεστραμμένος χαρακτήρας του μονεταριστικού εγχειρήματος τόσο στην Ευρώπη όσο και σε παγκόσμια κλίμακα: η νομισματική σταθεροποίηση προϋποθέτει σταθεροποίηση πραγματικών οικονομιών, όμως, οι αποκλίνουσες πραγματικές οικονομίες απαιτούν για τη σταθεροποίησή τους κατ' ανάλογο τρόπο αποκλίνουσες νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές. Εξ αυτού απορρέει ότι η σημερινή ευθυγράμμιση των νομισματικών στόχων και πολιτικών σε παγκόσμια κλίμακα, ανεξάρτητα από την κατάσταση των πραγματικών οικονομιών, αποβαίνει τελικά αιτία ακόμη μεγαλύτερης διαφοροποίησης και απόκλισης των πραγματικών μεγεθών από χώρα σε χώρα, ενώ βέβαια αυτό με τη σειρά του υπονομεύει και την ονομαστική σύγκλιση των νομισματικών πολιτικών.

Το άνοιγμα και η διεθνοποίηση των εθνικών οικονομιών προϋποθέτουν ήδη οικονομικά σύνολα περισσότερο πειθαρχημένα και ελεγχόμενα. Έτσι, η πρόσφατη περίοδος χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες να τεθεί υπό έλεγχο η εθνική οικονομία: ποσοτικοί περιορισμοί της νομισματικής κυκλοφορίας, των εισοδημάτων της εργασίας, της συνολικής ρευστότητας και ζήτησης, των πιστώσεων προς τις επιχειρήσεις και τον καταναλωτή, μετριασμός των αυξητικών ρυθμών, επιδίωξη της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού με εργαλείο την υφεσιακή πολιτική. Στην

πραγματικότητα, το χρηματιστικό άνοιγμα προς το εξωτερικό, η μακράς διάρκειας οικονομική επιβράδυνση και η αύξουσα σημασία του εθνικού οικονομικού χώρου δεν αποτελούν έννοιες ασυμβίβαστες μεταξύ τους, αλλά συνιστούν τις αναγκαίες και αντινομικές όψεις της αυτής θεμελιακής διαδικασίας που προσιδιάζει στην τρέχουσα συγκυρία. Η πολιτική της δύσκαμπτης νομισματικής ισοτιμίας και της κάμψης των αυξητικών ρυθμών φιλοδοξεί στην πράξη να ενισχύσει και τον έλεγχο πάνω στην εθνική οικονομία και την ικανότητα ανοίγματος της προς το εξωτερικό. Οι πολιτικές αυτές, με στόχο τη διεθνή προσαρμογή των εθνικών οικονομιών, έχουν επιβληθεί σήμερα στο μέτρο που το βασικό οικονομικό υπόδειγμα παραμένει ακόμη στα πλαίσια του εθνικού ή περιφερειακού παραδείγματος. Εάν κάποτε το παράδειγμα αυτό αντικατασταθεί μ' εκείνο της ενοποιημένης παγκόσμιας οικονομίας, τότε τόσο το πρόβλημα του ελέγχου όσο κι εκείνο του ανοίγματος προς τα έξω δεν θα έχουν πλέον σημασία και ούτε φυσικά θα έχουν τη σημασία που διατηρούν τα καυτά προβλήματα των μακροοικονομικών ισοζυγίων για κάθε μεμονωμένη χώρα.

Όμως ο κατ' ανάγκην υφεσιακός χαρακτήρας των εθνικών πολιτικών ελέγχου και ανοίγματος προς τα έξω μεταβιβάζει αναπόδραστα την υφεσιακότητα στο διεθνές επίπεδο κι εγκαθιστά τη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία σ' ένα πλαίσιο οργανικά αντινομικό. Στη διάρκεια της προηγούμενης περιόδου, οι υψηλοί αυξητικοί ρυθμοί του φορντιστικού υποδείγματος ενεργοποιούσαν μια σοβαρή μακροοικονομική δυναμική διεθνοποίησης. Αντιθέτως, σήμερα, με την επικέντρωση της κάθε εθνικής οικονομίας στον στόχο της εξωτερικής εξισορρόπησης, με συνέπεια την εξασθένιση των αυξητικών ρυθμών, ο διεθνής δυναμισμός της οικονομίας σβήνει όλο και περισσότερο. Διαπιστώνεται σήμερα ότι κατά το παρελθόν, «σ' έναν κόσμο που η ανάπτυξη και η πλήρης απασχόληση είχαν προτεραιότητα», οι εθνικές μακροοικονομικές πολιτικές ενεθάρρυναν γενικά την πραγματοποίηση των κοινών στόχων των εταίρων. Όμως, στη σημερινή περίπτωση, κατά την οποία η προτεραιότητα δίδεται στη μείωση του πληθωρισμού και του εξωτερικού καταναγκασμού, οι εθνικές πολιτικές ελέγχου της συνολικής ζήτησης καταλήγουν τελικά στη διαστροφή. Εφ' όσον οι σημερινές πολιτικές συμβάλλουν οπωσδήποτε θετικά στο να επιδεινώνουν τον εξωτερικό καταναγκασμό των εταίρων. Έτσι, η μείωση των μισθών καταλήγει να επιδεινώνει την αντινομικότητα των σημερινών διεθνών σχέσεων. Γενικεύεται έτσι παντού μια σωρευτική διαδικασία ανταγωνισμού με εργαλείο την ύφεση των οικονομιών.

Η πολιτική της ονομαστικής σκλήρυνσης των εθνικών νομισμάτων εξουδετερώνει τις παραδοσιακές λειτουργίες του νομίσματος και των τιμών που συνίστανται στην ομογενοποίηση του οικονομικού χώρου, στην υπέρβαση των ασυνεχειών και στην απόσβεση των εκτάκτων και απρόβλεπτων σοκ. Εάν το νόμισμα και οι τιμές δεν κυμαίνονται ελεύθερα, λόγω των σημερινών πολιτικών που τις καθλώνουν σε ακινησία, τότε τα οικονομικά συστήματα ωθούνται σε διασπορά και διάσπαση, οι ετερογένειες και ασυνέχειες έρχονται στην επιφάνεια, οι ανισομέρειες βαθαίνουν ακόμη περισσότερο. Ο Milton Friedman υπογραμμίζει ήδη ότι τεχνητά διατηρούμενη ακινησία των νομισματικών ισοτιμιών, είτε είναι σταθερές είτε είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους, «συνεπάγεται την παράλυση των μηχανισμών που θα διασφάλιζαν στην οικονομία την αυθόρμητη προσαρμογή της». Όμως έτσι, οι σημερινές οικονομίες απομακρύνονται ολοταχώς από το πρότυπο της ολοκλήρωσης και δεσμεύονται στον δρόμο της αποδόμησης. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε δύο συνέπειες:

α) οι αρχές, προκειμένου να περιορίσουν τη δυναμική της αποδιάρθρωσης, κατεβάζουν όλο και περισσότερο το επίπεδο λειτουργίας της οικονομικής δραστηριότητας, με αναπόφευκτο τίμημα την υποαπασχόληση και την αργία και

β) οι αυτόματοι σταθεροποιητικοί μηχανισμοί αναβιώνουν σε εθνικό πλαίσιο είτε μέσω του Κράτους και των θεσμών του είτε αυθόρμητα.

Οι αμερικανοί οικονομολόγοι της σχολής της προσφοράς (Supply-Side), όπως οι Kristol, Gilder κ.ά, είχαν προειδοποιήσει τους νεοφιλελεύθερους συναδέλφους τους: οι υπερβολές των μονεταριστών όχι μόνον επισπεύδουν την κατάρρευση της βιομηχανίας, αλλά επίσης προετοιμάζουν το έδαφος ώστε να επανέλθει θριαμβευτικά ο κρατισμός ως μοναδική και αναγκαία λύση στο πρόβλημα της βιομηχανικής κατάρρευσης που θα έχουν στο μεταξύ δημιουργήσει. Εάν τα πράγματα έχουν έτσι, τότε είναι προφανές ότι ο επιθετικός μονεταρισμός που καθιστά αναπόφευκτο τον σταθεροποιητικό κρατισμό διαμορφώνει καταστάσεις τελείως διαφορετικές ανάμεσα στις χώρες και τελικά ενισχύει την απόκλιση και την ανισομέρεια μεταξύ εθνικών οικονομιών σε διεθνή κλίμακα.

Μέσα σε μια τέτοια ρευστή και μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, η έννοια της παγκοσμιοποίησης (globalisation) απαιτεί μια σειρά από χρήσιμες διευκρινήσεις. Κατά πρώτον, ενώ η παγκοσμιοποίηση εμφανίζεται ως ήδη ολοκληρωμένη στο χρηματιστικό πεδίο, παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα εφαρμογής στο παραγωγικό πεδίο και ακόμη περισσότερο στο πεδίο της ευθυγράμμισης των εθνικών οικο-

νομικών συστημάτων. Υπάρχουν ασφαλώς παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις, όμως, αυτό δεν αρκεί για να υποθέσει κάποιος ότι και τα αντίστοιχα εθνικά παραγωγικά συστήματα έχουν επίσης παγκοσμιοποιηθεί, εφ' όσον οι εθνικές συμπληρωματικότητες μεταξύ των τομέων της παραγωγής παραμένουν αποφασιστικές και αναντικατάστατες.

Κατά δεύτερο λόγο, ενώ είναι εντυπωσιακή η χρηματιστική ενοποίηση, εν τούτοις το φαινόμενο αυτό δεν είναι πρωτοφανές στην ιστορία της παγκόσμιας οικονομίας. Οι άγγλοι κλασικοί οικονομολόγοι, όπως οι D. Hume, A. Smith, D. Ricardo, J. St. Mill κ.ά. είχαν ήδη εξ αρχής θεμελιώσει την πολιτική οικονομία πάνω στην υπόθεση της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων σε παγκόσμια κλίμακα. Ομοίως, οι αρχές της ελευθερίας του εξωτερικού εμπορίου, του κανόνος χρυσού και της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων δεν πρωτοτυπούν, αλλ' είχαν ήδη αποτελέσει συστατικά στοιχεία της χρυσής εποχής της βρετανικής παγκόσμιας ηγεμονίας κατά τον 19ο αιώνα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σημερινή παγκόσμια χρηματιστική ενοποίηση δεν αναπτύσσεται ενάντια στις διεθνείς ανισομέρειες και ασυνέχειες, αλλά, αντιθέτως, συμβάλλοντας στην επιδείνωση τους.

Η υπόθεση της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων διατυπώθηκε από τους Hume (1752) και Mill (1848) ως αναγκαία συνθήκη για την ισόρροπη κατανομή των διεθνών μέσων πληρωμών ανάμεσα στις χώρες, πράγμα που εθεωρείτο απαραίτητο για τη διασφάλιση της έννοιας της διεθνούς σταθερότητας. Όμως, ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η σημερινή χρηματιστική ενοποίηση του κόσμου αποδεικνύεται, σε τελευταία ανάλυση, ως ένα πλαίσιο που επιδεινώνει, αντί να βελτιώνει τις συνθήκες της διεθνούς χρηματοδότησης. Ο σχηματισμός κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα δεν παρουσιάζει ανοδική πορεία στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και εμφανίζεται σε πτώση στη δεκαετία του '90, ενώ η διεθνής κατανομή των χρηματιστικών και παραγωγικών πόρων αποβαίνει όλο και περισσότερο ανισομερής, υπερδιογκωμένη μονό πλευρά κατά το χρηματιστικό σκέλος, υπερβολικά συγκεντρωμένη και γι' αυτό αποσταθεροποιητική των διεθνών σχέσεων. Ο τρόπος με τον οποίο ορισμένες δυνάμεις χειρίζονται τη σημερινή χρηματιστική ενοποίηση καθιστά προβληματική, αν όχι αδύνατη, την προσαρμογή της παγκόσμιας οικονομίας. Η ένταση στις αγορές του χρήματος, ενώ σε άλλες εποχές υποδήλωνε ένταση του διεθνούς παραγωγικού ανταγωνισμού, στις μέρες μας οδηγεί στη δυσκαμψία και τη συρρίκνωση των παραγωγικών συστημάτων.

Με αυτόν τον τρόπο, η προσαρμογή των παραγωγικών δομών εμποδίζεται από τη στενότητα των διεθνών χρηματιστικών διαθεσίμων. Η σημερινή ενοποίηση των χρηματαγορών διαχέει την αστάθεια σε παγκόσμια κλίμακα, αντί να σταθεροποιεί τις οικονομίες. Αμερικανός οικονομολόγος προειδοποιεί ότι η σημερινή χρηματιστική ενοποίηση είναι αιτία αυξανόμενης αστάθειας στον κόσμο και κάποιος τρίτος την ανακηρύσσει οριστικά ως τη μείζονα αιτία που εμποδίζει τη σύγκλιση των παραγωγικών συστημάτων.

Είναι αληθές ότι αυτή η συγκεκριμένη παγκοσμιοποίηση του χρηματικού κεφαλαίου δεν αντιστοιχεί σ' ένα ανώτερο στάδιο συσσώρευσης, αλλά απορρέει μάλλον από την απώλεια δυναμισμού της συσσωρευτικής διαδικασίας: το σημερινό στάδιο συνδέεται πολύ περισσότερο με την επιβράδυνση των ρυθμών της παγκόσμιας οικονομίας, με την άρνηση των ΗΠΑ να αναλάβουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την άσκηση της παγκόσμιας ηγεμονίας και με την αναπότρεπτη γενίκευση των πολιτικών υπεραξίωσης των νομισμάτων. Οι πολιτικές ταχείας αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού, ενώ ξεκίνησαν από την ανάγκη εξυγίανσης των δημοσιονομικών μεγεθών, συνέβαλαν στην πράξη στη χειραφέτηση των χρηματαγορών σε σχέση με τα Κράτη και στην παγκοσμιοποίηση σε σχέση με τα εθνικά παραγωγικά συστήματα. Μ' αυτόν τον τρόπο, η σημερινή παγκοσμιοποίηση φέρει τις τρέχουσες βαρύτητες του διεθνούς συστήματος: επιβράδυνση, χρηματιστική διόγκωση, κερδοσκοπία, υπερβολική συγκεντροποίηση, υποχρηματοδότηση του μέγιστου μέρους του παγκόσμιου συστήματος, πράγμα που οδηγεί με ακρίβεια στη γενίκευση της υπερχρέωσης στον κόσμο. Πολλοί οικονομικοί παράγοντες, διαπιστώνοντας τα σημερινά αδιέξοδα, συνιστούν την επαναφορά ορισμένων ελέγχων πάνω στις χρηματαγορές και στις διεθνείς χρηματιστικές συναλλαγές, ώστε αυτές να λειτουργήσουν όχι τόσο τον έλεγχο των Κρατών όσο, κυρίως, για ν' ανταποκριθούν στις ανάγκες των πραγματικών οικονομιών.

Ο σημερινός απολογισμός της παγκοσμιοποίησης εμφανίζεται ιδιαίτερα αμφίσημος και οπωσδήποτε αβέβαιος: οι συνολικές ροές άμεσων επενδύσεων προς το εξωτερικό δεν αντιπροσωπεύουν επί του παρόντος παρά το 1,1% του ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ και 5,3% του συναλλάγματος που προέρχεται από εξαγωγές. Οι ΗΠΑ επενδύουν στο εξωτερικό, κατά την τρέχουσα δεκαετία του '90, 0,5% του ΑΕΠ τους, ενώ οι χώρες με εμπορικό πλεόνασμα, Ιαπωνία και Γερμανία, επενδύουν 1,6% και 1,4% αντιστοίχως. Από μια άλλη πλευρά, οι συσσωρευμένες επενδύσεις κεφαλαίων εξωτερικής προελεύσεως δεν αντιπροσωπεύουν στις ΗΠΑ παρά 1,6%

του συνολικά επενδυμένου κεφαλαίου στη χώρα αυτή και περίπου 0,3% έως 0,5% στις Ιαπωνία και Γερμανία.

Όσον αφορά τους χρηματιστικούς τίτλους πάσης φύσεως συσσωρευμένους στο εξωτερικό, αντιπροσωπεύουν σήμερα 2/3 του ΑΕΠ των δεκαπέντε πλουσιότερων χωρών του ΟΟΣΑ. Πάντως, σύμφωνα με επίσημους υπολογισμούς, μόνο 2% των συσσωρευμένων τίτλων αντιπροσωπεύουν άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό. Για λόγους ιστορικούς και συγκριτικούς, ας αναφερθεί ότι στη διάρκεια 1870-1914, η Μεγάλη Βρετανία επένδυε ετησίως 8-10% του ΑΕΠ της και 50% του σχηματισμού κεφαλαίου της στο εξωτερικό, ενώ, παράλληλα, οι συσσωρευμένοι στο εξωτερικό χρηματιστικοί τίτλοι αντιπροσώπευαν το 1914 δύο φορές το ΑΕΠ της χώρας αυτής. Η εξειδικευμένη διερεύνηση του J. Tomlinson διαπιστώνει ότι η διεθνής εμπορική και χρηματιστική αλληλοδιείσδυση -δηλαδή το ύψος των χρηματιστικών και εμπορικών εισροών σε σχέση με το ΑΕΠ - τόσο για τη Μεγάλη Βρετανία όσο και για τις λοιπές δυτικοευρωπαϊκές οικονομίες ήταν σαφώς ανώτερη στην περίοδο 1905-1914 σε σχέση με τις επιδόσεις της πρόσφατης δεκαετίας του '80. Ομοίως, ο M. Aglietta και η ομάδα ερευνητών του CEPII επισημαίνουν ότι οι συσσωρευμένοι διεθνείς χρηματιστικοί τίτλοι αντιπροσώπευαν το 1913 τρεις φορές την αξία του παγκόσμιου εμπορίου της εποχής εκείνης, ενώ σήμερα οι αντίστοιχοι συσσωρευμένοι διεθνείς τίτλοι ανέρχονται συγκεκριμένα σε 8.400 δισ. δολάρια, πράγμα που αντιπροσωπεύει μόνον δυο φορές το παγκόσμιο εμπόριο της εποχής μας.

Το συμπέρασμα είναι ότι, ενώ η διεθνής κινητικότητα του κεφαλαίου αναπτύσσεται έντονα στην εποχή μας, εντούτοις αυτό δεν είναι ούτε πρωτοφανές στην ιστορία ούτε μη αντιστρέψιμο. Κι εξ άλλου, η σημερινή κινητικότητα των κεφαλαίων πολύ απέχει από το ύψος που είχε λάβει το φαινόμενο αυτό σε σχέση με το ΑΕΠ στην περίοδο 1905-1914. Επίσης, ένα πόρισμα από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι το διεθνές εμπόριο διατηρεί ένα σημαντικό ειδικό βάρος και μια δυναμική σαφώς σπουδαιότερη στην εποχή μας απ' ο,τι η διεθνής κίνηση των επενδυτικών κεφαλαίων. Η διερεύνηση των στοιχείων δείχνει ότι οι σύγχρονες επενδύσεις βρίσκονται υπερβολικά συγκεντρωμένες από γεωγραφική άποψη, με συνέπεια τον αυξανόμενο βαθμό δυσλειτουργίας του παγκόσμιου συστήματος. Οι επτά χώρες της ομάδας G7 (Γένοβα) συλλαμβάνουν σήμερα 50% των συνολικών διεθνών επενδύσεων και δεκαπέντε χώρες του ΟΟΣΑ συλλαμβάνουν 75% αυτών των επενδύσεων, ενώ οι υπόλοιπες χώρες του κόσμου υφίστανται τη φυγή, ακόμη και της εθνικής αποταμίευσής τους προς το εξωτερικό, ακριβώς λόγω της ενοποίησης των

διεθνών χρηματαγορών και λόγω της ακολουθούμενης πολιτικής υψηλών ισοτιμιών.

Παρά τη συγκεντροποίηση των χρηματιστικών τοποθετήσεων, ο καθαρός σχηματισμός του κεφαλαίου τόσο στη δυτική Ευρώπη όσο και στη βόρειο Αμερική και Ιαπωνία παραμένει μέχρι σήμερα κατά 40% κατώτερος σε σχέση με τα επίπεδα της περιόδου προ του 1974. Επιβεβαιώνεται ότι η σύγχρονη διεθνοποίηση επιτρέπει στις χρηματιστικές αγορές να χειραφετούνται από τον έλεγχο του Κράτους και των τραπεζών, αλλά αυτό δεν έχει αποφέρει μέχρι σήμερα ούτε την ανάκαμψη των διεθνών επενδύσεων ούτε τη λειτουργικότερη διεθνή κατανομή τους. Στις χώρες του Τρίτου Κόσμου η κατάσταση έχει αποβεί ιδιαίτερα ανησυχητική: για το σύνολο των χωρών αυτής της κατηγορίας, οι καθαρές εισροές κεφαλαίου από το εξωτερικό είναι αρνητικές από το 1985 κι έπειτα, πράγμα που σημαίνει ότι ο Τρίτος Κόσμος, αντί να χρηματοδοτείται, χρηματοδοτεί ο ίδιος τις δυτικές οικονομίες κατά 30-40 δισ. δολάρια ετησίως. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες, η παγκοσμιοποίηση έχει λάβει το νόημα της φυγής της εθνικής αποταμίευσης προς το εξωτερικό, της αυξανόμενης χρηματιστικής στενότητας και της καθαρής αποσυσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου.

Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στις χώρες ενσωματώνονται σ' ένα σύνολο που ορίζεται ως «παγκόσμιο σύστημα», από τη στιγμή που μια μεγάλη δύναμη αναλαμβάνει να τις ομογενοποιήσει και να τις σταθεροποιήσει. Η έννοια του παγκόσμιου συστήματος προϋποθέτει τη διεθνή σταθεροποίηση και αυτή με τη σειρά της την ηγεμονία της δύναμης που ασκεί τη σταθεροποιητική λειτουργία. Η έννοια της σταθεροποίησης περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τη δημιουργία και διαχείριση του διεθνούς χρήματος, την ισόρροπη κατανομή του μεταξύ των χωρών και τον ρόλο του τελικού πιστωτή. Όμως, στη διάρκεια των είκοσι τελευταίων ετών, οι ΗΠΑ, όχι μόνον έχουν απεμπολήσει τις υποχρεώσεις τους ως ηγεμονικής δύναμης, αλλά και οι υποχρεώσεις αυτές δεν καλύπτονται από καμία άλλη οικονομική δύναμη στον κόσμο. Το κενό ηγεμονίας στον κόσμο έγινε φανερό από τη στιγμή που οι ΗΠΑ: α) εγκατέλειψαν την αρχή της διεθνούς μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό (1973), β) επιβράδυναν τη δημιουργία διεθνούς ρευστότητας, παρά τη διογκούμενη ανάγκη ρευστότατος στον κόσμο, γ) από το 1983, όχι μόνον δεν προμηθεύουν διεθνή ρευστότητα στην παγκόσμια οικονομία, αλλά και αποσύρουν από αυτήν αυξανόμενες ποσότητες λόγω του γιγαντιαίου δημοσιονομικού ελλείμματος τους, που είναι αδύνατον να καλυφθεί με την εσωτερική τους αποταμίευση, δ) από το 1985, οι ΗΠΑ έχουν μετατραπεί, για πρώτη φορά στην πρόσφατη ιστορία τους, σε διεθνή οφειλέτη και το εξωτερικό χρέος τους υπερβαίνει κατά 50% το συνολικό χρέος του υπόλοιπου

κόσμου. Συνέπεια αυτών των τεσσάρων μεταβολών είναι ότι, στις μέρες μας, οι ΗΠΑ, αντί να σταθεροποιούν το παγκόσμιο σύστημα, το αποσταθεροποιούν όλο και βαθύτερα. Αντί να ηγεμονεύουν του διεθνούς συστήματος, έχουν καταλήξει στο να το ανταγωνίζονται. Εξ άλλου, οι σταθεροποιητικές ικανότητες της Ιαπωνίας και της Γερμανίας καλύπτουν εν δυνάμει μόλις 10% του κενού που αφήνει η αμερικανική αναδίπλωση.

Επί πλέον, η Γερμανία, ιδίως μετά την ενοποίηση της (1989), ακολουθεί μία πολιτική που καθιστά αδύνατη οποιαδήποτε διεθνή σταθεροποίηση: αρνείται να ανατιμήσει το μάρκο, πράγμα που αποσταθεροποιεί τους εταίρους της. Προκειμένου να καταπολεμήσει τον πληθωρισμό της, που τροφοδοτείται από την άρνηση της να ανατιμήσει το μάρκο, ανυψώνει τα επιτόκια της, πράγμα που επιδεινώνει τη διεθνή ύφεση. Προσφέρει το νόμισμα της ως διεθνές, όμως αυτό ορίζεται σήμερα από πληθωρισμό και επιτόκια σαφώς ανωτέρα από τους αντίστοιχους δείκτες επί των άλλων νομισμάτων, πράγμα που υποδηλώνει ότι η Γερμανία λειτουργεί σήμερα στην πράξη αποσταθεροποιητικά στις διεθνείς σχέσεις της, και ιδιαίτερα στον εγγύς της ευρωπαϊκό χώρο.

Είναι προφανές ότι η τρέχουσα παγκοσμιοποίηση των οικονομιών δεν αναπτύσσεται προς την κατεύθυνση της διεθνούς σταθερότητας, εφ' όσον η ηγεμονική λειτουργία δεν ασκείται από καμία χώρα και οι προϋποθέσεις για συλλογική διαχείριση της διεθνούς οικονομίας έχουν επιδεικτικά αποκλεισθεί από την αμερικανική προεδρία των Reagan και Bush. Η σημερινή διαχείριση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης αποδεικνύεται ως ένας παράγων πρόσθετης αστάθειας και ανισομερειών στον κόσμο, ως ένας συντελεστής συρρίκνωσης του διεθνούς οικονομικού πεδίου. Είναι βέβαιο ότι έτσι οι πάσης φύσεως πιστωτές ελέγχουν όλο και περισσότερο την παγκόσμια οικονομία, κυρίως με την άνοδο των επιτοκίων και την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, η νομισματική «σταθεροποίηση» που επιδιώκουν δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα επιλύει, ακόμη και για τους ίδιους.

Από πολλές πλευρές προτείνεται σήμερα η επιστροφή στην κρατική ρύθμιση, αντί της τυφλής εμπιστοσύνης στις δυνάμεις της αγοράς, προτείνεται επίσης ο μακροοικονομικός έλεγχος και οι διακρατικές συνεννοήσεις, ώστε να διασωθεί η αρχή της παγκοσμιότητας που σήμερα απειλείται από την εξαιρετικά βραχυπρόθεσμη οπτική των δυνάμεων της αγοράς.

Η σημερινή ολίσθηση προς τη διεθνή αποδιοργάνωση και αστάθεια

ερμηνεύεται ήδη από ορισμένους ως απλή όξυνση των διεθνών ανταγωνισμών. Όμως, είναι ήδη σαφές ότι το φαινόμενο αυτό αντιστοιχεί σε κάτι βαθύτερο: η αρχή «σύστημα» έχει ήδη αντικατασταθεί από την αρχή «αντιπαράθεση», πράγμα που αποδίδει την αντιξοότητα του διεθνούς πλαισίου και την κατάρρευση του συνεργατικού πνεύματος διεθνώς. Οι νεοφιλελεύθεροι «κανόνες του παιχνιδιού», όπως εκείνοι που διατυπώθηκαν στον 19ο αιώνα και στις αρχές της δεκαετίας του '20, προκαλούν και σήμερα ασύμμετρες επιπτώσεις στις επί μέρους χώρες και περιοχές, τροφοδοτώντας φαινόμενα που καθλώνουν αντί να προωθούν τη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος. Τέτοιου είδους φαινόμενα είναι η ανισομερής κατανομή των θέσεων εργασίας διεθνώς, των χρηματιστικών και εμπορικών πλεονασμάτων, των διεθνών επενδύσεων, των τραπεζικών, χρηματιστικών, τεχνολογικών και στρατηγικών υπηρεσιών. Έτσι, η διεθνής οικονομία οδηγείται σε συρρίκνωση, ενώ παράλληλα τα φαινόμενα της εξαθλίωσης, της νέας φτώχειας και της πείνας αναπτύσσονται, αντί να υποχωρούν. (www.ccologia.gr/sep1999/178frendsoftheearth.htm).

Ως παράδειγμα αναφέρεται η Αφρική, που έχει καίρια θιγεί από τη διεθνή μεταστροφή της δεκαετίας του '80: μεταξύ 1972 και 1987, το εξωτερικό χρέος της πολλαπλασιάστηκε επί 13, ολόκληρη η ήπειρος μετετράπη σε καθαρό προμηθευτή χρηματιστικών πόρων προς τους δυτικούς πιστωτές, ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα μειώθηκε συνολικά κατά 25%.

Η τάση της συρρίκνωσης και του αποπροσανατολισμού εκδηλώνεται και στο εσωτερικό των ανεπτυγμένων δυτικών κοινωνιών. Η κρίση της βιομηχανίας και της απασχόλησης είναι ιδιαίτερα έντονη στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε), όπου η παραγωγή παραμένει στα όρια της στασιμότητας ενώ το ύψος της ανεργίας είναι το υψηλότερο σε σχέση με τις άλλες περιοχές του κόσμου: 12% στην ΕΕ, 4,5% στις ΗΠΑ, 2,5% στην ΕΖΕΣ. Στις ΗΠΑ, παρά την κολοσιαία συγκέντρωση κεφαλαίων, οι βιομηχανικές επενδύσεις παραμένουν ανεπαρκείς, πράγμα που εξασθενίζει τον διεθνή ρόλο της χώρας αυτής, αλλά επίσης θέτει το πρόβλημα της μέχρι σήμερα ακολουθούμενης πολιτικής. Τεχνολογική παρακμή και κάμψη ανταγωνιστικότητας διαπιστώνονται από την έκθεση του Αμερικανικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας: προβλέπεται ότι επί 94 βασικών τεχνολογιών, οι ΗΠΑ δεν θα είναι ανταγωνιστικές σε λίγα έτη παρά μόνον σε 15. Το οικονομικό πεδίο συρρικνώνεται συνεχώς και στο εσωτερικό της αμερικανικής κοινωνίας, κυρίως με τις πολιτικές που εγκαινιάσθηκαν από το 1980. Ο αριθμός των ατόμων που διαβιώνουν

κάτω από το όριο της φτώχειας, χωρίς καμία κοινωνική ασφάλιση και ακόμη χωρίς στέγη, δεν παύει να αυξάνεται. Από 11,1% του πληθυσμού το 1973, αυξήθηκε σε 14,7%, ήτοι 36 εκατομμύρια άτομα το 1991. Όλες οι κατηγορίες εισοδημάτων συρρικνώθηκαν κατά την πρόσφατη δεκαετία, εκτός από το 1% των εισοδημάτων που βρίσκονται στην κορυφή της εισοδηματικής ιεραρχίας. Αυτή η κατάσταση άγει μοιραία σε κρίση υπερδανεισμού και δυσλειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, επιδεινώνεται από την παρατεινόμενη διεθνή ύφεση και αποτελεί ασφαλώς ένα σταθμό Στην ιστορική εξέλιξη της αμερικανικής κοινωνίας.

Η πορεία του διεθνούς εμπορίου κατά την πρόσφατη δεκαετία δεν βρίσκεται σε αντίφαση με τις διαπιστώσεις στο πεδίο της ανάπτυξης και των κινήσεων κεφαλαίου. Παρότι λα αυτά, η ανώτερη επίδοση στον τομέα του διεθνούς εμπορίου σε σύγκριση με τις χαμηλές επιδόσεις στον τομέα παραγωγής επιτρέπει σε ορισμένους να σπεύσουν να συναγάγουν ότι το διεθνές εμπόριο αποτελεί σήμερα την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. Όμως, ισχύει και η αντίστροφη παρατήρηση. Το διεθνές εμπόριο, παρά τον δυναμισμό του κατά την τελευταία δεκαετία, δεν επέτυχε να δώσει μια νέα ώθηση στην ανάπτυξη της παγκόσμιας παραγωγής. Κατά βάση τα εμπορικά κέρδη αντιστάθμισαν τις απώλειες εσωτερικής αγοράς που προκλήθηκαν από τις πολιτικές λιτότητας. Όμως, αυτό δεν μπορεί να συνεχισθεί επί πολύ διάστημα. Όταν οι πολιτικές λιτότητας γενικεύονται, τότε η παγκόσμια αγορά μοιραία συρρικνώνεται. Μελέτες του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου έχουν δείξει ότι το σημερινό διεθνές σύστημα βρίσκεται σε αδυναμία να λειτουργήσει με αυξητικό ρυθμό κατώτερο του 3% ετησίως και τούτο λόγω του ύψους των διεθνών χρεών και ελλειμμάτων. Στη διάρκεια της πρόσφατης δεκαετίας, ο αυξητικός ρυθμός της παγκόσμιας οικονομίας συχνά κατήλθε κάτω του 3%. Ένας τόσο χαμηλός αριθμός συρρικνώνει τον διεθνή οικονομικό χώρο, ενώ ενισχύει τάσεις για περιφερειακή ομαδοποίηση των χωρών για την αντιμετώπιση της διεθνούς αντιξοότητας.

Μολονότι οι συντελεστές του εμπορίου σε σχέση με το ΑΕΠ αποκαταστάθηκαν στις ανεπτυγμένες οικονομίες στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, ο ρυθμός προόδου του διεθνούς εμπορίου δεν παύει να επιβραδύνεται: 7% ετησίως στη δεκαετία του 70, 4% στη δεκαετία του '80. Οι άμεσες επενδύσεις στον διεθνή χώρο, ενώ θα μπορούσαν να δώσουν νέα ώθηση στο εμπόριο, κινούνται σήμερα σε επίπεδα ακόμη πιο χαμηλά από αυτά του εμπορίου.

Κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, οι διεθνείς διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο της GATT και του WTO δεν παύουν να απελευθερώνουν τις ανταλλαγές

εμπορευμάτων στον κόσμο. Παρ' όλα αυτά, οι συνεχείς απελευθερώσεις δεν έχουν αποτρέψει την καθοδική πορεία των αυξητικών ρυθμών του διεθνούς εμπορίου. Οι γύροι διαπραγματεύσεων Dillon (1961-1962), Kennedy (1962-1968), Τόκυο (1973-1980) και Ουρουγουάης (1987-1994) πραγματοποίησαν αποφασιστικές προόδους στον δρόμο του δασμολογικού αφοπλισμού. Όμως, το τμήμα της πράγματι προστατευόμενης παραγωγής αυξάνεται παντού, κυρίως δε στις ανεπτυγμένες δυτικές οικονομίες, και μάλιστα από τα τέλη της δεκαετίας του '70, χάρη στην άνθιση των έμμεσων μη-δασμολογικών νεο-προστατευτικών μορφών. Η συστηματική προσφυγή στον νέο-προστατευτισμό είναι ασφαλώς συνέπεια της παρατεινόμενης διεθνούς ύφεσης, ενώ κατά την προηγούμενη περίοδο οι υψηλοί ρυθμοί της παραγωγής επέφεραν συνεχή διόγκωση του διεθνούς εμπορίου παρά την ύπαρξη δασμών. Συνεπώς, οι δασμοί δεν μείωναν το εμπόριο κατά την προηγούμενη περίοδο, αλλά και σήμερα η κατάργηση των δασμών δεν κατορθώνει να αυξήσει την ποσότητα του διεθνούς εμπορίου. Και στις δυο περιπτώσεις, άλλοτε και τώρα, το καθοριστικό στοιχείο για την πορεία του διεθνούς εμπορίου ήταν και παραμένει όχι ο δασμός, αλλά η πορεία της διεθνούς οικονομίας.

Οι νέες μορφές ανομολόγητου προστατευτισμού αφορούν σήμερα όχι μόνον τους νέους τομείς αιχμής ή με στρατηγική σημασία, αλλά επίσης τους παραδοσιακούς τομείς που σήμερα απειλούνται: από την έννοια του «παιδαγωγικού» προστατευτισμού έχουμε σήμερα περάσει στη «ιατρικού» τύπου προστασία, όπως σημειώνει ειρωνικά ο Kindleberger. Η μελέτη του ΟΟΣΑ διαπιστώνει ότι τα επίπεδα πραγματικής προστασίας έχουν έντονα ανέλθει μετά το 1981, ιδίως στις ΗΠΑ και στη Δυτική Ευρώπη, που αντιπροσωπεύουν μαζί τα 3/4 των εισαγωγών στις χώρες του ΟΟΣΑ. Η ίδια μελέτη επισημαίνει ότι οι έμμεσοι περιορισμοί του εμπορίου πολλαπλασιάζονται, οι διακρίσεις επί των εμπορευμάτων και επί των εξαγωγέων γίνονται εντονότερες, η σύγχρονη εμπορική πολιτική χάνει τον γενικό χαρακτήρα της και υποτάσσεται σε επιδιώξεις της πολιτικής είτε σε σχέση με το προϊόν είτε σε σχέση με τη χώρα προέλευσης.

Οι άμεσες επιδοτήσεις προς τη γεωργία και τη βιομηχανία στις χώρες του ΟΟΣΑ αποδεικνύονται σήμερα υψηλότερες απ' ό,τι ήσαν πριν από μία δεκαετία. Οι παραβιάσεις των φιλελεύθερων κανόνων της GATT και του WTO είναι συχνότερες στις μεγάλες χώρες της βόρειου Αμερικής και της δυτικής Ευρώπης απ' ό,τι στις μικρές, όπως διαπιστώνει η σχετική μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επισημαίνεται επίσης ότι η πρακτική των άμεσων επιδοτήσεων όχι μόνον δεν είναι

θεμιτή, αλλά βαθαίνει όλο και περισσότερο τις ανισομέρειες μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών ακόμη και στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, παρά τη φαινομενική εικόνα της ενοποιημένης παγκόσμιας εμπορικής τάξης, αναπτύσσεται στην πράξη μια δυναμική πολυδιάσπασης της ενότητας των εμπορικών συστημάτων σε διεθνή κλίμακα. Ας σημειωθεί ότι το τμήμα του διεθνούς εμπορίου υπό ρήτρα του πλέον ευνοούμενου έθνους ανερχόταν σε 60% των διεθνών ανταλλαγών κατά τη δεκαετία του '60. Αυτό σημαίνει ότι τα εμπορικά καθεστώτα των ετών της δεκαετίας του '60 ήσαν στην πράξη ευρύτατα ενοποιημένα χάρη στην παραπάνω ρήτρα, ενώ σήμερα το γεγονός ότι οι ανταλλαγές υπό το καθεστώς αυτής της ρήτρας δεν αντιπροσωπεύουν παρά μόνον 25-30% του παγκόσμιου εμπορίου υποδηλώνει τη διάσπαση της ενότητας και τη διαφοροποίηση των εμπορικών συστημάτων. Στο σημείο αυτό, η ανάλυση των σημερινών τάσεων της νομοθεσίας του διεθνούς εμπορίου είναι ιδιαίτερα κατατοπιστική. Τρεις νομικοί συγγραφείς καταλήγουν στη διαπίστωση ότι η κύρια τάση των εμπορικών συστημάτων της εποχής μας είναι η πορεία όχι προς την ενοποίηση αλλά προς τη διαφοροποίηση, προς τον πολλαπλασιασμό των διακρίσεων, προς τον κατακερματισμό και τη διάσπαση της ενότητας του παγκόσμιου πλαισίου των διεθνών ανταλλαγών.

Στη διάρκεια των δύο πρόσφατων δεκαετιών, το ύψος των εισαγωγών που υποβάλλονται σε περιορισμούς μη δασμολογικής υφής αυξήθηκε κατά 20% στις ΗΠΑ, κατά 40% στην Ιαπωνία και κατά 60% στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με υπολογισμούς της Διεθνούς Τράπεζας. Το 1990, 21% των εισαγωγών στις χώρες του ΟΟΣΑ προερχόμενες από τον Τρίτο Κόσμο υπέπιπταν στις μη δασμολογικές διακρίσεις και 27% στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ιαπωνία, ενώ διαπραγματεύονται τη φιλελεύθερη και πολυμερή παγκόσμια τάξη του Uruguay Round, στην πράξη δεν παύουν να ενισχύουν τα οπλοστάσια τους για άμεσες μονόπλευρες, διμερείς ή περιφερειακές παρεμβάσεις. Το σύστημα GATT/WAT για μια πολυμερή παγκόσμια τάξη απειλείται σήμερα από τρεις πλευρές: την εμμονή στις επιλεκτικές διμερείς ρυθμίσεις, τον πολύμορφο νεοπροστατευτισμό και τη σύσταση περιφερειακών συγκροτημάτων χωρών. Η βαθύτερη αιτία και για τους τρεις αυτούς κινδύνους είναι βέβαια πάντα η διαιώνιση της παγκόσμιας ύφεσης.

Η πρώτη από αυτές τις απειλές, με παράδειγμα το αμερικανικό Trade Bill (1988), νομιμοποιεί την κυβέρνηση των ΗΠΑ να προβαίνει σε διμερείς περιστασιακές ρυθμίσεις, απονέμοντας προνόμια ή επιβάλλοντας κυρώσεις, ανεξάρτητα από τις

υποχρεώσεις που απορρέουν από το πολυμερές σχέδιο της GATT/WTO. Μερικές φορές, τα προνόμια συνδυάζονται με κυρώσεις. Στην περίπτωση των διμερών συμφωνιών του λεγόμενου «αυτοπεριορισμού» οι μικρές εξαγωγικές χώρες δέχονται «εκουσίως» να περιορίσουν τις εξαγωγές τους προς τις ανεπτυγμένες χώρες με αντάλλαγμα αυτών να εγγυηθούν την απρόσκοπτη συνέχιση του εμπορίου τους. Έτσι, το σύστημα του ελεύθερου εμπορίου της GATT/WTO, αντί να λειτουργήσει ως πλαίσιο ανταλλαγών, αποτελεί αυτό καθ' αυτό αντικείμενο διμερών διαπραγματεύσεων οι οποίες του προσδίδουν διαφορετικό κατά περίπτωση περιεχόμενο. Η ταχεία διάδοση των συμφωνιών αυτού του τύπου δείχνει ότι, παρά την τυπική απελευθέρωση, το παγκόσμιο εμπόριο φέρεται στην πράξη προς την πολλαπλότητα εμπορικών καθεστώτων. Αμερικανοί οικονομολόγοι, όπως η Tyson και ο Krugman, αποδίδουν αυτή την εξέλιξη με την έννοια «διευθυνόμενο εμπόριο» (managed trade), διασπασμένο και πολύμορφο εμπόριο, σύμφωνα με το προϊόν, τον εξαγωγέα, την τεχνολογία, την περίσταση της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής. Οι εμπορικές διαφωνίες της εποχής μας δεν επαφίενται πλέον στην άορατη χείρα της αγοράς αλλά στη στρατηγική των εμπόρων και των Κρατών με βάση πολιτικές σκοπιμότητες και πολλαπλότητα κριτηρίων. Αυτό σημαίνει ότι εγκαταλείπεται η έννοια της παγκόσμιας αγοράς εμπορευμάτων, επ' ωφελεία της έννοιας του «εμπορίου των εμπόρων» και των Εθνών, πράγμα που ασφαλώς θέτει προβλήματα όσον αφορά την έννοια της «ενιαίας πολυμερούς παγκόσμιας τάξης». Ακόμη και στο πεδίο εμπορίου των τραπεζικών και χρηματιστικών υπηρεσιών, που φαίνεται επί του παρόντος ότι έχει ομογενοποιηθεί, σημειώνονται σοβαρές ρωγμές της ενότητας του πλαισίου λειτουργίας του, ανάλογα με το εξειδικευμένο αντικείμενο της δραστηριότητας, τη χώρα, την περιοχή, τις πολιτικές σκοπιμότητες, πράγμα που παραπέμπει και πάλι στην ανερχόμενη έννοια του «διευθυνόμενου στρατηγικού εμπορίου».

Τέλος, μετά τις διμερείς ρυθμίσεις και τον νέο-προστατευτισμό, η πρόσφατη ανάδυση των περιφερειακών οικονομικών ενώσεων αποτελεί ένα ακόμη ζήτημα αυξανόμενης ανησυχίας γι' αυτούς που προσβλέπουν σε μια πράγματι πολυμερή παγκόσμια τάξη. Μέχρι σήμερα ογδόντα περίπου περιφερειακές συμφωνίες αυτού του τύπου έχουν κοινοποιηθεί στην GATT/ WTO. Οι πιο διάσημες είναι αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της NAFTA της βορείου Αμερικής. Έχει παρατηρηθεί ότι οι ενώσεις χωρών, στο μέτρο που προϋποθέτουν αμοιβαίες προτιμήσεις μεταξύ τους, κινδυνεύουν να οδηγήσουν σε διακρίσεις εις βάρος των μη εταίρων όσον αφορά τις

ροές των διεθνών ανταλλαγών. Μ' αυτόν τον τρόπο, η σημερινή τάση για γενίκευση του προτύπου των περιφερειακών ενώσεων υλοποιεί την πορεία του παγκόσμιου συστήματος προς τη διασπορά, την πολλαπλότητα εμπορικών καθεστώτων και τη διάσπαση της συνοχής του.

Στην πράξη, η ενσωμάτωση των χωρών σε περιφερειακή βάση αποβαίνει εμπόδιο για την ενσωμάτωση τους σε παγκόσμιο επίπεδο, εφ' όσον μ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται άνευ αντικειμένου ένα αυξανόμενο μέρος του σημερινού διεθνούς εμπορίου. Η εξέλιξη αυτή, αντί να διασφαλίζει την εμπορική ειρήνη στον κόσμο, κινδυνεύει, όπως σημειώνει ο Ιάπωνας διευθυντής της SONY S. Ishihara, να οδηγήσει σε όξυνση των ανταγωνισμών ανάμεσα στις οικονομικές ζώνες. Η σχετική διερεύνηση του ΟΟΣΑ διαπιστώνει ότι οι εμπορικές ανταλλαγές «εντός ζωνών» είναι οι μόνες που αυξάνονται συνεχώς στις μέρες μας, ενώ το «εκτός ζωνών» εμπόριο επιβραδύνεται: το εντός ζωνών εμπόριο, από 37% των διεθνών ροών το 1976, έφθασε 42% το 1989. Στην Ευρώπη σήμερα, 2/3 των εξαγωγών των χωρών της πραγματοποιούνται εντός του κοινοτικού πλαισίου. Συνέπεια αυτού είναι το ότι το ευρωπαϊκό εμπόριο με τον υπόλοιπο κόσμο δεν παύει να μειώνεται σε σημασία. Από 21,6% των παγκόσμιων εισαγωγών το 1967, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν απορροφά σήμερα παρά μόνον 12%. Η άνοδος των περιφερειακών ενώσεων θέτει εκ νέου το ζήτημα του διεθνούς συντονισμού των οικονομιών, αλλά επίσης και το ζήτημα της πολυκεντρικής διαχείρισης του παγκόσμιου συστήματος. Όμως, η παρατεινόμενη αστάθεια διεθνώς πιέζει προς την αντίθετη κατεύθυνση. Προς την ενίσχυση του προστατευτισμού στην Αμερική, του ρεζιοναλισμού στην Ευρώπη και της παραδοσιακής ακεραιοφροσύνης στην Ιαπωνία.

Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου εμφανίζονται ως τα κατ' εξοχήν θύματα των αντινομιών του σημερινού παγκόσμιου συστήματος. Ενέδωσαν στη λύση του εύκολου δανεισμού στη διάρκεια των ετών της δεκαετίας του 70, όμως, η ανάπτυξη που θα επέτρεπε εκ των υστέρων την αποπληρωμή των χρεών ματαιώθηκε κατά το έτος 1980. Την ευθύνη γι' αυτή την παγίδευση φέρουν και οι δυτικές ανεπτυγμένες οικονομίες, εφ' όσον αυτές επέλεξαν τη λιτότητα και τον νεοπροστατευτισμό, που παρατείνουν τη διεθνή ύφεση και καθιστούν αφερέγγυους τους οφειλότες. Η αντίληψη της παγκόσμιας οικονομίας ως ενιαίου συστήματος έχει σήμερα αντικατασταθεί με εκείνη στην οποία κεντρικό ρόλο κατέχουν τα Κράτη — Έθνη και η επιδιωκόμενη ατομική εξισορρόπηση τους. Μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο τα πάσης φύσεως χρέη θα διογκώνονται συνεχώς, λόγω της κάμψης των αναπτυξιακών ρυθμών, και η

εξυπηρέτηση τους θα αποβαίνει όλο και περισσότερο προβληματική (unservicable), κυρίως λόγω της ανευθυνότητας των πιστωτών. Η σημερινή έκρηξη του προβλήματος του υπερδανεισμού του Τρίτου Κόσμου συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη μη συνεργατική αποσταθεροποιητική διεθνή πολιτική των πιστωτριών χωρών και ιδίως των ΗΠΑ. Η νέα αμερικανική πολιτική, στο μέτρο που διαμορφώνεται με βραχυπρόθεσμα κριτήρια και σε εξατομικευμένη βάση, υπονομεύει ακόμη και τη σταθερότητα των πιστωτών: το ήμισυ του εξωτερικού ελλείμματος της Αμερικής αποδίδεται στις πολιτικές λιτότητας που εφαρμόζονται στη Λατινική Αμερική καθ' υποκίνηση των βορειοαμερικανικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Έτσι, μέσα στη διαιωνιζόμενη διεθνή ύφεση, οι οφειλέτριες χώρες καλούνται, για την εξυπηρέτηση των χρεών τους, να περιορίζουν τους ρυθμούς παραγωγής τους. Η καθήλωση της παραγωγής καθιστά αδύνατη την αποπληρωμή, αλλά και η εφαρμοζόμενη λιτότητα σε χώρες που είχαν ανάγκη ταχείας ανάπτυξης διογκώνει όλα τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής αποσύνθεσης: ανεργία, περιθωριοποίηση, πείνα, υποσιτισμό, αναλφαβητισμό, ναρκωτικά, εγκληματικότητα.

Επανεμφανίζονται σήμερα στο προσκήνιο μια σειρά από χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν τη σημερινή πορεία του παγκόσμιου συστήματος προς το άγνωστο. Προς το παρόν, στα 83% των κατοίκων του πλανήτη αντιστοιχούν μόνον 19% της παγκόσμιας παραγωγής και 17% του παγκόσμιου εμπορίου. Η πάσης φύσεως βοήθεια προς τον Τρίτο Κόσμο έχει ήδη μειωθεί: από 0,38% του ΑΕΠ των βιομηχανικών χωρών το 1980, έχει σήμερα κατέλθει σε 0,30%. Από το 1985, οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν μετατραπεί σε καθαρούς προμηθευτές κεφαλαίων προς τους βιομηχανικούς πιστωτές τους με ετήσια ροή της τάξης των 30-40 δισ. δολαρίων. Η αντιστροφή των χρηματιστικών ροών υποδηλώνει τη βαθιά αστάθεια που επικρατεί στις σημερινές διεθνείς σχέσεις: το παγκόσμιο σύστημα στερείται σήμερα όχι μόνον μιας ηγεμονικής δύναμης ικανής να το σταθεροποιήσει, αλλά και οποιασδήποτε σταθεροποιητικής λογικής. Η παραπάνω επιγραμματική σχεδόν υπενθύμιση των προβλημάτων της σημερινής διεθνούς οικονομίας οδηγεί συμπέρασμα ότι, παρά την αναβίωση των παλαιών ιδεολογιών σχετικά με την παγκόσμια αρμονία, η αποφασιστική στροφή της δεκαετίας του '80 ενίσχυσε στην πράξη τη δυναμική της αποδιάρθρωσης και της κατάρτησης του παγκόσμιου συστήματος. Οι φιλελεύθερες και μονεταριστικές επιλογές της εποχής μας, ωθούμενες κυρίως από τον εγωισμό των πιστωτών και των κατόχων χρήματος αλλά και από τη βραχυπρόθεσμη λογική, διέδωσαν τάχιστα την αστάθεια σε παγκόσμια

κλίμακα, πράγμα που νομιμοποιεί τις επί μέρους χώρες να αναζητούν σταθερότητα σε περιφερειακή βάση κι όχι πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Όμως, αυτή η εξέλιξη με τη σειρά της φέρει τη δυναμική της γεωγραφικής διάσπασης του κόσμου σε ζώνες και σε ζώνες επιρροής, όπως άλλοτε στο παρελθόν, και συνεπώς της όξυνσης των διεθνών ανταγωνισμών και αντινομιών.

Η δυναμική της κατάτμησης εκδηλώνεται σήμερα και σε άλλες σφαίρες δραστηριότητας: οι ανισομέρειες πολλαπλασιάζονται στο πεδίο των καθεστώτων του διεθνούς εμπορίου, των τραπεζικών και χρηματιστικών υπηρεσιών, των διεθνών κινήσεων κεφαλαίου και επενδύσεων. Η ήδη πραγματοποιηθείσα υπερβολική απορύθμιση οδηγεί ταχύτατα στην αναζήτηση νέων μορφών σταθεροποίησης ή ακόμη και στην αναβίωση των παλαιών με επίκεντρο το Κράτος. Οι κατατμήσεις πολλαπλασιάζονται σήμερα σ' ένα πλαίσιο οριζόμενο από την ενοποίηση των χρηματιστικών αγορών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Είναι φανερό ότι η ενοποίηση αυτού του τύπου, εφ' όσον βρίσκεται σε συνάφεια με τη διαιώνιση της διεθνούς ύφεσης, εξωθεί και στις περιφερειακές ομαδοποιήσεις των χωρών και στην αντίστοιχη διεθνή κατάτμηση. Είναι βέβαιο ότι τα κρούσματα νεοπροστατευτισμού, έστω και συγκεκαλυμμένου, μειώνουν την επίδοση του παγκόσμιου συστήματος, εφ' όσον ενθαρρύνουν την κατάτμηση. Όμως, όπως σημειώνει ο P. Krug-man, η αντίστροφη σχέση έχει περισσότερο ενδιαφέρον: η επί δύο δεκαετίες παρατεινόμενη αναποτελεσματικότητα του παγκόσμιου συστήματος αποτελεί τη βαθύτερη και θεμελιώδη αιτία που υπαγορεύει σήμερα την ανομολόγητη επιστροφή στον προστατευτισμό, εκ νέου στις κρατικές ρυθμίσεις του εμπορίου, στη λογική της περιφερειακής ολοκλήρωσης αντί της διεθνούς και συνεπώς στην εμβάθυνση των διεθνών ανισομερειών.

Αναμφισβήτητα, το άνοιγμα των εθνικών οικονομικών συνόρων αποτελεί τάση κυρίαρχη και αναπότρεπτη στην εποχή μας. Θα πρέπει όμως να κατανοήσουμε την οικονομική και κοινωνική δυναμική που βρίσκεται στη ρίζα αυτής της μεταλλαγής, θα πρέπει επίσης ν' αναλύσουμε τις ακριβείς μορφές αυτής της τάσης, των πολλαπλών συνεπειών της και των ορίων της, στο οικονομικό, θεσμικό και πολιτικό επίπεδο.

Σήμερα, η δυναμική των αγορών -αυτό το βασικό φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης μοιάζει να υπερισχύει σε πλείονα επίπεδα: η μορφή της αγοράς μοιάζει να επιβάλλεται όχι μόνον στα πεδία των προϊόντων, υπηρεσιών και συντελεστών παραγωγής, αλλά εξίσου στο νόμισμα και στους χρηματοπιστωτικούς τίτλους. Αυτή η τάση φαίνεται επίσης ότι επιβάλλεται στις δραστηριότητες των

κεντρικών και εμπορικών τραπεζών, καθώς και στους θεσμούς και μορφές της νέας μακροοικονομικής διαχείρισης. Η ολοκλήρωση των διεθνών αγορών συνεπάγεται έτσι την παρακμή των μεταπολεμικών κενσσιανών μορφών ελέγχου και διακανονισμού από τα εθνικά Κράτη.

Ωστόσο, αυτές οι κενσσιανές μορφές δεν εξαφανίζονται τελείως. Οι κεντρικές τράπεζες και οι εθνικοί θεσμοί επιβεβαιώνονται εκ νέου με διαφορετικούς τρόπους: με τη συστηματική προσφυγή σε μορφές ρύθμισης που διέρχονται από τις αγορές, κυρίως όσον αφορά τη νομισματική και χρηματιστική διαχείριση της οικονομίας που παραμένει κυριαρχικά στην άσκηση της προνομιακής εξουσίας του Κράτους. Από την άλλη πλευρά, ένα όχι αμελητέο τμήμα της δραστηριότητας του Κράτους δεν ασκείται πλέον με τη ρύθμιση της οικονομίας ή με την οικονομική τόνωση της ζήτησης, αλλ' υλοποιείται με τη θεσμική ρύθμιση -εκτός αγοράς- του νομισματικού πλαισίου και της κατανομής των εισοδημάτων. Το παιχνίδι της αλήθειας τιμών και διαφάνειας των αγορών μπορεί έτσι να επιβεβαιώνεται, αλλά σε αντάλλαγμα οι όροι αυτών των αγορών -δηλαδή το νόμισμα, η χρηματοδότηση, τα εισοδήματα - παραμένουν όχι λιγότερο άμεσα και ασφυκτικά ρυθμισμένα από το Κράτος πάντα.

Ο Αμερικανός οικονομολόγος Hyman P. Minsky υπογραμμίζει: «Η εξέλιξη του καπιταλισμού δεν καθορίζεται πλέον από τις ατομικές και δημόσιες αντιδράσεις στα μηνύματα της αγοράς, αλλά απορρέει από τις προσαρμοστικές συμπεριφορές της αγοράς και των ατόμων στα πλαίσια που προσδιορίζονται από τις παρεμβάσεις των κυβερνήσεων και των κεντρικών τραπεζών».

Από την πλευρά μου, συγκρατώ προς το παρόν ότι, εάν οι χρηματιστικοί θεσμοί, οι κεντρικές τράπεζες και οι εθνικοί πολιτικοί θεσμοί χάνουν σήμερα ένα μέρος της εξωτερικότητάς τους. σε σχέση με τις αγορές και, γενικά, σε σχέση με τα οικονομικά συστήματα, η συμπεριφορά τους δεν είναι λιγότερο καθοριστική, και αυτό συμβαίνει εξαιτίας του μεγάλου ειδικού βάρους και της στρατηγικής θέσης που οπωσδήποτε διατηρούν στη συνολική οικονομία. Πράγματι, ο ρόλος των θεσμών μπορεί να είναι σήμερα ακόμη πιο σημαντικός από όσο ήταν άλλοτε, αφού περιλαμβάνει την κυριαρχική θεσμική ρύθμιση της κατανομής των εισοδημάτων και των πλαισίων της χρηματαγοράς.

Παραδόξως, λοιπόν, το σύγχρονο κύμα παγκοσμιοποίησης, αντί να κατευθύνεται προς την εγκαθίδρυση ενός ομοιογενούς διεθνούς οικονομικού χώρου, δίδει έναυσμα αυξανόμενης διεθνούς ανισομέρειας και ασυνέχειας, ενισχύοντας τη δυναμική διαφοροποιήσεων και κατακερματισμών στο διεθνές πεδίο. Η αυξανόμενη

διασπορά και ετερογένεια του διεθνούς οικονομικού χώρου εκδηλώνεται όχι εναντίον της παγκοσμιοποίησης αλλ' ακόμη περισσότερο εξαιτίας αυτής.

Διεθνής ενσωμάτωση και διαφοροποίηση

Προς το παρόν, η δυναμική της παγκοσμιοποίησης παραμένει επιδεικτικά άνιση και επιλεκτική, ενισχύοντας ανισοροπίες και αντιφάσεις τόσο σ' εθνικό επίπεδο όσο και σε διεθνές. Πολλοί μελετητές προβλέπουν ήδη για το μέλλον την ελάττωση της σημασίας του λεγόμενου «εθνικού πλαισίου», ιδιαίτερα μετά την ίδρυση υπερεθνικών κοινοτήτων. Εν τούτοις, η σημαντική πλευρά του προβλήματος δεν είναι τόσο το μέλλον του εθνικού πλαισίου αλλά κυρίως η δυναμική και οι προοπτικές των οικονομικών και των κοινωνικών δομών καθ' αυτών: άραγε η σύγκλιση χρηματοοικονομικής και οικονομικής πολιτικής που εκδηλώνεται σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα θα επιφέρει και αύξουσα συνοχή στην πραγματικότητα του αναδυόμενου νέου διεθνούς συστήματος; Η πολιτική απορρυθμίσεων στη δεκαετία του '80 φιλελευθεροποίησε, χωρίς αμφιβολία, τον οικονομικό χώρο του ατόμου και της επιχείρησης, αλλά επέφερε οπωσδήποτε ένα σαφές πλήγμα στην έννοια της διεθνούς τάξης: η ακάθεκτη άνοδος επιτοκίων, η νέα δυσκαμψία των νομισματικών ισοτιμιών, η αύξουσα χρηματιστικοποίηση του κεφαλαίου αποτελούν εξίσου πλευρές αποκαλυπτικές της απουσίας του συστήματος και διεθνών πολυμερών ρυθμιστικών κανόνων. Η επιτυχία των μονεταριστικών πολιτικών στη δεκαετία του '80 εκφράζει επίσης, με τον τρόπο της, την αγωνία να θεμελιωθούν οι νέες διεθνείς σχέσεις σε μια κοινή αντικειμενική αρχή -όπως ήταν άλλοτε ο χρυσός, οι πρώτες ύλες, τα υλικά αγαθά - που δεν εξαρτάται από μια υπερεθνική ηγεμονική δύναμη. Η εφαρμογή μιας τέτοιας αντικειμενικής αρχής, εάν επιτύγχανε, θα εγκαινίαζε το τέλος κάθε έννοιας παγκόσμιας ηγεμονικής τάξης και θα επιστημοποιούσε την αυξανόμενη διασπορά οικονομικής ισχύος σε διεθνές επίπεδο.

Άραγε η ανάδυση της «άτυπης» Ομάδας των 7 μεγάλων δυτικών οικονομιών (G7) από τη δεκαετία του '80 δεν αποτελεί επίσης μια σιωπηρή αναγνώριση της ανεπάρκειας των άλλων μορφών διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας; Από την άλλη πλευρά, η κατάρρευση του στρατοπέδου των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, η αποδυνάμωση του διπολικού μοντέλου του διεθνούς συστήματος, η οριστική έξοδος του διεθνούς συστήματος από τον ψυχρό πόλεμο και η ιδεολογική και

πολιτική χαλάρωση της εποχής μας δεν είναι επίσης ένα βασικό σημείο εξέλιξης της παγκόσμιας οικονομίας προς τη διασπορά και τον πολυκεντρισμό, προς τον πολλαπλασιασμό των ανισομερειών και της ασυνέχειας και έτσι προς τη νέα όξυνση των οικονομικών και κοινωνικών διεθνών ανταγωνισμών;

Παρ' όλα αυτά, παρατηρείται σήμερα δραματική απουσία ουσιαστικής συνεννόησης και συντονισμού ανάμεσα στα Κράτη όσον αφορά τη διαχείριση της διεθνούς οικονομίας. Η συνεννόηση αυτή, πέρα από το γεγονός ότι θεωρείται ήδη από τους φιλελεύθερους ως ανώφελη ή και επικίνδυνη, δεν θα μπορούσε να αφορά παρά μόνον τις ωθήσεις, θετικές ή αρνητικές που δίδονται από τις οικονομικές πολιτικές σε κάθε χώρα. Δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η ευθυγράμμιση και ο συντονισμός των εθνικών ωθήσεων θα ήταν αρκετή για να αποδώσει εξίσου και την ευθυγράμμιση των οικονομικών δομών ανάμεσα στις χώρες.

Επιπλέον, οι ωθήσεις που δίδονται από τις ακολουθούμενες εθνικές οικονομικές πολιτικές είχαν πάντοτε εξ' ορισμού διορθωτικό προορισμό: διορθώνουν τις ετερογένειες, αμβλύνουν τις βασικές διαφορές στις εσωτερικές και διεθνείς σχέσεις, απεμπλέκουν τις δυσλειτουργίες. Εάν, ως απόρροια της διεθνούς συνεννόησης, οι εθνικές ωθήσεις ευθυγραμμίζονταν, οι βασικές διαρθρωτικές διαφορές ωστόσο δεν θα εξαφανίζονταν, αλλά πιθανόν να αυξάνονταν σωρευτικά.

Αναμφισβήτητα, ο ορίζοντας της δεκαετίας του '80 σημαδεύεται από την αύξουσα κινητικότητα του κεφαλαίου, τη διεθνοποίηση και την ολοκλήρωση των χρηματιστικών αγορών. Αυτή η μεταλλαγή έχει αντιστρέψει την τάξη προτεραιοτήτων στις οικονομικές πολιτικές: το κεντρικό «διορθωτικό» υπόδειγμα με τη διατήρηση του επιπέδου απασχόλησης απέβλεπε κυρίως στο να αυξήσει το ποσοστό απασχόλησης του ήδη διαθέσιμου σε κάθε χώρα κεφαλαίου. Στην παρούσα κατάσταση, το μεν ποσοστό αξιοποίησης κάμπτεται, αλλά παράλληλα παρατηρούνται ελλείψεις χρηματοδότησης, γεγονός που συνδέεται ασφαλώς με τη χρηματιστική διεθνοποίηση.

Σ' αυτές τις συνθήκες, κεντρικό πρόβλημα των οικονομιών και της παγκόσμιας οικονομίας δεν είναι πλέον η απασχόληση αλλά η χρηματοδότηση: δεχόμαστε σήμερα την προτεραιότητα στη διοικητική ρύθμιση της τιμής του συναλλάγματος, με ότι αυτό συνεπάγεται για την πάλη κατά του πληθωρισμού και την έκρηξη των ανισορροπιών. Το υψηλό κόστος σταθεροποίησης της ισοτιμίας του νομίσματος μεταφέρει πάντα εξ ορισμού την αστάθεια στις παραγωγικές δομές.

Πράγματι, με εξαίρεση τον συντελεστή «κεφάλαιο» και κυρίως υπό τη χρηματιστική μορφή, οι άλλοι συντελεστές παραγωγής παρουσιάζουν σχετικά χαμηλή κινητικότητα και βρίσκονται άνισα κατανεμημένοι ανάμεσα στις χώρες. Η ανισοκατανομή πλουτοπαραγωγικών πηγών και συντελεστών, το επίπεδο εξειδίκευσης και το αποκλίνον εργασιακό κόστος, οι διαφορικές προσδοκίες τιμών, το διαφορετικό ύψος αποταμίευσης, επένδυσης και κατανάλωσης, το ειδικό βάρος της οικονομίας των υπηρεσιών και του δημόσιου τομέα καθορίζουν τελικά για κάθε χώρα ειδικές και ξεχωριστές μακροοικονομικές συνθήκες και πλαίσια, βάσει των οποίων κάθε εθνική οικονομία εντάσσεται στη διεθνή.

Παρά την παγκοσμιοποίηση αγορών, τεχνολογιών και παραγωγικών συστημάτων, η δομή και η απόδοση των μακροοικονομικών συστημάτων παραμένουν ευρέως καθορισμένες από «εσωτερικές μεταβλητές» και ιδιαίτερα εξειδικευμένες για κάθε χώρα ή ομάδα χωρών. Πρόσφατες μελέτες διαπιστώνουν αποκλίσεις ανάμεσα στα υποδείγματα απασχόλησης, ακόμη και στο εσωτερικό του ευρωπαϊκού χώρου, που ήδη θεωρείται ότι διαθέτει υψηλό δείκτη εναρμόνισης. Άλλες προσεγγίσεις τονίζουν την απaráκαμπτα μακροοικονομική φύση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Το άνοιγμα και η διεθνοποίηση των εθνικών οικονομιών προϋποθέτουν ήδη εθνικά οικονομικά σύνολα περισσότερο πειθαρχημένα και καλύτερα ελεγχόμενα, συνεπώς αυξημένο και αποτελεσματικότερο ρόλο των εθνικών κρατών. Η πρόσφατη περίοδος σφραγίστηκε με την αύξηση των προσπαθειών κρατικού ελέγχου επί της εθνικής οικονομίας: έλεγχοι στην ποσότητα χρήματος, στα εισοδήματα τα εργασίας, στη ρευστότητα και στη συνολική ζήτηση, στις πιστώσεις προς τις επιχειρήσεις και στην κατανάλωση, στο μετριασμό αναπτυξιακών στόχων, στον αποπληθωρισμό μέσω ύφεσης.

Το χρηματιστικό διεθνές άνοιγμα, η διαιωνιζόμενη οικονομική επιβράδυνση και η επαναφορά στο προσκήνιο της οικονομίας-Έθνους δεν είναι γεγονότα ασυμβίβαστα μεταξύ τους, αλλά αποτελούν απαραίτητες όσο και αντιφατικές πλευρές της ίδιας ενιαίας διαδικασίας που προσδιορίζει τη σημερινή διεθνή συγκυρία. Οι πολιτικές της συναλλαγματικής ισοτιμίας και του μετριασμού της ανάπτυξης αποβλέπουν πράγματι στο να ενισχύσουν τόσο τον έλεγχο πάνω στην οικονομία όσο και τη δυνατότητα ανοίγματός της στο εξωτερικό. Αυτές οι πολιτικές κατισχύουν, στο μέτρο που το βασικό οικονομικό υπόδειγμα παραμένει στο εθνικό πλαίσιο. Εάν αυτό το τελευταίο δεν υπήρχε, ούτε το πρόβλημα του ελέγχου ούτε, πολύ περισσότερο,

αυτό του «ανοίγματος» θα ήταν πλέον απαραίτητα συνδεδεμένα με τη διατήρηση των μακροοικονομικών ισορροπιών.

Εν τούτοις, ο υφεσιακός χαρακτήρας των πολιτικών ελέγχου και «ανοίγματος» μεταφέρει αναπότρεπτα την εσωτερική υφεσιακότητα στις διεθνείς σχέσεις, τοποθετώντας την παγκόσμια οικονομία σε ένα πλαίσιο κατ' εξοχήν αντινομικό και μη συνεργατικό. Αντιθέτως, οι προ του 1973 υψηλοί αναπτυξιακοί ρυθμοί περιείχαν ισχυρή μακροοικονομική δυναμική ανοίγματος και διεθνοποίησης. Δύο γάλλοι οικονομολόγοι διαπιστώνουν ακριβώς την απώλεια δυναμισμού που συνεπάγεται το υπόδειγμα της σύγχρονης «παγκοσμιοποίησης»: «Σε έναν κόσμο όπου η μεγέθυνση και η πλήρης απασχόληση έχουν προτεραιότητα, οι συνέπειες εθνικών μακροοικονομικών πολιτικών είναι γενικά ευνοϊκές για την πραγματοποίηση των κοινών στόχων και εταίρων. Στην αντίθετη περίπτωση (όπως σήμερα), όπου η προτεραιότητα έχει δοθεί στην μείωση του πληθωρισμού και στη σταθεροποίηση των εξωτερικών ανισορροπιών, οι εθνικές πολιτικές, οι οποίες άλλωστε καθορίζουν τη συνολική παγκόσμια ζήτηση, είναι αντινομικές. Αυτές οι πολιτικές συμβάλλουν στην επιδείνωση του εξωτερικού καταναγκασμού των εταίρων. Η μείωση των πραγματικών μισθών σε μία χώρα επιδεινώνει το μη συνεργατικό χαρακτήρα των σημερινών διεθνών σχέσεων. Εγκαθίσταται έτσι μια σωρευτική διαδικασία διεθνούς ανταγωνισμού με μοχλό τις εθνικές υφέσεις».

Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές ενδυνάμωσης της ισοτιμίας του νομίσματος εμποδίζουν τους νομισματικούς δείκτες και τις τιμές να διασφαλίσουν τις φυσιολογικές θετικές τους λειτουργίες: ομογενοποίηση των οικονομικών χώρων, αποδέσμευση καταστάσεων ασυνέχειας, άμβλυνση των διαρθρωτικών διαφορών και των επιπτώσεων από εξωγενή σοκ. Ενόσω οι δείκτες παραμένουν δύσκαμπτοι ή ανενεργοί εξαιτίας της πολιτικής νομισματικής ισοτιμίας και των αντιπληθωριστικών στόχων, οι αρχικές διαρθρωτικές ετερογένειες επανεμφανίζονται, οι ασυνέχειες επιβεβαιώνονται εκ νέου, οι ανισορροπίες συσσωρεύονται και οι αντιπαραθέσεις αποβαίνουν περισσότερο απειλητικές. Ο Milton Friedman υπογράμμισε ότι η δυσκαμψία των συναλλαγματικών ισοτιμιών «αχρηστεύει πρακτικά τους μηχανισμούς της αυτόνομης προσαρμογής των οικονομιών». Σε ένα τέτοιο πλαίσιο οι ασυνέχειες, αντί να απορροφώνται, επιδεινώνονται με τη λειτουργία της οικονομίας.

Η δυναμική της αποδιάρθρωσης, ως συνέπεια της αχρήστευσης των παραδοσιακών λειτουργιών των τιμών και του νομίσματος, εμπεριέχει δύο κατηγορίες συνεπειών: α) οι αρχές φροντίζουν να χαμηλώνουν τον βαθμό λειτουργίας της

εθνικής οικονομίας για να ελέγξουν καλύτερα τη σύγκρουση των εσωτερικών ανισορροπιών και β) αναπτύσσονται αυθόρμητα νέοι τρόποι επανόρθωσης και σταθεροποίησης στο εσωτερικό της εθνικής οικονομίας, είτε από τον ιδιωτικό τομέα είτε από το Κράτος και τους θεσμούς του.

Ο ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩ

Στις 24 Μαρτίου 1998 το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο, δηλαδή η τωρινή Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, οριστικοποίησε κατάλογο έντεκα χωρών που μετέχουν στη δημιουργία του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Η απόφαση θεωρήθηκε ιστορικής σημασίας, έπειτα από άλλες δύο που σφράγισαν το μεταπολεμικό νομισματικό τοπίο: α) την υιοθέτηση σταθερών ισοτιμιών και σύνδεσης με τον κανόνα χρυσού στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος του Bretton-Woods το 1944 και β) την εγκατάλειψη σταθερών ισοτιμιών και οποιασδήποτε αναφοράς στον χρυσό το 1971.

Όμως, το ευρώ, ενώ εκπορεύεται από μεγάλες φιλοδοξίες, δεν συγκρίνεται με κανένα από τα μέχρι σήμερα μεγάλα νομίσματα: δεν αντιστοιχεί σε κάποια εθνική κυριαρχία, αλλά σε ανεξάρτητη τράπεζα που θα λειτουργήσει παράλληλα με έντεκα εθνικές κυριαρχίες, και ακόμη αγνοεί πλήρως τα ζητήματα νομισματικής και οικονομικής σταθεροποίησης στον οικονομικό χώρο τον οποίο φιλοδοξεί εν τούτοις να σταθεροποιήσει, ενώ δεν υπάρχει νομισματικό προηγούμενο στην ιστορία που να έχει τόσο παραγνωρίσει τις προϋποθέσεις της δικής του επιτυχίας. Η πρωτοτυπία του ευρώ είναι μοναδική στην παγκόσμια νομισματική ιστορία και συνεπώς εύλογες οι πολλαπλές επιφυλάξεις.

Τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχ δεν χαλάρωσαν, αλλά πολιτική βούληση επέβαλε τη συμμετοχή χωρών που πάντως δεν τα πληρούν: Βέλγιο και Ιταλία με χρέος υπερδιπλάσιο απ' το επιτρεπόμενο. Προφανώς, η Ελλάδα δεν μετέχει αυτού του γύρου όχι λόγω οικονομικών επιδόσεων, αλλά για τον ίδιο λόγο που οι δυο προαναφερόμενοι εταίροι έγιναν δεκτοί: δηλαδή λόγω πολιτικής βούλησης.

Η γερμανική άποψη δεν έγινε τελικά δεκτή ούτε όσον αφορά στα τυπικά κριτήρια σύγκλισης ούτε όσον αφορά στον αυτοματισμό των κυρώσεων για χώρες

που αφήνουν το δημόσιο έλλειμμα ν' αυξηθεί: και στις δύο περιπτώσεις πρυτανεύει τελικά το πολιτικό κριτήριο εις βάρος του τεχνικού. Πολύ περισσότερο που η Γερμανία απεδέχθη τη σύσταση άτυπου πολιτικού συμβουλίου που θα ορίζει τις κατευθύνσεις της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Με πολιτική βούληση ξεπερνιούνται οι τεχνικές δυσκαμψίες, όμως, μέσα στο πλαίσιο της προγραμματιζόμενης οικονομικής στασιμότητας για τα επόμενα έτη, οι ανταγωνισμοί μεταξύ εταίρων κινδυνεύουν να οξυνθούν όσον αφορά την κατανομή νομισματικών πόρων που συνολικά θα περιορίζονται όλο και περισσότερο λόγω της απόλυτης προτεραιότητας που δίδεται στην αντιπληθωριστική εγρήγορση. Από την άλλη πλευρά, παρά τον συσσωρευμένο πλούτο και τα πλεονάσματα στην Ευρώπη, το μελλοντικό ευρώ δεν έχει συνδεθεί με κάποιο κανόνα νομισματικής κυκλοφορίας και κατανομής χρηματικών πόρων ανάμεσα στους ευρωπαϊούς εταίρους, με συνέπεια την ευθύνη του τελικού πιστωτή για το κυκλοφορούν νόμισμα να μην την έχει μια χώρα ή μια κεντρική τράπεζα, αλλά έντεκα ταυτόχρονα, δηλαδή καμία συγκεκριμένα και με καμία γνωστή αρχή λειτουργίας.

Πέρα από το θεσμικό, οικονομικό πλαίσιο, ποιες δυνατότητες έχει το ευρώ να καθιερωθεί στην πράξη ως ευρωπαϊκό και διεθνές νόμισμα; Ως γνωστόν, το ευρώ προέρχεται από τη συνένωση των ευρωπαϊκών νομισμάτων, με την αυτονόητη διευκρίνηση ότι η μέση ισχύς του νομισματικού καλαθιού δεν μπορεί να υπερβαίνει εκείνη της ισχυρότερης συνιστώσας, δηλαδή του γερμανικού μάρκου. Είναι επίσης γνωστό ότι επί του παρόντος κύριο νόμισμα στις ευρωπαϊκές αγορές παραμένει το αμερικανικό δολάριο. Το μέγιστο μέρος του διεθνούς εμπορίου και το σύνολο των πρώτων υλών χρεώνονται σε δολάρια. Η χρηματοδότηση των διεθνών συναλλαγών και οι διεθνείς τραπεζικές πιστώσεις χορηγούνται κατά 55% σε δολάρια. Στις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές, 60% των νέων ομολογιών και πάσης φύσεως τίτλων εκδίδονται σε δολάρια. Η χρηματοδότηση των διεθνών επενδύσεων συγκεντρώνεται κατά 75% σε τρία νομίσματα που βρίσκονται εκτός του ευρώ - δολάριο, στερλίνα, γεν. Τέλος, το δολάριο βρίσκεται ακόμη και σήμερα σε ανοδική πορεία όσον αφορά το μερίδιο του στα παγκόσμια αποθεματικά, και μάλιστα ακόμη περισσότερο στα ευρωπαϊκά: 61% των επίσημων συναλλαγματικών διαθέσιμων των κεντρικών τραπεζών και 50% των τραπεζικών διαθέσιμων διατηρούνται σε δολάρια.

Είναι παράδοξο ότι οι ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες προτιμούν μέχρι σήμερα να τοποθετούν τα διαθέσιμα τους στο δολάριο, ενώ θα προωθούσαν ουσιαστικά τη νομισματική σύγκλιση στην Ευρώπη εάν η κάθε μία διατηρούσε τα

διαθέσιμα της σε ευρωπαϊκά νομίσματα ή ecu, αντί του αμερικανικού. Η λεπτομέρεια αυτή δείχνει ότι οι ίδιες οι ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες, ενώ αγωνίζονται να πείσουν για την αξιοπιστία του μελλοντικού ευρώ, δυσπιστούν βαθύτατα μεταξύ τους, ώστε σαν το δολάριο να μην υπάρχει άλλο διεθνές νόμισμα ούτε καν κατ' ιδέαν.

Η ίδια δυσπιστία διαπιστώνεται στις εμπορικές ευρωπαϊκές τράπεζες, εφ' όσον κι αυτές τοποθετούν τα διαθέσιμα τους κατά κύριο λόγο σε δολάρια. Το μελλοντικό ευρώ θα μπορέσει άραγε να κατανικήσει τη δυσπιστία που εκτρέφεται έναντι του από τις ευρωπαϊκές νομισματικές αρχές αφ' ενός και από τις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές και τράπεζες αφ' ετέρου; Η συνένωση έντεκα νομισμάτων αυξάνει ασφαλώς το ενεργητικό αντίκρισμα που θα καλύπτει την κυκλοφορία του ευρώ, όμως, αυξάνει ταυτόχρονα και τις υποχρεώσεις που θα πρέπει να καλύψει το ευρώ στον χώρο της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς. Εάν οι υποχρεώσεις αυτές μείνουν ακάλυπτες, η αξιοπιστία του ευρώ κατ' ανάγκην θα θιγεί καίρια τόσο ως διεθνούς νομίσματος όσο και ως ευρωπαϊκού.

Εάν η Ευρώπη ήθελε πραγματικά να καθιερώσει το ευρώ ως διεθνές νόμισμα θα όφειλε να τροφοδοτεί μ' επενδύσεις τον υπόλοιπο κόσμο, αντί ν' απορροφά περισσότερες απ' αυτόν, θα όφειλε επίσης να τονώνει την οικονομία της, ώστε ν' αυξάνει τη ζήτηση και τις εισαγωγές της, για να μπορεί να κυκλοφορήσει το ευρώ εκτός των συνόρων της. Ακόμη, θα όφειλε να εγκαταλείψει τη φετιχιστική ιδέα περί του χρήματος και ν' αντιληφθεί ότι άριστο μέσο για τη νομισματική σταθερότητα είναι η ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας. Εάν περιοχές της Ευρώπης θίγονται από την ύφεση και την ανεργία, όπως σήμερα, χωρίς να υπάρχει μηχανισμός στήριξης των περιοχών μέσω μεταβιβαστικών πόρων, τότε αποσταθεροποιείται τόσο το σύνολο της ευρωπαϊκής οικονομίας όσο και το νόμισμά της, έστω και αν αυτό ονομάζεται ευρώ. Ενόσω οι προϋποθέσεις αυτές δεν καλύπτονται από το ευρώ, το δολάριο θα συνεχίζει να κυριαρχεί όχι μόνον στον διεθνή χώρο αλλ' ακόμη και στον ευρωπαϊκό.

Υπό το ευρώ

Από την πρώτη Ιανουαρίου 1999, η Ευρώπη βρίσκεται στο παλμό του ευρώ. Από αυτήν την ημερομηνία υπολογίζεται ότι 300 εκατομμύρια Ευρωπαίοι καταναλωτές θ' αγοράζουν, επενδύουν, πωλούν και αποταμιεύουν στο αυτό νόμισμα.

Παράλληλα, προεξοφλείται ότι το ευρώ θ' αποτελέσει παράγοντα διαφορετικής ισορροπίας στα πλαίσια της παγκόσμιας αγοράς, με ενίσχυση του ευρωπαϊκού πόλου και εξασθένιση του αμερικανικού.

Με αυτές τις εικόνες στη δεκαετία του '90 οι πολιτικές σύγκλισης των εθνικών νομισματικών μεγεθών έχουν αποβεί κύριος παράγων επιβράδυνσης των ευρωπαϊκών οικονομιών και διόγκωσης της ευρωπαϊκής ανεργίας. Από τα 300 εκατομμύρια θα πρέπει ίσως ν' αφαιρεθούν τα 20 εκατομμύρια ανέργων, όπως βέβαια και τα 57 εκατομμύρια απόρων, κοινωνικά απορρίμματα που αυξάνονται ασταμάτητα, ακριβώς λόγω του τρόπου με τον οποίο επιδιώκεται η εισοδος κάθε χώρας στο ευρώ. Ενώ η Ευρώπη υπερηφανεύεται σήμερα για την εσωτερική αγορά των 300 εκατομμυρίων καταναλωτών, από την άλλη πλευρά, αποδέχεται με εξαιρετική ευκολία την ανελέητη συρρίκνωση και καταστροφή της αγοράς αυτής με τις πολιτικές διηνεκούς λιτότητας, περικοπής της εσωτερικής ζήτησης, των δημόσιων και ιδιωτικών δαπανών, των εισοδημάτων. Η ευρωπαϊκή οικονομία σήμερα όχι μόνον έχει περιέλθει σε όρια στασιμότητας, αλλά και έχει ήδη δεσμευθεί για περαιτέρω επιδείνωση στο μέλλον. Παρασιωπάτε ότι, μετά την εφαρμογή του ευρώ, η συγκράτηση των εθνικών οικονομιών από τα αντίστοιχα κράτη θ' αποβεί ακόμη πιο καταλυτική, δεδομένου ότι τα όρια ελέγχου με το Σύμφωνο Σταθερότητας προβλέπονται πιο σκληρά και επιτακτικά, επί ποινή γενναίων προστίμων εις βάρος των χωρών που βρεθούν στην ανάγκη να τα παραβιάσουν.

Στο παρελθόν, η ευρωπαϊκή ενοποίηση επεδίωκε την εναρμόνιση των εθνικών οικονομιών και τη συνοχή του ευρωπαϊκού συνόλου, με εργαλείο παρέμβασης τις κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές. Μέχρι σήμερα, παράδειγμα τέτοιας πολιτικής ήταν η Κοινή Αγροτική Πολιτική, η οποία επιδιώκει την ενοποίηση και σταθεροποίηση των αγορών μέσω της μεταφοράς σταθεροποιητικών πόρων από τις πλούσιες χώρες της Ευρώπης προς τις αδύναμες και προβληματικές. Με τη σταθεροποίηση των αδύναμων περιοχών, στην ουσία σταθεροποιείται και επεκτείνεται το ευρύτερο πεδίο δράσης των πλουσίων περιοχών και πάντως, λόγω υψηλού βαθμού περιφερειακών ανισομερειών στην Ευρώπη, δεν νοείται συνοχή του ευρωπαϊκού συνόλου χωρίς μηχανισμούς ανακατανομής πόρων ανάμεσα στις ευρωπαϊκές περιοχές.

Σήμερα, με τη νέα κατεύθυνση που δίδεται, εγκαταλείπεται ο στόχος της συνοχής, εις όφελος της έννοιας της σύγκλισης των νομισματικών δεικτών. Εγκαταλείπεται έτσι η ιδέα της εναρμόνισης των οικονομιών και συνεπώς απορρίπτεται πλέον η αντίληψη κοινής πολιτικής και ενδοευρωπαϊκής μεταφοράς

σταθεροποιητικών πόρων. Όμως, είναι δυνατόν να οικοδομηθεί στα σοβαρά το ευρωπαϊκό οικονομικό σύνολο χωρίς ανάπτυξη ευρωπαϊκού προϋπολογισμού;

Το νέο υπόδειγμα Ευρώπης που υποβάλλεται από το σύστημα του ευρώ βασίζεται στη διατύπωση κατ' επίφαση ευρωπαϊκής πολιτικής, ενώ η ουσία και η ευθύνη της τήρησής του παραμένουν εθνικές. Καταργούνται μεν οι δυνατότητες άσκησης οικονομικής πολιτικής από τις εθνικές κυβερνήσεις, χωρίς όμως να μεταβιβάζονται αυτές σε κάποια ευρωπαϊκή εξουσία. Η νομισματική πολιτική μεταβιβάζεται μεν στην υπερεθνική Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, όμως όχι προς άσκηση ενεργού νομισματικής πολιτικής προς πάσα κατεύθυνση με την απαιτούμενη ευελιξία προς υποβοήθηση της οικονομικής δραστηριότητας κάθε φορά που αυτό επιβάλλεται, αλλά για τήρηση αγορανομικού ρόλου, δηλαδή ρόλου με προδιαγεγραμμένα δύσκαμπτο, μονόπλευρο και αρνητικό περιεχόμενο. Εάν η Ευρώπη ανελάμβανε την ευθύνη πραγματικής νομισματικής πολιτικής αντί των εθνικών Κρατών, αυτό θα ήταν ασφαλώς σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Σήμερα, στην ουσία, με την εκχώρηση πλήρους και κυριαρχικής νομισματικής αρμοδιότητας στην ΕΚΤ, όχι μόνον καταργείται η εθνική νομισματική πολιτική, αλλ' εξουδετερώνεται η εύνοια της νομισματικής πολιτικής, ακόμη και σ' ευρωπαϊκό επίπεδο.

Από την άλλη πλευρά, επιβάλλεται άτεγκτα στις κυβερνήσεις ο κανόνας της δημοσιονομικής εξισορρόπησης, δηλαδή η αχρήστευση του εργαλείου της εθνικής δημοσιονομικής πολιτικής. Εάν η εξουδετέρωση αυτή συνοδευόταν από την εγκαθίδρυση ευρωπαϊκής δημοσιονομικής πολιτικής, αυτό θα ήταν ένα σοβαρό βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, όμως, και πάλι δεν πρόκειται περί αυτού. Εξουδετερώνεται η έννοια της δημοσιονομικής παρέμβασης είτε σ' εθνικό πεδίο είτε σ' ευρωπαϊκό και αυτό συμπαρασύρει φυσικά τη δυνατότητα εμπέδωσης ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, όπως και την έννοια κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής.

Εκτρέφεται παράλληλα η ελπίδα ότι οι οικονομικές και νομισματικές ανάγκες θα επισπεύσουν την πολιτική ενοποίηση. Αυτό θα ήταν βάσιμο, εάν η Ευρώπη βρισκόταν πράγματι υπό οικοδόμηση. Εάν εφηρμόζοντο κοινές πολιτικές, εάν αυξανόταν ο ευρωπαϊκός προϋπολογισμός, εάν δημιουργούνταν βαθμίδες ευρωπαϊκής οικονομικής εξουσίας, αυτό θα επέσπευδε πράγματι την πολιτική ενοποίηση, στο μέτρο που θα ετίθεντο επείγοντα ζητήματα για λήψη από κοινού αποφάσεων. Όμως, σήμερα δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα το σοβαρό που να επισπεύδει την πολιτική ενοποίηση: οι μεταβιβάσεις πόρων περιορίζονται εθνικά, ο

ευρωπαϊκός προϋπολογισμός αποδυναμώνεται, το ευρώ έχει εξ ορισμού τεθεί εκτός πολιτικής εξουσίας με συνταγματική κατοχύρωση της ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών, οι προϋπολογισμοί, έστω και εξουδετερωμένοι, παραμένουν συντριπτικά εθνικοί. Οι οικονομικές ανάγκες, με τη μορφή που επί του παρόντος τους δίδεται, δεν πείθουν ότι ωθούν προς εμπέδωση ευρωπαϊκής πολιτικής εξουσίας.

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το σύστημα του ευρώ, αντί να επιταχύνει την ευρωπαϊκή πολιτική ενοποίηση, κινδυνεύει αντίθετα ν' απειληθεί σοβαρά στο άμεσο μέλλον από την ευρωπαϊκή πολιτική υστέρηση. Όταν η ύφεση και τα φαινόμενα αντιπληθωρισμού εμφανίζονται στις ευρωπαϊκές περιφέρειες, είτε στις παραδοσιακά αδύναμες είτε σ' αυτές που πλήττονται ιδιαίτερα από τη σημερινή αναπτυσσόμενη διεθνή κρίση, η Ευρώπη πώς θ' αντιδράσει, όταν έχει ήδη εκ προοιμίου απεμπολήσει είτε σ' εθνικό επίπεδο είτε σ' ευρωπαϊκό; Κατά πόσον είναι σήμερα αξιόπιστη η Ευρώπη, όταν στα αναγγελλόμενα σημεία και τέρατα των καιρών -παγκοσμιοποίηση, ηγεμονία του δολαρίου, έξαρση των ανταγωνισμών, ασιατική κρίση- αντιπαραθέτει αυξανόμενο δημοσιονομικό και νομισματικό παροπλισμό τόσο των εθνικών Κρατών όσο και του ευρωπαϊκού συνόλου, η δε νεότευκτη Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δεν επιφορτίζεται με την άσκηση κάποιας πολιτικής, αλλά με την επιτήρηση και αστυνόμευση επί των εθνικών Κρατών και των ευρωπαϊκών θεσμών, ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης και απόλυτη ευρωπαϊκή αδράνεια; Η Ευρώπη θα έπρεπε να προσθέτει θετικούς στόχους, πέρα από τους εθνικούς, και όχι να βασίζεται στην εξουδετέρωση κάθε θετικού στόχου και πολιτικής.

Και όσο αυτά γίνονται στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο στην άλλη μεριά του Πλανήτη τη Λατινική Αμερική βρίσκεται στα όρια της φτώχειας και της εξαθλίωσης γιατί οι σημερινές «παγκοσμιοποιητικές» πολιτικές αποδίδουν απόλυτη προτεραιότητα στη διεθνή ενσωμάτωση των νομισμάτων και των χρηματαγορών. Η θεμελιακή αυτή επιλογή των κυβερνήσεων, αντί να διευκολύνει τη διεθνή προσαρμογή των πραγματικών οικονομιών, στην πράξη την περιπλέκει και την καθιστά πρόβλημα ανεπίλυτο.

Ισχυρό νόμισμα, τόνιζε ο Keynes, δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ισχυρή οικονομία. Ο ίδιος τόνιζε επίσης ότι το νόμισμα δεν μπορεί να σταθεροποιείται μακροχρονίως με μέτρα και εργαλεία αποκλειστικά νομισματικά. Στη μακρά περίοδο, η οικονομική επίδοση είναι απαραίτητη προκειμένου να ενισχυθεί και να σταθεροποιηθεί το νόμισμα. Εάν, αντιθέτως, νομισματικές δυσκαμψίες τύπου «ζουρλομανδύα», συντηρούμενες με τεχνητό τρόπο, καθλώνουν την ευελιξία της

οικονομίας και τους μηχανισμούς προσαρμογής της, τότε τόσο το νόμισμα όσο και οι χρηματιστικές αγορές άφευκτος θα κλονισθούν με τη σειρά τους. Στη λατινοαμερικάνικη ήπειρο, τέσσερις χώρες που επί του παρόντος είναι οι περισσότερο «παγκοσμιοποιημένες» -Βραζιλία, Αργεντινή, Μεξικό, Χιλή- συγκεντρώνουν το 85% του συνολικού εξωτερικού ελλείμματος της περιοχής έναντι του υπολοίπου κόσμου. Προφανώς, η νομισματική και χρηματιστική παγκοσμιοποίηση καθιστά ανεπίλυτο το πρόβλημα της παγκοσμιοποίησης και σταθεροποίησης της πραγματικής οικονομίας. Επιπλέον, οι τέσσερις παραπάνω χώρες όχι μόνον αδυνατούν να προσαρμοσθούν λόγω της δυσκαμψίας των νομισματικών και χρηματιστικών επιλογών τους, αλλά και αποτελούν την κύρια αιτία που περιπλέκει την προσαρμοστικότητα ολόκληρης της περιοχής.

Εάν η συμμετοχή άμεσων διεθνών επενδύσεων στον εσωτερικό σχηματισμό πάγιου κεφαλαίου ήταν ένας δείκτης επαρκής για το βαθμό «παγκοσμιοποίησης» των οικονομιών, θα συμπεραίναμε ότι, παρά τις σημαντικές εισροές ξένων κεφαλαίων, η παγκοσμιοποίηση της λατινοαμερικάνικης οικονομίας παραμένει μέχρι σήμερα πολύ μέτρια: οι επενδύσεις ξένου κεφαλαίου στη Βραζιλία ανέρχονται σε 4,7% του εσωτερικού σχηματισμού κεφαλαίου, 11,7% στην Αργεντινή, 16% στο Μεξικό και 8,2% σε ολόκληρη την περιοχή. Ομοίως, ο απολογισμός είναι ιδιαίτερος μέτριος όσον αφορά τις άμεσες επενδύσεις ξένου κεφαλαίου σε σχέση με το ΑΕΠ της περιοχής: ανάμεσα σε 1 και 3% του ΑΕΠ για το σύνολο της περιοχής. Οι αναλογίες αυτές δείχνουν ότι, παρά τα φαινόμενα, η συμμετοχή του ξένου κεφαλαίου στη λατινοαμερικάνικη οικονομία παραμένει ανεπαρκής.

Παρόλα αυτά, οι τρέχουσες «παγκοσμιοποιητικές» πολιτικές αποδίδουν μεγαλύτερη και αποκλειστική σημασία στο μικρό τμήμα των επενδύσεων που καλύπτονται με ξένο κεφάλαιο, υποβαθμίζοντας το συνολικό πρόβλημα του εθνικού σχηματισμού κεφαλαίου. Όμως δεν αρκεί για μια χώρα ν' απολαμβάνει σοβαρών εισροών ξένης αποταμίευσης, αλλά θα πρέπει επίσης η χώρα να φροντίσει το ζήτημα της αποδοτικότητας του κεφαλαίου στο μακροοικονομικό πλαίσιο, ώστε να βελτιωθεί η χρησιμοποίηση της ξένης αποταμίευσης. Οι εισροές ξένων κεφαλαίων, όσο σημαντικές και αν είναι, δεν απαλλάσσουν τη χώρα υποδοχής από την επεξεργασία μακροοικονομικών πολιτικών με στόχο την ανάπτυξη. Η εικόνα χωρών που φορούν οικειοθελώς τον «ζουρλομανδύα» της πλήρους αδράνειας προκειμένου να προσελκύσουν έτσι τα φευγαλέα κεφάλαια του πλανήτη είναι δυσάρεστη και προκαλεί αμηχανία: καθησυχάζει ίσως τους πιστωτές, αλλά δεν ενθουσιάζει

οπωσδήποτε τους επενδυτές. Η περιθωριοποίηση της περιοχής συνεχίζει το δρόμο της και αναπτύσσεται ταυτόχρονα με την υποτιθέμενη «παγκοσμιοποίηση»: πρόκειται φυσικά για τις δύο όψεις του αυτού νομίσματος.

Η Λατινική Αμερική δέχεται σήμερα τις υψηλότερες εισροές ξένων επενδύσεων στον κόσμο σε σχέση με το ΑΕΠ της και σε σχέση με άλλες περιοχές του πλανήτη, όπως η Ασία και η Αφρική. Όμως, επιβεβαιώνεται επίσης ως πρωταθλήτρια της περιθωριοποίησης σε παγκόσμια κλίμακα. Σοβαρότατες κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμοί βρίσκονται στη βάση κατολισθήσεων μεγάλων τμημάτων των λατινοαμερικανικών κοινωνιών. Δεκάδες εκατομμύρια άνθρωποι που θεωρούνται ισότιμοι «πολίτες» έχουν όλο και λιγότερη πρόσβαση στα θεμελιώδη αγαθά που μόλις επιτρέπουν την επιβίωση: γη, εργασία, εισόδημα, υγεία, εκπαίδευση, κουλτούρα, πληροφόρηση, διατροφή, ασφάλεια. Τα πολιτικά συστήματα στην περιοχή έχουν επιτέλους εκδημοκρατιστεί, όμως υπονομεύονται από νέες πλάγιες αντιδημοκρατικές επιχειρήσεις. Δυσφημίζεται σήμερα εκ προοιμίου ο δημοκρατικός πλουραλισμός και ο δημοκρατικός διάλογος, επ'ονόματι της μοναδικής σκέψης και του μονόδρομου που επιβάλλονται χωρίς συζήτηση από τους δήθεν «ειδικούς».

Όμως το πεδίο της δημοκρατίας δεν μπορεί να είναι επί του παρόντος παρά εκείνο του Έθνους και της συνεννόησης μεταξύ των Εθνών. Αυτό ακριβώς το πεδίο σήμερα δυσφημίζεται με τη μεταφυσική της «παγκοσμιοποίησης» και με παρακινδυνευμένες διαβεβαιώσεις σχετικά με την παρακμή του Κράτους-Έθνους. Όμως, εάν το Κράτος-Έθνος έχει παρακμάσει, αυτό θα συνεπαγόταν ότι η παγκοσμιοποίηση θ' απέβαινε ακόμη περισσότερο προβληματική. Ακόμη και η έννοια του «πολίτη» σήμερα διαβάλλεται ως «αρχαϊκή» και «οπισθοδρομική». Εάν αυτές οι παρεκκλίσεις έναντι της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ζωής ήταν αναγκαίες προκειμένου να ολοκληρωθεί η μετάβαση των κοινωνιών σε νέες μορφές οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης με υψηλότερο βαθμό επίδοσης και αποτελεσματικότητας, αυτό θα μπορούσε ίσως να καθησυχάσει τον ορθολογισμό μας. Όμως, η εμπειρία δείχνει χωρίς αμφισβήτηση ότι οι ατελείωτες θυσίες στις οποίες υποβάλλονται σήμερα οι λαοί δεν βελτιώνουν διόλου την επίδοση των εγκατεστημένων συστημάτων και στην ουσία την επιδεινώνουν ακόμη περισσότερο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Την αστήρικτη υπεραισιοδοξία του πρόσφατου παρελθόντος έχει σήμερα αντικαταστήσει ο πιο μαύρος πεσσιμισμός του κεφαλαίου, με συνέπεια την κλιμακούμενη αυτοκαταστροφή. Η πολιτική του δυτικού κόσμου συνιστά σοβαρό μηχανισμό επιδείνωσης, έστω και αν ενοχοποιεί κατά σύστημα όποιον δεν συμμορφώνεται απόλυτα με την ασυδοσία και ανευθυνότητα των αγορών. Έχει σήμερα πληγεί το 30% της παγκόσμιας οικονομίας, όμως, η Δύση, που ηγείται του παγκόσμιου συστήματος, αντί να αναλαμβάνει τις ευθύνες της, τις επιρρίπτει κατά σύστημα στους υποδεέστερους εταίρους που δεν αντιγράφουν επαρκώς τα δυτικά πρότυπα οικονομικής συμπεριφοράς.

Η Ασία εμφανίζεται έτσι ένοχη οικογενειοκρατίας και νεποτισμού. Η Ιαπωνία θύμα διαφθοράς. Η Ρωσία μαφιοζισμού. Η Αφρική ασωτίας των ηγετών της, η Λατινική Αμερική εγγενούς λαϊκισμού των πολιτικών συστημάτων της. Η Ευρώπη φρενάρει την παγκοσμιοποίησή της, ενόσω εμμένει στο κοινωνικό Κράτος, στις κρατικές ρυθμιστικές λειτουργίες και δυσπιστεί στην ανεπιφύλακτη προσαρμογή της στις διεθνείς χρηματαγορές. Όταν όλα τα τμήματα του παγκόσμιου συστήματος θα έχουν καταρρεύσει ή καθηλωθεί, η δυτική αλαζονεία θα μπορεί τότε εν μέσω ερειπίων να αυτοδικαιώνεται στην κλίμακα των αγγλοσαξονικών κριτηρίων, της πολιτιστικής καθαρότητας.

Πέρα από την ανικανότητα, τη διαφθορά, τον πελατισμό, πέρα από την κατανομή πολιτιστικών, κοινωνικών και διαχειριστικών ευθυνών και αδικαιολόγητων εμπορικών πολέμων π.χ. Γιουγκοσλαβίας, η εφημερίδα International Herald Tribune(14/8/98) αποδέχεται ότι υπάρχουν εγγενή «δομικά ελαττώματα» που φέρουν το ισχύον σύστημα της παγκοσμιοποίησης σε αδιέξοδο. Κατά το παρελθόν, είτε επί βρετανικής ηγεμονίας, είτε επί αμερικανικής, η διεθνοποίηση βασιζόταν στη διαρκή χρηματοδότηση του παγκόσμιου συστήματος με τα πλεονεκτήματα της ηγεμονεύουσας δύναμης. Διεσφαλίζοντο έτσι αφ' ενός η τάση προς ομογενοποίηση του διεθνούς εμπορίου και της παραγωγής, αφ' ετέρου η ενότητα του διεθνούς χρήματος. Σήμερα επιδιώκεται κάτι το τελείως παράλογο και αντινομικό: η ηγεμονεύουσα δύναμη, αντί να προμηθεύει κεφάλαια και χρήμα στη διεθνή οικονομία, αποσπά απεριόριστα από αυτήν. Η σταθερότητα της αμερικανικής

οικονομίας βασίζεται στην αποδυνάμωση των άλλων, συρρικνώνεται έτσι ο διεθνής οικονομικός χώρος, χωρίς από την άλλη πλευρά ν' αναπτύσσεται αμφίδρομη κινητικότητα κεφαλαίων ούτε να ενοποιείται το διεθνές χρήμα.

Η σημερινή παγκοσμιοποίηση παραμένει έτσι αποσπασματική και ουτοπική. Εφ' όσον η διεθνοποίηση κάθε χώρας επιδιώκεται σήμερα κατά προτεραιότητα όχι με σύγκλιση των πραγματικών οικονομικών μεγεθών, αλλά μέσω νομισματικής ένταξης στις διεθνείς χρηματαγορές, θα έπρεπε τουλάχιστον οι νομισματικές συνθήκες να συγκλίνουν ανάμεσα στις χώρες. Αντί αυτού, οι νομισματικές αποκλίσεις, με όρους διαθεσιμότητας και κόστους χρήματος, διευρύνονται, ακόμη και μεταξύ μεγάλων οικονομιών, όπως οι ΗΠΑ, η Ευρώπη και η Ιαπωνία. Συντηρείται έτσι και βαθαίνει η διεθνής χρηματοπιστωτική αστάθεια, πράγμα που αντανακλά διαρθρωτικές αποκλίσεις μεταξύ των οικονομιών. Εάν η σημερινή παγκοσμιοποίηση δεν ήταν τόσο αποκλειστικά νομισματική και χρηματιστική, θα είχε περισσότερες ελπίδες βιωσιμότητας.

Στην Ασία, η εμμονή των κυβερνήσεων να κρατούν σκληρά τα νομίσματα τους μέσω υψηλών επιτοκίων, ωθεί τις ιδιωτικές επιχειρήσεις να προμηθεύονται ρευστότητα σε συνάλλαγμα από το εξωτερικό (λόγο) χαμηλότερου κόστους. Το χρέος του ιδιωτικού τομέα έφθασε το πενταπλάσιο του ενεργητικού του. Από τη στιγμή που οι ρυθμοί ανάπτυξης των οικονομών εκάμφθησαν στο 5%, τα χρέη θεωρήθηκαν επίφοβα ως μη εξυπηρετήσιμα. Αυτό συνέβη στις χώρες της Άπω Ανατολής, στην Ιαπωνία αλλά και στη Ρωσία. Με την παραλλαγή ότι στην τελευταία, οι επικερδέστερες τοποθετήσεις δεν ήταν στον ιδιωτικό τομέα, αλλά στους κρατικούς τίτλους ΓΚΟ. Αναπτύχθηκε στην, άλλοτε κραταιά δύναμη μια τεράστια αγορά κρατικών ομολογών, με υψηλότατα επιτόκια, η οποία ετροφοδοτείτο με την τοπική αποταμίευση που διέρρεε στο φθινό συνάλλαγμα για να επιστρέφει υπό κρατικές εγγυήσεις. Η λεηλασία αυτή του ρωσικού λαού αλλά και του ιαπωνικού και των λοιπών ασιατικών λαών κατέστη δυνατή χάρη στην τεχνητά συντηρούμενη υψηλή ισοτιμία των τοπικών νομισμάτων και στη δαιμονοποίηση κάθε εννοίας προσαρμογής της οικονομίας (μέσα) νομισματικής διακύμανσης. Οι μαφίες, η διαφθορά και η κερδοσκοπία δεν εγκατέστησαν τη νοσηρότητα, αλλά αντίθετα η τελευταία ανασυγκρότησε και τις τρεις.

Πολλοί διερωτώνται καλοπροαίρετα εάν η χρηματιστηριακή κρίση θα μετατρέπεται κατ' ανάγκη σε οικονομικό κραχ, δεδομένου ότι τα βασικά οικονομικά μεγέθη θεωρούνται ισορροπημένα και υγιή. Όμως, είναι φανερό ότι η πτώση των

χρηματιστηρίων επισφραγίζει απλώς την ήδη υπάρχουσα οικονομική δυσπραγία. Στη διάρκεια του τελευταίου έτους, οι τιμές του πετρελαίου, αντανakλώντας μειωμένη διεθνή ζήτηση, έπεσαν κατά 40%, καταστρέφοντας Ρωσία, Μεξικό και Βενεζουέλα. Οι τιμές του καφέ κατά 50%, καταστρέφοντας Βραζιλία και Κολομβία. Οι τιμές του χρυσού κατά 25%, θίγοντας Ρωσία και νότιο Αφρική. Χαλκός, αλουμίνιο, νίκελ έχουν βυθισθεί κατά 41 έως 50%. Γενικότερα, οι τιμές των ορυκτών και πρώτων υλών έχουν πέσει κατά 25 έως 50% και βρίσκονται σήμερα κάτω από το επίπεδο που είχαν πριν από είκοσι ένα έτη. Αναγγέλλεται γενική πτώση όχι μόνον της παγκόσμιας παραγωγής στο παρόν, αλλά και των παραγγελιών χονδρικής για τους προσεχείς δώδεκα μήνες.

Στο τρέχον υπόδειγμα της παγκοσμιοποίησης, οι χώρες, για να συγκρατούν το νόμισμα τους, προσφεύγουν στην ύφεση ως μέσο μείωσης των εισαγωγών τους, εφ όσον έχει εξ ορισμού αποκλεισθεί ο δι' άλλης οδού περιορισμός του εμπορίου. Με αυτόν τον τρόπο, η εξυγιαντική πολιτική κάθε μεμονωμένης χώρας εγκαθιστά άμεσα την ύφεση στο πεδίο της παγκόσμιας οικονομίας. Η παγκοσμιοποίηση, αντί να ευρύνει την κλίμακα λειτουργίας των εθνικών οικονομιών, καταλήγει σήμερα να τη συρρικνώνει.

Με τον υπερδανεισμό Κρατών, ιδιωτικών τομέων και νοικοκυριών, απαιτούνται όλο και υψηλότεροι αυξητικοί ρυθμοί. Όμως, οι ανάγκες νομισματικής στήριξης επιβάλλουν όλο και χαμηλότερους ρυθμούς οικονομικής δραστηριότητας. Κατά συνέπεια, όταν η πίεση δεν εκδηλώνεται στο νόμισμα περνά στον δανεισμό και αντιστρόφως: ενόσω το νόμισμα κρατείται σκληρό, το χρέος βαραίνει, ενώ για να μειωθεί το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, θα πρέπει να εξασθενήσει το νόμισμα. Η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση πλήττεται από δυο πλευρές: είτε όταν το νόμισμα κάμπτεται είτε όταν η στήριξη του καθιστά το χρέος μη εξυπηρετήσιμο.

Αρμόδιοι μας καθησυχάζουν ότι η σημερινή κρίση θα είναι διορθωτικού χαρακτήρα. Πρόκειται φυσικά για ταυτολογία κενή οιουδήποτε περιεχομένου, δεδομένου ότι διορθωτική είναι οποιαδήποτε κίνηση της ιστορίας. Το ζήτημα είναι πάντα: Σε ποια έκταση και με τι κόστος; Δεδομένου ότι, όπως σημειώνει το Newsweek (7/9/1998): ακόμη και αν το χειρίστο δεν επέλθει, ο κόσμος στο εξής δεν θα είναι ποτέ πλέον όπως ήταν μέχρι σήμερα.

Αδιέξοδο της παγκοσμιοποιητικής πολιτικής

Χαρακτηριστική είναι η αρνητικότητα των περιοδικών και εφημερίδων του διεθνούς κατεστημένου, όπως Wall Street Journal, Financial Times, New Stateman, Newsweek, New York Times, Guardian, Observer, New Züricher Zeitung, Spiegel, Asia Week και πλήθος άλλων, καταγγέλλουν το παγκόσμιο χρηματιστικό σύστημα ως υπεύθυνο για τη σύγχρονη ασιατική, ρωσική και παγκόσμια κρίση, θα έπρεπε να είναι κάποιος τελείως εκτός τόπου και χρόνου για να επιμένει να φαντάζεται την αιτία της ασθένειας ως το φάρμακο της.

Ήδη, κατά την ετήσια συνάντηση των διεθνών χρηματιστικών κύκλων στο Νταβός τον Φεβρουάριο του 1998, αρκετές φωνές είχαν εκφράσει αμφιβολίες όσον αφορά το δόγμα του αλάθητου των αγορών, ιδίως των χρηματιστικών, διαπιστώνοντας την επείγουσα ανάγκη επιστροφής σε κάποια παγκόσμια ρύθμιση και στην ενίσχυση των διεθνών θεσμών ελέγχου. Υπό το φως των χρηματιστικών γεγονότων του καλοκαιριού του 1998, μια νέα πεποίθηση φαίνεται να διαμορφώνεται διεθνώς πάνω στη βάση όχι πλέον αμφιβολιών, αλλά βεβαιοτήτων: καταγγέλλεται στο εξής ανοικτά η ενδογενής ανευθυνότητα των αγορών, η υπερβολική αστάθεια των κεφαλαιικών ροών, η διεθνής χρηματιστική αβεβαιότητα. Διαμορφώνεται μια καθόλου ευκαταφρόνητη διεθνής μειοψηφία χρηματιστικών, πολιτικών και κοινής γνώμης που αποδέχεται πλέον ότι η σύγχρονη μορφή της παγκοσμιοποίησης συνιστά απώτερη αιτία ύφεσης, αντιπληθωρισμού και καταστροφικής αντινομίας, που εκδηλώνονται σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα.

Υπάρχουν άνθρωποι που διαθέτουν τις δυνατότητες για πέντε και παραπάνω γεύματα την ημέρα, την ίδια στιγμή που εκατομμύρια άλλοι δεν έχουν τη δυνατότητα παρά μόνο για ένα γεύμα σε πέντε ημέρες.

Και στη Βραζιλία, η νέα κυβέρνηση μόλις προχθές ανήγγειλε ένα πρόγραμμα με το χαρακτηριστικό τίτλο «Μηδενική Πείνα» σχεδιάζοντας να δίνει 15 δολάρια το μήνα σε 1,5 εκατομμύρια οικογένειες με στόχο την καταπολέμηση της πείνας!

Ακόμη και αμετανόητοι του νεοφιλελευθερισμού παραδέχονται πλέον την αιτιακή σχέση ανάμεσα στη χρηματιστική παγκοσμιοποίηση και στην παρούσα παγκόσμια κατάρρευση, έστω και αν αυτό διατυπώνεται αντεστραμμένα: η ευθύνη της κατάρρευσης αποδίδεται στα θύματα, στην ανωριμότητα των χωρών, στην έλλειψη διαφάνειας, στη μη αφομοίωση των κανόνων του παγκοσμιοποιητικού

παιχνιδιού.

Μ' άλλα λόγια, γίνεται αποδεκτό ότι είναι δυνατόν να έχει ολέθριες συνέπειες, όπως επί του παρόντος, εάν ορισμένες προϋποθέσεις δεν έχουν εκ των προτέρων διασφαλισθεί. Κατά συνέπεια, ο μονεταρισμός επέχει πλέον θέση απόλυτου δόγματος, ενώ η σημερινή κατάρρευση απορρέει από την ιστορική εφαρμογή του: οι αναλυτές ποικίλων αποχρώσεων θα μπορούσαν να συμφωνήσουν σ' αυτό χωρίς δυσκολία.

Στις παρούσες συνθήκες, η έννοια της παγκοσμιοποίησης υποδηλώνει κυρίως την επ' ονόματι της εφαρμοζόμενη διεθνώς πολιτική από τις αρχές της δεκαετίας του '80, παρά μια εμπειρική κατάσταση που μπορεί να καταγραφεί. Ενώ η εμπειρική δυσκολία παραμένει μέχρι σήμερα αξεπέραστη στο επίπεδο της πραγματικής οικονομίας, όμως, είναι απολύτως βέβαιο ότι οι οικονομικές πολιτικές των Κρατών κατά την πρόσφατη δεκαπενταετία παραμένουν παγκοσμιοποιητικές, διεκδικούν αυτόν τον χαρακτήρα και αναγνωρίζονται ως τέτοιες. Επί του παρόντος, οίκος σημειώνει ο Κ. Boyer, η έννοια της παγκοσμιοποίησης παραπέμπει σε κάποιο όραμα, σε κάποιο πρόταγμα, σε κάποια πολιτική προώθησης αυτού, παρά σε κάποια διαπιστώσιμη εμπειρική πραγματικότητα.

Από την άλλη πλευρά, η παγκοσμιοποιητική πολιτική της εποχής μας φέρει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από ανάλογες εμπειρίες του παρελθόντος. Κάθε φορά που συγκροτείται ένα παγκόσμιο σύστημα, το στοιχείο που βρίσκεται στη βάση της ενοποίησης αποβαίνει κυριαρχικό και συνιστά τη βάση της διεθνούς ηγεμόνευσης. Στον 19ο αιώνα, το παγκόσμιο σύστημα θεμελιωνόταν - στο διεθνές εμπόριο και στη βρετανική ικανότητα να σταθεροποιεί την παγκόσμια οικονομία με την ανακύκλωση των δικών της, όπως και των διεθνών, αποταμιευτικών πλεονασμάτων. Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η ενότητα του παγκόσμιου συστήματος θεμελιώθηκε στη συντριπτική βιομηχανική και εμπορική υπεροχή της Αμερικής, στην αμερικανική ανακύκλωση της παγκόσμιας αποταμίευσης και στις εγγυήσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, μέσα στο σύστημα του Bretton-Woods, πράγμα που επέβαλε το δολάριο ως διεθνές νόμισμα. Όμως, στην τρέχουσα μορφή παγκοσμιοποίησης, το βάρος δίδεται για πρώτη φορά στην ιστορία, όχι στην οικονομία, στις ροές κεφαλαίων και εμπορευμάτων, όχι στην ομογενοποίηση και ανακύκλωση των παγκόσμιων πλεονασμάτων, αλλά στο νόμισμα, στη νομισματική αυταπάτη και στην εξιδανικευμένη έκφραση αυτής: τις χρηματιστικές αγορές.

Οι διαβόητες διαρθρωτικές προσαρμογές, που συνιστώνται κατά κόρον από

τις αρχές της δεκαετίας του '80 και εν ονόματι των οποίων δικαιολογούνται οι μεγαλύτερες καταστροφές κοινωνικών ισορροπιών, τελικώς δεν κατανοούνται ως στόχος καθ' εαυτός από τις αρχές αλλ' απλώς σαν μέσο στην εξυπηρέτηση νομισματικών επιδόσεων. Στη μονεταριστική λογική, ο στόχος είναι πάντα νομισματικός, ενώ η αναδιάρθρωση της πραγματικής οικονομίας παραμένει πάντα απλό μέσο στην υπηρεσία του νομίσματος. Όταν το διεθνές σύστημα θεμελιωνόταν στην οικονομία, είχε ανάγκη από την προοπτική της πραγματικής σύγκλισης και συνεπώς από την ομογενοποίηση των πραγματικών ροών της οικονομίας.

Σήμερα, όμως, ενόσω βασίζεται αποκλειστικά στο νόμισμα, έχει ανάγκη από νομισματική σύγκλιση και συνεπώς από την ομογενοποίηση των χρηματιστικών ροών. Στο σύστημα του Bretton-Woods (1944-1971), οι διεθνείς νομισματικές προϋποθέσεις σταθεροποιούνταν μέσω των υψηλών ρυθμών της παγκόσμιας οικονομίας, υπό τη σταθεροποιητική εγγύηση του ΔΝΤ και της αμερικανικής οικονομίας. Οι εθνικές αναπτυξιακές ανάγκες εγγράφονταν φυσιολογικά στο πλαίσιο της ανάπτυξης του παγκόσμιου συστήματος. Όμως, στη σημερινή παγκοσμιοποίηση, οι ρυθμοί της παγκόσμιας οικονομίας έχουν εξασθενήσει στη μακρά περίοδο, οι διεθνείς και αμερικανικές εγγυήσεις για τις προβληματικές οικονομίες έχουν προ πολλού αποσυρθεί: δεν υπάρχει πλέον ούτε παγκόσμια νομισματική βάση ούτε τελικός πιστωτής για το κυκλοφορούν διεθνές νόμισμα.

Η πρόσφατη περίοδος της έξαλλης παγκοσμιοποιητικής πολιτικής, 1980-1998, σφραγίσθηκε με ραγδαία αποδυνάμωση του παγκόσμιου συστήματος. Επισημαίνεται η υπερσυγκέντρωση των κεφαλαίων σε μια μικρή ομάδα χώρων, όπως και οι ευρυνόμενες ανισότητες στο κόστος του κεφαλαίου και στη χρηματοδότηση διεθνώς, πράγμα που αποσταθεροποιεί βαθιά τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος. Ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών δηλώνονται «εκτός λειτουργίας» όχι επειδή επιλέγουν ν' αποσυρθούν απ' το παγκόσμιο σύστημα, αλλ' επειδή με την ένταξή τους σ' αυτό περιθωριοποιούνται ως προνομιακά θύματα της παγκοσμιοποίησης. Οι ΗΠΑ, αντί να χρηματοδοτούν σταθεροποιητικά την παγκόσμια οικονομία, και ιδίως τις αδύναμες περιοχές της, απομυζούν χρήμα και αποταμιεύσεις απ' αυτήν, με συνέπεια τη διαρκή αποσταθεροποίηση της αφ' ενός και το κολοσσιαίο εξωτερικό χρέος τους αφ' ετέρου, που υπολογίζεται σε 2 τρις δολάρια για το 1999. Ομοίως, αφ' ότου καταργήθηκε ο θεσμός του τελικού πιστωτή του διεθνούς χρήματος, έχουν περικοπεί τόσο οι πόροι όσο και οι σταθεροποιητικές αρμοδιότητες του ΔΝΤ. Οι λιγοστές παρεμβάσεις του, οίκος στο Μεξικό (1995), στην Κορέα (1997), στην Ταϊλάνδη (1997) και στην

Ινδονησία (1998), δεν είναι πλέον θεσμικές, αλλά βασίζονται σε έκτακτες ad hoc εθελοντικές εισφορές και όχι στους ίδιους πόρους του ΔΝΤ, ενώ έχουν πάντα ως στόχο περισσότερο να καθυστερήσουν τους δυτικούς πιστωτές, παρά να σταθεροποιήσουν τις οικονομίες που βρίσκονται σε κρίσιμη θέση.

Υπό τις συνθήκες αυτές, η ενότητα του παγκόσμιου συστήματος αποβαίνει τελικά αιτία στρεβλώσεων και σοβαρών αποκλίσεων ανάμεσα στις χώρες σε όρους κόστους του χρήματος και επιπέδων απασχόλησης. Με τη σειρά τους, οι αποκλίσεις τροφοδοτούν τη διεθνή χρηματιστική αστάθεια που εκδηλώνεται τελικά στην αυξανόμενη ευθραυστότητα των οικονομικών συστημάτων, στην ένταση πάνω στα επιτόκια, στην εξωτερική χρηματοδότηση, την οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση.

Η πάσης μορφής βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες περιοχές του κόσμου γενικά δεν έχει παύσει να μειώνεται κατά την πρόσφατη δεκαπενταετία, χωρίς παράλληλα αυτό ν' αντισταθμίζεται με κάποια ανάπτυξη της διεθνούς βοήθειας από ιδιωτικές πηγές. Επί του παρόντος, οι εκροές ιδιωτικών κεφαλαίων για άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό ανέρχονται σε 0,8% του ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ οι εισροές ξένων κεφαλαίων στις χώρες του ΟΟΣΑ φθάνουν 1,3% του ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ. Ο απολογισμός του ισοζυγίου κεφαλαίων είναι ασφαλώς αμελητέος, όμως το κυριότερο: είναι θετικός, πράγμα που σημαίνει ότι οι πλούσιες χώρες χρηματοδοτούνται κατά σύστημα από τις αναπτυσσόμενες και όχι το αντίστροφο. Έτερος αποκαλυπτικός δείκτης είναι οι σημειούμενες τάσεις στο εισόδημα από επενδύσεις που πραγματοποιούνται στο εξωτερικό: στη διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας, το ισοζύγιο αυτό είναι αρνητικό τόσο για τις ΗΠΑ όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση και για τη Γερμανία. Οι ανεπτυγμένες περιοχές του πλανήτη δέχονται στο έδαφος τους από το εξωτερικό περισσότερες επενδύσεις απ' όσες αποστέλλουν οι ίδιες στη διεθνή οικονομία.

Αντί να σταθεροποιούν τη διεθνή οικονομία μέσω των επενδύσεων τους στον κόσμο, οι πλούσιες χώρες του ΟΟΣΑ βασίζουν τη δική τους σταθεροποίηση στην αποσταθεροποίηση του υπόλοιπου παγκόσμιου συστήματος: ακόμη μια ανωμαλία που κινδυνεύει τελικά να βλάψει αυτούς που προσωρινά επωφελούνται από αυτήν; Στη διάρκεια της περιόδου 1880-1914, οι εκροές κεφαλαίων ανέρχονταν σε επίπεδα ανώτερα του 5% του ΑΕΠ των μητροπολιτικών χωρών, ενώ, βέβαια, οι εισροές προερχόμενες από τον τότε Τρίτο Κόσμο ήταν ανύπαρκτες. Από το 1980, οι παγκοσμιοποιητικές πολιτικές έχουν ενταθεί προς την κατεύθυνση της εθνικής και

παγκόσμιας φιλελευθεροποίησης και απορύθμισης. Η εμμονή με την οποία επιδιώκεται η εξισορρόπηση των εξωτερικών λογαριασμών κάθε χώρας οδηγεί αφεύκτως προς λιγότερη εξάρτηση από εξωτερικές χρηματοδοτήσεις, όμως, αυτό επιτυγχάνεται με τίμημα την επιβράδυνση της οικονομίας στο εσωτερικό και την αποδυνάμωση της αγοράς προς το εξωτερικό. Η παγκόσμια οικονομία, ενώ παρουσίαζε αυξητικούς ρυθμούς ανώτερους του 6% ετησίως προ του 1974 και ανώτερους του 5% μεταξύ 1974 και 1983, δεν παύει έκτοτε να επιβραδύνεται: 3,4% στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, 1,8% στη διάρκεια των ετών της δεκαετίας του '90. Παρόμοια είναι η εξέλιξη των μεγάλων οικονομιών των χωρών του G7: 5% μέση ετήσια ανάπτυξη μεταξύ των ετών 1960 και 1973, 1,6% στη διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας. Στις συνθήκες αυτές σημειώνεται παντού γενική κάμψη των ρυθμών σχηματισμού πάγιου κεφαλαίου: στις οικονομίες του G7, ο σχηματισμός κεφαλαίου έφθανε 25% του ΑΕΠ ετησίως προ του 1974, ενώ σήμερα έχει κατέλθει στο 19% του ΑΕΠ, χωρίς από την άλλη πλευρά ν' αυξάνεται σοβαρά η εξαγωγή κεφαλαίου στο εξωτερικό.

Στην πρόσφατη μελέτη του ο αμερικανός ιστορικός της οικονομίας Robert Brenner δείχνει πειστικά ότι, εκτός από την επιβράδυνση των ρυθμών, της παραγωγής και της κεφαλαιοποίησης, έχουν επίσης σοβαρά εξασθενήσει η αποδοτικότητα του κεφαλαίου και η παραγωγικότητα της εργασίας.

Καθαρή αποδοτικότητα κεφαλαίου

	1950-1970	1970-1993
ΗΠΑ	24,3%	14,5%
Γερμανία	23%	10,9%
Ιαπωνία	40%	20%
G7	26%	15%

Παρά τις τεχνολογικές μεταλλαγές της εποχής και την ταχεία παραγωγική ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών, ο ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στη βιομηχανική παραγωγή έχει εντυπωσιακά καμφθεί κατά την τελευταία εικοσαετία.

Παραγωγικότητα της εργασίας

	1960-1973	1973-1979	1979-1990	1990-1996
ΗΠΑ	2,6%	1,0%	1,0%	0,7%
Ιαπωνία	8,2%	3,0%	2,6%	1,0%
Γερμανία	4,0%	2,7%	1,5%	1,8%

Σύμφωνα με τα διατιθέμενα στοιχεία, το πραγματικό εισόδημα της εργασίας βρίσκεται σε στασιμότητα: στο πλαίσιο της ομάδας χωρών του G7, η μέση ετήσια αύξηση των πραγματικών μισθών, ενώ ήταν 3% κατ' έτος προ του 1973, έχει κατέλθει στο 0,4% κατά την τρέχουσα δεκαετία του '90.

Η συμπίεση της εργασίας και της απασχόλησης εκδηλώνεται φυσικά στην εξαιρετική διάσταση που έχουν λάβει στις μέρες μας τα φαινόμενα της ανεργίας και της υποαπασχόλησης στον κόσμο. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, ο αριθμός των ανέργων και υποαπασχολουμένων στον κόσμο έχει φθάσει στις μέρες μας το 1/3 του παγκόσμιου ενεργού πληθυσμού, ξεπερνώντας έτσι κάθε προηγούμενη επίδοση. Πιστοποιείται έτσι ότι οι οικονομικές επιδόσεις στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιητικής πολιτικής της δεκαετίας του '90 παραμένουν αξιοθρήνητες και πολλές φορές ανησυχητικές όσον αφορά την ικανότητα αναπαραγωγής του παγκόσμιου συστήματος. Εφ' όσον η παγκοσμιοποιητική πολιτική εγκατέστησε ανταγωνισμό ακόμη και στην εσωτερική αγορά και στο επίπεδο του εργασιακού κόστους, το παγκόσμιο σύστημα αποβαίνει σήμερα θύμα των επιδόσεών του: αγορές κορεσμένες, άνευ προηγουμένου συρρίκνωση της εσωτερικής και συνεπώς της παγκόσμιας ζήτησης.

Σ' αυτόν τον αποκαλυπτικό απολογισμό του τέλους του αιώνα, το συναρπαστικότερο στοιχείο είναι ασφαλώς η προϊούσα υπερχρέωση του συνόλου των οικονομικών συντελεστών.

Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ

	1981	1998
ΗΠΑ	36%	65%
Ιαπωνία	54%	112%
Γερμανία	35%	65%
Γαλλία	30%	66%
Βρετανία	54%	60%
Ιταλία	60%	120%
Ευρωπαϊκή Ένωση (11)	43%	78%
G7	42%	73%

Όσον αφορά το χρέος του ιδιωτικού τομέα, ο απολογισμός είναι ακόμη περισσότερο καταλυτικός. Με βάση το κριτήριο «χρέος ως ποσοστό επί των ιδίων κεφαλαίων», στον τομέα των μη χρηματιστικών επιχειρήσεων σημειώνονται οι ακόλουθες επιδόσεις: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής 112%, Ιαπωνία 400%, Γερμανία 160%, Γαλλία 136%, Ιταλία 340%, Καναδάς 109%. Η γενική τάση της υπερχρέωσης επιβεβαιώνεται σε όλους τους οικονομικούς συντελεστές: στις τράπεζες και στις χρηματιστικές επιχειρήσεις τα χρέη συσσωρεύονται με ρυθμούς επιταχυνόμενους. Στον τομέα των νοικοκυριών η κατάσταση είναι ιδιαίτερα εύθραυστη: επί του παρόντος, το χρέος των νοικοκυριών υπερβαίνει το 100% του διαθέσιμου εισοδήματος στις ΗΠΑ, στην Ιαπωνία, στη Βρετανία και στον Καναδά, ενώ ο δείκτης αυτός στις αρχές της δεκαετίας του '80 έφθανε περίπου μόλις 75%.

Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη ασιατική και ρωσική κρίση απεκάλυψε πελώρια συσσωρευμένα χρέη, κυρίως στους ιδιωτικούς τομείς όσον αφορά τις ασιατικές χώρες και στον δημόσιο όσο αφορά τη Ρωσία. Στην τελευταία περίπτωση πρόκειται για αναβίωση του παραδοσιακού καπιταλιστικού υποδείγματος του τέλους του 19^{ου} αιώνα: ομάδες ιδιωτών έχουν καταστήσει το Κράτος όργανο ληστρικής εκμετάλλευσης της κοινωνίας μέσω του δημόσιου δανεισμού. Σύμφωνα με μετριοπαθείς υπολογισμούς, τα ιδιωτικά χρέη στις μικρές ασιατικές χώρες ανέρχονται σε 500 δις δολάρια, το δημόσιο χρέος στη Ρωσία σε 200 δις και το συσσωρευμένο χρέος των ιαπωνικών τραπεζών σε 1.000 δις δολάρια. Όπως είναι φανερό, το

παγκοσμιοποιητικό υπόδειγμα, που τόσο προβάλλεται από το ΔΝΤ, όχι μόνο σφραγίζεται με αξιοθρήνητες οικονομικές επιδόσεις, αλλά και βρίσκεται σε μοιραία οργανική εξάρτηση από ένα διογκούμενο δανεισμό, τον οποίο δεν μπορεί ούτε να εξυπηρετήσει ούτε ν' απορροφήσει. Και αυτό συμβαίνει σ' όλα τα μήκη και πλάτη της υφελίου, τόσο στο Νότο όσο και στο Βορρά, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Η κλασική ανάλυση του Irwin Fisher σχετικά με την κατάρρευση της οικονομίας λόγω υπερδανεισμού επανέρχεται πανηγυρικά στην επικαιρότητα: η διαρκής άνοδος της πραγματικής αξίας του νομίσματος και των δανειακών υποχρεώσεων σε δολάρια εξηγεί τη σημερινή κατάρρευση στις περιφερειακές χώρες του παγκόσμιου συστήματος, όμως, η αυτή αιτία απειλεί όχι λιγότερο σήμερα τις οικονομίες του παγκόσμιου κέντρου. Τα χρέη στην εποχή μας συσσωρεύονται και διασταυρώνονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε οποιαδήποτε κάμψη των αναπτυξιακών ρυθμών και οποιαδήποτε περαιτέρω ενίσχυση της πραγματικής αξίας του νομίσματος, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της παγκοσμιοποίησης, επιταχύνει το φαύλο κύκλο της κατάρρευσης.

Η γενική έφοδος προς το κυνήγι ξένου συναλλάγματος ασκεί φυσιολογικά υποτιμητικές πιέσεις στα εθνικά νομίσματα, ενόσω αυτά στηρίζονται σε τεχνητά δεκανίκια. Πως εξηγείται αυτή η έφοδος προς τα δάνεια και το συνάλλαγμα; Δεν είναι παρά μία διεστραμμένη συνέπεια της παγκοσμιοποιητικής πολιτικής στο χρηματιστικό και νομισματικό πεδίο. Η έμμονη ιδέα των αρχών για σκληρό και δύσκαμπτο νόμισμα υπαγορεύεται από τον στόχο της ένταξης στις διεθνείς χρηματαγορές. Όμως το τεχνητά στηριζόμενο νόμισμα σ' επίπεδα που δεν δικαιολογούνται από την πραγματική οικονομία αποβαίνει με τη σειρά του αιτία περαιτέρω αποδυνάμωσης της οικονομικής δραστηριότητας, πράγμα που καθιστά τη δεδομένη ισοτιμία ακόμη πιο αδικαιολόγητη, ανοίγοντας δρόμος στους κερδοσκοπούς. Τα αδικαιολογήτως ψηλά επιτόκια για τη στήριξη εύθραυστων ισοτιμιών εξωθούν τις επιχειρήσεις σ' αναζήτηση χρηματοδοτήσεων σε συνάλλαγμα, εφ' όσον αυτό κοστίζει λιγότερο. Ομοίως, η πολιτική ελέγχων της νομισματικής κυκλοφορίας, δόγμα ιερό και όσιο στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και του '90, στον βαθμό που περιορίζει την εσωτερική ρευστότητα, προτρέπει επίσης τις επιχειρήσεις να αναζητούν αφθονία ρευστότητας στο εξωτερικό. Η αναζήτηση διευκολύνεται με τη σχετικά πρόσφατη κατάργηση κάθε ελέγχου στην κίνηση κεφαλαίων και συναλλάγματος, πράγμα που σφράγισε επίσης το διεθνές οικονομικό πεδίο των δεκαπέντε τελευταίων ετών.

Όμως, το τεχνητά υποστηριζόμενο νόμισμα, παρ' όλο που διασφαλίζει τη διεθνή χρηματιστική ένταξη, καθιστά την πραγματική οικονομία ακόμη πιο δύσκαμπτη, λιγότερο ευέλικτη και ικανή να πραγματοποιήσει τις αναγκαίες προσαρμογές. Οι αρχές σκοπεύουν με την πολιτική του αντιπληθωρισμού να βελτιώσουν το εξωτερικό ισοζύγιο, όμως αυτό συνεπάγεται διπλό κίνδυνο: α) εάν όλες οι χώρες του κόσμου μειώνουν ταυτόχρονα την εξωτερική τους ζήτηση, λόγω αντιπληθωριστικών επιδιώξεων, τότε ο αντιπληθωρισμός εγκαθίσταται πανηγυρικά στο κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας: ακόμη μια συστημική αιτία ή συνέπεια της παρούσας κρίσης β) εάν η αντιπληθωριστική πολιτική εφαρμόζεται επί μακρό χρονικό διάστημα, η συναφής κάμψη αυξητικών ρυθμών και εισοδημάτων καθιστά μοιραία επισφαλείς τις ήδη χορηγηθείσες πιστώσεις. Στην περίπτωση αυτή, διαπιστώνεται ακόμη μια φορά το διαρθρωτικό και οργανικό αδιέξοδο του παγκοσμιοποιητικού υποδείγματος, τουλάχιστον όπως αυτό εφαρμόζεται μέχρι σήμερα: περιορίζει τη νομισματική ρευστότητα για να υποστηρίξει μια δεδομένη ισοτιμία του νομίσματος, εισάγει και γενικεύει τον δανεισμό στην οικονομία, όμως, μειώνει παράλληλα τους αυξητικούς ρυθμούς του προϊόντος που είναι απαραίτητοι για την απορρόφηση των χρεών και τα εισοδήματα που είναι αναγκαία για την εξυπηρέτησή τους.

Διαπιστώνεται ότι στις χώρες του G7, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί δανεισμοί αυξάνονται ταχύτερα απ' ό,τι το ΑΕΠ. Συνεπάγεται ότι το ιαπωνικό φαινόμενο με τον πελώριο όγκο επισφαλών πιστώσεων προς τον ιδιωτικό τομέα δεν είναι άσχετο με ό,τι εκδηλώνεται σήμερα στις δυτικές οικονομίες: όσο οι μεγεθυντικοί ρυθμοί κάμπτονται, όσο και περισσότερες πιστώσεις, αν και αρχικά υγιείς, θ' αποβούν μοιραία προβληματικές κι επισφαλείς. Η κρίση του δανεισμού συνιστά μια πιθανή οδό προσέγγισης για την κατανόηση του παγκοσμιοποιητικού υποδείγματος. Υπάρχουν ασφαλώς και άλλες οδοί προσέγγισης: η κρίση απασχόλησης, ζήτησης, εισοδημάτων, συμπεριφοράς των ισοτιμιών, κερδοσκοπίας κ.λ.π.

Γίνεται αποδεκτό από όλες τις πλευρές ότι στο σημερινό παγκόσμιο σύστημα υπάρχει δραματική απουσία σταθεροποιητικών μηχανισμών ικανών ν' αποσβέσουν μια διαδικασία μηχανισμών ικανών ν' αποσβέσουν μια διαδικασία ύφεσης στη γέννησή της. Κι όμως, ακριβώς αυτοί οι μηχανισμοί υπήρχαν ήδη στη διάρκεια του συστήματος του Bretton-Woods, 1944-1971, και έχουν καταργηθεί από τη δεκαετία του '70, στο μέτρο που θεωρήθηκαν ασυμβίβαστοι με τη σημερινή μόδα της φιλελευθεροποίησης και της απορύθμισης. Στο σημείωμα αυτό, διαπιστώθηκε ήδη

ότι, αυτή τη στιγμή, ο συστηματικός κίνδυνος δεν είναι μόνον νομισματικός, αλλά αφορά και τα μεγέθη της πραγματικής οικονομίας. Η κινητικότητα των κεφαλαίων έχει αναδειχθεί σε κύριο αποσταθεροποιητικό παράγοντα διεθνώς: παραμένει επί του παρόντος υπερβολικά μονόπλευρη προς αποκλειστικό όφελος του παγκόσμιου κέντρου και εις βάρος της νέας παραγωγής, υπερβολικά βραχυπρόθεσμη και εφήμερη, ώστε να υπονομεύεται η μονιμότερη δέσμευση στις παραγωγικές διαδικασίες. Η εφημερίδα Wall Street Journal σημειώνει ότι η παγκόσμια οικονομία σήμερα διψά για νομισματική ρευστότητα κινήσεως. Αυτό είναι αλήθεια. Όμως, η παγκόσμια οικονομία ασφυκτιά επίσης λόγω ανεπάρκειας εισοδημάτων, επενδύσεων, ζήτησης και παραγωγής. Ομοίως, διψά επίσης για δικαιότερη και συνεπώς αποτελεσματικότερη κατανομή των εισοδημάτων. Η ανεργία, η υποαπασχόληση και η νέα φτώχεια της εποχής μας αποτελούν σήμερα τους δείκτες αναποτελεσματικότητας και δυσλειτουργίας του οικονομικού συστήματος, είτε σ' εθνική είτε σε παγκόσμια κλίμακα.

Χωρίς αμφιβολία, η παγκοσμιοποίηση συνιστά τον ορίζοντα του κεφαλαίου, οίκος ακριβώς ο Marx δεν είχε παραλείψει να το επισημάνει ήδη από το 1848. Παρ' όλα αυτά, έχει καθοριστική σημασία να διευκρινισθεί το για τι είδους παγκοσμιοποίηση πρόκειται κάθε φορά. Η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση δεν φέρει αναγκαστικά στην παγκοσμιοποίηση της πραγματικής οικονομίας. Ο Keynes ikέτευε τους συγχρόνους του: εάν επιθυμείτε πραγματική παγκοσμιοποίηση, έλεγε, τότε οφείτε να διεθνοποιήσετε όλα τα στοιχεία της οικονομίας εκτός από ένα, το χρηματιστικό. Με την υψηλή κινητικότητα του χρηματιστικού κεφαλαίου, διευκρίνιζε ο ίδιος, αποσταθεροποιούνται τόσο τα εθνικά παραγωγικά συστήματα όσο και το διεθνές. Σ' αυτούς που προτάσσουν σήμερα θεωρητικά δόγματα περί μη αντιστρεψιμότητας, η ιστορία απαντά και πάλι, όπως άλλοτε, με αδιαφορία: η κίνηση του εκκρεμούς αποδίδει καλύτερα την πραγματική πορεία της ιστορίας, παρά οι θεωρητικές αντιλήψεις που συνήθως αποδεικνύονται σχήματα κενά κάθε ιστορικού περιεχομένου.

Εμπρός στον άμεσο κίνδυνο κατάρρευσης και αφανισμού, ορισμένες χώρες, όπως η Μαλαισία και η Ρωσία, αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο επαναφοράς ελέγχων στις κινήσεις συναλλάγματος και κεφαλαίων. Αυτό θα επέτρεπε στις χώρες αυτές να μειώσουν το κόστος κεφαλαίου μέσω μείωσης επιτοκίων και να ξαναποκτήσουν κάποια σχετική ελευθερία στη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής συμφωνά με τις ανάγκες ανάκαμψης της οικονομίας τους. Οι δυο χώρες αυτές τέθηκαν πάραυτα

στο στόχαστρο, υπό το πρόσχημα ότι έξω από το παγκοσμιοποιητικό υπόδειγμα της ελεύθερης μετατρεψιμότητας των κεφαλαίων και του χρήματος δεν υπάρχει σωτηρία. Κι όμως, «τι ιδεολογική τύφλωση, τι ιστορική άγνοια, τι εξαπάτηση», εκρήγνυται ο σεβάσιμος καθηγητής της οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια Jagdish Bhagwati. Εμπνεόμενος από τη διατύπωση του πρώην Προέδρου της Αμερικής Eisenhower, ο οποίος είχε καταγγείλει στη δεκαετία του '50 το «στρατιωτικο-βιομηχανικό» συγκρότημα στις ΗΠΑ, ο Bhagwati, που διετέλεσε επίσης και σύμβουλος του Διευθυντού του GATT, υπογραμμίζει ότι στην εποχή μας η παγκοσμιοποιητική ιδεολογία και η απελευθέρωση των κινήσεων κεφαλαίου συνιστούν τα όπλα του νέου συγκροτήματος που κυβερνά τον κόσμο: αυτό που προκύπτει από τη συμπαιγνία ανάμεσα στη Γουόλ Στρητ και στο υπουργείο οικονομικών των ΗΠΑ (Wall Street / US Treasury Complex). Οι υπεύθυνοι των δυο οργανισμών διατείνονται ότι χωρίς απελευθέρωση των κινήσεων κεφαλαίων, χωρίς πλήρη υποταγή στην ανευθυνότητα των παγκόσμιων χρηματιστικών αγορών, οι εθνικές οικονομίες δεν μπορούν να λειτουργήσουν και καταρρέουν. Όμως, η ιστορική εμπειρία δείχνει, επιμένει ο Bhagwati, μέγας ειδικός των αναπτυξιακών προβλημάτων στη δεκαετία του '50, ότι τα πλεονεκτήματα από την κινητικότητα κεφαλαίων είναι πάντα αμελητέα για τις χώρες σε σχέση με τα μειονεκτήματα. Στο κάτω-κάτω, προσθέτει ο ίδιος, μεγάλες οικονομίες, όπως η Κίνα και η Ιαπωνία, αναπτύχθηκαν ιστορικά χωρίς καμία ελευθερία στις κινήσεις κεφαλαίου. Ομοίως, η δυτική Ευρώπη μεταπολεμικά μπόρεσε να ξαναποκτήσει την προπολεμική ευημερία της χωρίς ελεύθερη μετατρεψιμότητα κεφαλαίων. Ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Πορτογαλία και η Ιρλανδία, ολοκλήρωσαν τη χρηματιστική απελευθέρωσή τους μόλις στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας του '90. Κατά συνέπεια, συμπεραίνει, συνιστά «πνευματική εξαπάτηση» το να στιγματίζονται χώρες που βρίσκονται στα όρια της απελπισίας επειδή αναζητούν σωτηρία με τρόπους που σήμερα δεν θεωρούνται ορθόδοξοι. Παρ' όλα αυτά, το συγκρότημα Wall Street/ US Treasury, στο οποίο οι Wade και Veneroso προσθέτουν και το ΔΝΤ, εμμένει στο ν' απαιτεί μεταρρυθμίσεις πριν από τη σταθεροποίηση. Συνήθως, η συντηρητική προσέγγιση κατά την τελευταία δεκαπενταετία είχε προτάξει τη σταθεροποίηση στην ανάπτυξη. Σήμερα, κατάπληκτοι διαπιστώνουμε ότι η συντηρητική προσέγγιση γίνεται ακόμη περισσότερο αντιδραστική: πρώτα θεσμικό πλαίσιο «διαφάνειας», δηλαδή φιλελευθεροποίηση και απορύθμιση, έπειτα σταθεροποίηση και στο τέλος ανάπτυξη. Φυσικά, όλη αυτή η σχολαστική προβάλλεται για ν' αποφύγουν το ΔΝΤ και η Δύση τις ευθύνες τους για την

αυξανόμενη διεθνή αστάθεια, ενοχοποιώντας τα θύματα της δικής τους πολιτικής. Εκτός από το ότι, επί του παρόντος, το ΔΝΤ δεν διαθέτει τους απαιτούμενους πόρους για να σταθεροποιεί την παγκόσμια οικονομία, δεν έχει πλέον ούτε την αρμοδιότητα, που του έχει αφαιρεθεί από το 1973, αλλ' ούτε και τη θέληση για να προβεί σε κάτι τέτοιο. Όμως, σ' αυτό το παγκόσμιο θέατρο του παραλόγου, στο οποίο παίζεται το μέλλον του παγκόσμιου συστήματος, ενόσω οι μεταρρυθμίσεις απαιτούνται πριν από τη σταθεροποίηση και την ανάπτυξη, το παγκόσμιο σύστημα θα βυθίζεται μοιραία όλο και πιο βαθιά στο τέλμα, έτσι ώστε στο τέλος καμία μεταρρύθμιση, είτε εθνική είτε παγκόσμια, δεν θα είναι πλέον δυνατή.

Το ανησυχητικότερο, όμως, όλων, σ' αυτό το παιγνίδι που παίζεται στην παγκόσμια σκηνή, είναι το αμετανόητο παγκοσμιοποιητικό πνεύμα που, παρά την κατάρρευση του προτάγματός του, εμμένει να προτείνει ανοικτά την κρίση ως εξυγιαντική εκκαθάριση της παγκόσμιας οικονομίας από τα «αμαρτήματα». Το σκηνικό της δεκαετίας του '30 αποκαθίσταται ταχύτατα: αδράνεια των κυβερνήσεων μπροστά στην κρίση, ανελλιπή υποστήριξη ισχυρών νομισματικών ισοτιμιών και αντιπληθωρισμού, εξωραϊσμός των «ευεργετικών συνεπειών» της κρίσης. Στην εποχή μας, με την άδοξη ιστορική νοσηρότητα, δεν είναι παράξενο που θλιβερά διάσημες διατυπώσεις επανέρχονται στην επικαιρότητα, όπως αυτές του Andrew Mellon, Υπουργού Οικονομικών του υπερροθοδόξου Προέδρου των ΗΠΑ Η. Hoover, κατά την κρίσιμη περίοδο 1928-1932: «Η κρίση είναι αξιοθαύμαστη διαδικασία. Καταστρέφει τα πλεονάσματα εργασίας, εμπορευμάτων, αποθεμάτων, αγροτικών προϊόντων, ακόμη και ακίνητων περιουσιών. Ο πανικός δεν είναι κατ' ανάγκην κακό πράγμα. Επιτρέπει να εξυγιάνουμε ταχύτατα το παραγωγικό μας σύστημα από τη σαπίλα που είχε συσσωρευτεί επί σειρά ετών κατά το παρελθόν. Βέβαια, το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων επιδεινώνεται. Οι άνθρωποι υποχρεώνονται να εργάζονται περισσότερο χρόνο και πιο σκληρά, όμως, επιτυγχάνουν έτσι σ' αντάλλαγμα βίο ηθικότερο. Οι ηθικές αξίες μας προσαρμόζονται στην εποχή μας, οι αναποτελεσματικοί επιχειρηματίες επί τέλους εκλείπουν».

Για μια Προοδευτική Παγκοσμιοποίηση

Είναι θετικό ότι μέχρι τώρα η παγκόσμια συνεργασία κατόρθωσε να αυξήσει την γνώση γραφής και ανάγνωσης από 64% σε 76% και την πρόσβαση στο πόσιμο

νερό από 40% στο 72% την τελευταία δεκαετία. Η οικονομική ανάπτυξη μπόρεσε να ακολουθήσει το ρυθμό της αύξησης του πληθυσμού και το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξάνεται σταθερά κατά 1% κάθε χρόνο. Όμως οι ανισότητες δείχνουν πόσο σημαντική πρόκληση είναι η μετάφραση αυτής της αύξησης σε ανάπτυξη.

Έχει ανοίξει μια μεγάλη συζήτηση γύρω από το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης.

Η αριστερή πρόκληση της παγκοσμιοποίησης. Ο προβληματισμός γύρω από τα θέματα που προκύπτουν στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης είναι πολύ πιο έντονος στο χώρο της αριστεράς που δεν πιστεύει στις αυτόματες λύσεις που μπορεί να δώσει η αγορά. Τα θέματα αυτά δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν μέσα από λογικές εσωστρέφειας και περιχαράκωσης. Χρειάζονται μια αποτελεσματική διεθνή συνεργασία που θα στηρίζεται στις προτεραιότητες και τη συμμετοχή της κοινωνίας πολιτών.

Γι' αυτό η αναλογία σοσιαλιστικών / νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων στις ανεπτυγμένες χώρες θα παίξει καθοριστικό ρόλο στις αποφάσεις που θα προωθηθούν.

Ο διεθνισμός επανέρχεται ως βασική αρχή της προοδευτικής διακυβέρνησης. Προσπαθώντας για μια ισόρροπη παγκόσμια ανάπτυξη. Η παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη δεν είναι σήμερα γεωγραφικά ισόρροπη. Στόχος μας είναι να στηριχθούν οι προσπάθειες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για μια ισόρροπη παγκόσμια ανάπτυξη και να υπάρξει συντονισμός με τις σχετικές πολιτικές που διαμορφώνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι υπό ανάπτυξη χώρες και οι μη κυβερνητικοί φορείς που δραστηριοποιούνται στο χώρο της αναπτυξιακής συνεργασίας μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στη συν-διαμόρφωση επικεντρωμένων και αποτελεσματικών πολιτικών.

Τα τελευταία 50 χρόνια υπήρξε μια πρωτοφανής οικονομική ανάπτυξη που επηρέασε καθοριστικά, αλλά με διαφορετικό τρόπο τις κοινωνίες σ' όλο τον κόσμο. Το παγκόσμιο ΑΕΠ, ανάμεσα στο 1950 και το 2000, πολλαπλασιάστηκε επί έξι και το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε επί τρία. Το ίδιο διάστημα το διεθνές εμπόριο πολλαπλασιάστηκε δεκατέσσερις φορές. Το 1998 το διεθνές εμπόριο αντιπροσώπευε το 14% του παγκόσμιου ΑΕΠ ενώ το 1950 έφτανε στο 6%.

Η έκρηξη του καπιταλισμού χωρίς κεφάλαιο. Η ανωνυμία και η ταχύτητα των διεθνών συναλλαγών έχουν αυξήσει σημαντικά τη δύναμη και την επιρροή των

κέντρων της οργανωμένης παραοικονομίας. Τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτή τη νέα μορφή καπιταλισμού που έχει τη δυνατότητα να κινείται με εικονικά κεφάλαια μόλις τώρα αρχίζουν να εντοπίζονται και να υιοθετούνται κάποια μέτρα αντιμετώπισης τους. Γι' αυτό και τα κράτη δεν είναι συχνά σε θέση να ελέγξουν τις επιπτώσεις αυτών των προβλημάτων. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα διεθνές θεσμοθετημένο όργανο που θα προασπίσει τα συμφέροντα των εκλεγμένων κυβερνήσεων προωθώντας σχετικές ρυθμίσεις.

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης παίζει η διεθνής έκρηξη των χρηματιστηριακών αγορών. Το 1970 , 10 με 20 δις δολάρια άλλαζαν χέρια κάθε μέρα στις νομισματικές αγορές. Σήμερα πάνω από 1.500 δις δολάρια αλλάζουν χέρια καθημερινά.

Σημαντικός παράγοντας στην οικονομική παγκοσμιοποίηση είναι και οι άμεσες ξένες επενδύσεις. Στο σύνολο τους οι άμεσες ξένες επενδύσεις έφτασαν τα 644 δις δολάρια το 1998 , δηλαδή αυξήθηκαν κατά 39%. Ωστόσο , πάνω από το 80% των συνολικών επενδύσεων που αφορούν τις υπό ανάπτυξη ή υπό μετάβαση χώρες κατευθύνεται σε 20 μόνο κράτη. Πάνω από το ένα τέταρτο του συνολικού όγκου πηγαίνει αποκλειστικά στην Κίνα.

Επιπλέον αύξηση του πληθυσμού και κινητικότητα. Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού σε συνδυασμό με την πολύ μεγαλύτερη κινητικότητα θα ενισχύσει τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των ανεπτυγμένων χωρών αλλά παράλληλα κινδυνεύει να αυξήσει και την κοινωνική ένταση.

Σύμφωνα με τις μετριοπαθείς προβλέψεις του ΟΗΕ ο παγκόσμιος πληθυσμός θα αυξηθεί κατά 38% τα επόμενα 25 χρόνια και θα είναι 8.3 δις το 2025. Η αύξηση αυτή θα σημειωθεί κυρίως στις υπό ανάπτυξη χώρες και θα αφορά κατά 90% τα αστικά κέντρα. Αυτό θα έχει επιπτώσεις στις αστικές υποδομές, τις αναπτυξιακές στρατηγικές, το περιβάλλον και την κοινωνική σταθερότητα.

Η δημογραφική αύξηση συνοδεύεται κι' από μια αυξανόμενη κινητικότητα των πληθυσμών. Κάθε χρόνο 42 εκατομμύρια άνθρωποι μεταναστεύουν για οικονομικούς λόγους. Σε παγκόσμια κλίμακα 130 με 145 εκατ. νόμιμοι μετανάστες ζουν έξω από την πατρίδα τους.

Εμβαθύνοντας το θέμα της παγκόσμιας αγοράς και των Πολυεθνικών Επιχειρήσεων διαπιστώνουμε ότι η επανάσταση της κοινωνίας της πληροφορίας. Στην κοινωνία της γνώσης όσοι δεν έχουν πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες δεν έχουν

ίσες ευκαιρίες επαγγελματικής εξέλιξης. Μια σημαντική προτεραιότητα είναι να έχουν όλοι τη δυνατότητα εξοικείωσης από τα σχολικά χρόνια στις νέες τεχνολογίες.

Ένας τεράστιος όγκος πληροφοριών και ιδεών κυκλοφορεί σε πραγματικό χρόνο, έξω από κάθε κρατικό έλεγχο. Το γεγονός αυτό έχει τεράστιες επιπτώσεις στη δημοκρατία και τη διακυβέρνηση. Κάνει πιο δύσκολο για τα αυταρχικά καθεστώτα να περιορίσουν την ελεύθερη ροή των ιδεών. Δίνει επίσης τεράστια εφόδια στις μη κυβερνητικές οργανώσεις που μέσα από μια εύκολη και φτηνή διαδικτύωση μπορούν να παρέμβουν στις δημοκρατικές διαδικασίες σε τοπικό και διεθνές επίπεδο.

Δημιουργείται εξάλλου και μια ευρύτερη κυκλοφορία της γνώσης που επιτρέπει να γίνονται πιο αποτελεσματικές πιέσεις σε σχέση με τις τοπικές ή εθνικές πολιτικές.

Πέρα από τις κρατικές οντότητες: **Πάνω από 1,2 δισ. ανθρώπων δυσκολεύονται να έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Πάνω από 2,9 δισ. άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε νερό που να πληροί απόλυτα τις υγειονομικές προϋποθέσεις του πόσιμου νερού. Συνέπεια της μόλυνσης είναι να πεθαίνουν κάθε χρόνο από ασθένειες πέντε εκατ. άνθρωποι, κυρίως παιδιά.**

Η μείωση του υδάτινου δυναμικού, λόγω της ανορθολογικής διαχείρισής του, δεν επηρεάζει μόνο το σήμερα. Όπως τονίζουν οι επιστήμονες, η σταδιακή μείωση των επιφανειακών υδάτινων πόρων συμβάλλει τα μέγιστα στην όξυνση μελλοντικά του φαινομένου του θερμοκηπίου και στην αλλαγή του παγκόσμιου κλίματος προς το θερμότερο. Συμπληρώνουν ότι η μείωση και η μόλυνση των υπογείων υδάτων θα δημιουργήσει προοπτικά μεγάλα προβλήματα στην παγκόσμια χλωρίδα και κατά συνέπεια στην πανίδα.

Οργανισμοί και οργανώσεις που ασχολούνται με το ζήτημα υπολογίζουν ότι το **2003** το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που θα υποφέρει από λειψυδρία θα είναι **42-43%**. Προβλέπουν ότι το **2025**, το ποσοστό αυτό θα ξεπεράσει το **48%**. Στο τέλος της προσεχούς 25ετίας, οι άνθρωποι που θα διψούν - στην κυριολεξία - αναμένεται να φτάσουν τα **τρία δισ.** Η βιομηχανική ανάπτυξη - με το επιπλέον νερό που χρειάζεται για κάθε βιομηχανική χρήση - υπολογίζεται ότι θα προσθέσει σε αυτούς άλλα **200** εκατ.

Οι προβλέψεις για το **2050**, δείχνουν ότι σοβαρά προβλήματα έλλειψης νερού, θα αντιμετωπίζουν **66** χώρες και ο μισός πληθυσμός του πλανήτη, που αναμένεται να έχει φτάσει τα **9,4 δισ.**

Η Διακυβερνητική Επιτροπή για τις Κλιματικές Αλλαγές (IPCC) (τελεί υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και διερευνά τις κλιματικές αλλαγές που προκαλούνται από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες) από την πρώτη της, ακόμα, έκθεση, το Μάη του 1990, κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι προκαλούμενες από τον άνθρωπο κλιματικές αλλαγές είναι πλέον εμφανείς. Συμπλήρωνε ότι τα επίπεδα των αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου διαρκώς αυξάνονται.

Μεταξύ άλλων επισήμαινε και την πιθανότητα να αντιμετωπίσει ο πλανήτης μια χωρίς προηγούμενο αύξηση της θερμοκρασίας του μέχρι τα τέλη του αιώνα. Γεγονός, το οποίο θα έχει δραματικές επιπτώσεις για κάθε μορφή ζωής. Στις επόμενες δεκαετίες, οι επιστήμονες αναμένουν μείωση κατά **10%** των βροχοπτώσεων και αύξηση της θερμοκρασίας κατά **1 με 2 μονάδες**. Από αυτούς και μόνο τους παράγοντες, αναμένεται να μειωθεί ο όγκος στο νερό των ποταμών κατά **40% με 70%**.

Η γεωγραφία της παγκοσμιοποίησης. Η πρόταση για την θέσπιση ενός φόρου στις παγκόσμιες χρηματιστηριακές συναλλαγές που θα διατίθεται υπέρ των υπό ανάπτυξης χωρών πρέπει να μελετηθεί σοβαρά. Η τρομερή εξάπλωση του AIDS στην αφρικανική ήπειρο είναι ένα άλλο πρόβλημα που εντείνει τη διαίρεση Βορά /Νότου. Το νέο Ταμείο Υγείας που θα ιδρύσει ο ΟΗΕ, όπως αποφασίσθηκε στη Γένοβα, είναι ένα βήμα που πρέπει να υποστηριχθεί από όλες τις κυβερνήσεις.

Οι καινούργιες τάσεις της παγκόσμιας οικονομίας δημιουργούν μια νέα διαίρεση Βορά - Νότου που έρχεται στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος. Το πλουσιότερο ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού ελέγχει 86% του διεθνούς ΑΕΠ και 82% από τις διεθνείς εξαγωγές. Ελέγχει το 92% των άμεσων ξένων επενδύσεων και δέχεται το 68% απ' αυτές. Η διαφορά εισοδήματος ανάμεσα στο πλουσιότερο και το φτωχότερο πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού αυξήθηκαν από μια αναλογία 30 προς 1 ,σε 74 προς 1 το 1997.

Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά ότι 1.2 δις άνθρωποι ζουν με λιγότερο από 1 δολάριο την ημέρα, κι' αυτός ο αριθμός προβλέπεται να παραμείνει σταθερός μέχρι το 2008. Υπάρχουν 840 εκατομμύρια άνθρωποι που υποφέρουν σήμερα από υποσιτισμό.

Τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των εξαιρετικά φτωχών χωρών ανέβηκε από 25 σε 48.

Οι νέοι παράγοντες της διεθνούς διακυβέρνησης: πολυεθνικές και κοινωνία πολιτών. Η δύναμη των πολυεθνικών σε παγκόσμιο επίπεδο μπορεί να διοχετευθεί θετικά μόνο μέσα από την ανάπτυξη της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων και την διασύνδεση τους με τον ενδιάμεσο χώρο της κοινωνίας πολιτών.

Η παγκοσμιοποίηση, καθώς περιορίζει την κρατική κυριαρχία δημιουργεί πεδίο δράσης για μια σειρά από νέους παράγοντες. Ένας απ' αυτούς είναι οι πολυεθνικές εταιρίες. Το 1970 υπήρχαν περίπου 700 πολυεθνικές. Σήμερα υπάρχουν πάνω από 60.000 και ελέγχουν το 25% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Οι πιο σημαντικές είναι πιο πλούσιες και ισχυρές από αρκετά εθνικά κράτη.

Ένας άλλος σημαντικός νέος παράγοντας είναι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Έχουν αναπτυχθεί σε ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο δημιουργώντας μια παγκόσμια κοινωνία πολιτών. Στις αρχές του αιώνα υπήρχαν μόλις 176 διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις. Σήμερα υπάρχουν πάνω από 40.000. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, η προστασία του περιβάλλοντος, η προώθηση της ανάπτυξης είναι θέματα που προωθούνται από τη παγκόσμια κοινωνία πολιτών μέσω των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Ενώ οι πολυεθνικές κινούν την οικονομική παγκοσμιοποίηση η οργανωμένη κοινωνία πολιτών κινεί την πρόοδο της παγκόσμιας δημοκρατίας μεταφέροντας τα αιτήματα της κοινωνίας για μια ολοένα πιο δίκαιη κατανομή του πλούτου.

Ανάπτυξη, περιβάλλον, αλληλεξάρτηση. Η προώθηση του πρωτοκόλλου του Κυότο αποτελεί ένα σημαντικό βήμα και πρέπει η κυβέρνηση των ΗΠΑ να συνεργαστεί με τις ευρωπαϊκές χώρες προς αυτή τη κατεύθυνση.

Η οικονομική ανάπτυξη αλλά και ο δημογραφικός παράγοντας έχουν σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Τα φυσικά οικοσυστήματα υφίστανται τις συνέπειες της αυξανόμενης μόλυνσης, της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και της καταστροφής του περιβάλλοντος. Ένα ορατό μελλοντικό πρόβλημα είναι το νερό. Αν δεν παρθούν έγκαιρα μέτρα το 2025 τα δυο τρίτα του παγκόσμιου πληθυσμού θα υποφέρουν από έλλειψη νερού.

Η βιομηχανοποίηση είχε επιπτώσεις και στα μακρο-συστήματα, όπως το κλίμα και την πυκνότητα του όζοντος. Μπορεί το κόστος της εφαρμογής του Πρωτοκόλλου του Κυότο για τον περιορισμό του φαινομένου του θερμοκηπίου να είναι μεγάλο αλλά οι ζημιές από την αλλαγή του κλίματος αυξήθηκαν κατά 53% μόνο τα τελευταία δυο χρόνια.

Η πρόκληση της παγκοσμιοποίησης δεν αντιμετωπίζεται σταματώντας την ανάπτυξη της διεθνούς αγοράς. Αντιμετωπίζεται με την ανεύρεση κανόνων και θεσμών που θα επιτρέψουν μια αποτελεσματική διακυβέρνηση σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Αντιμετωπίζεται με τη διασφάλιση των πλεονεκτημάτων της παγκόσμιας αγοράς αλλά και το σεβασμό προς τους ανθρώπινους και φυσικούς πόρους.

Θέλουμε και μπορούμε να συνδιαμορφώσουμε τους όρους μιας προοδευτικής παγκοσμιοποίησης με Π.Ε. που εκτός από τη στόχευση του μονοπωλίου και του κέρδους να δίνουν περιθώρια στον πολίτη της γης να ζει με αξιοπρέπεια.

Αρκεί να βρεθεί η ανθρωπιά στο 1^ο σκαλί του βάρους.

Αν πάλι ο κόσμος συνεχίσει σε αυτή την τρελή πορεία τότε ο καθένας μας, ας επωμισθεί τις ευθύνες τους. Και ας προετοιμασθεί για την απόλυτη παγκόσμια αναρχία που έρχεται σε λίγα χρόνια...

Κοινωνία και κουλτούρα

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι προϊόν του συστήματος που βασίζεται στην ιδιωτική επιχείρηση, έχουν αναπτυχθεί σ' ένα ορισμένο περιβάλλον, σ' ένα ορισμένο σύστημα αξιών και κατά συνέπεια όταν εγκαθίστανται σε μια χώρα συνοδεύονται από την άποψη και στάση ζωής της χώρας της μητέρας εταιρείας. Χωρίς αυτό να είναι αυταπόδεικτα καλό η κακό, είναι γεγονός ότι στις ξένες ιδιωτικές επενδύσεις είναι ενσωματωμένες και ορισμένες αξίες. Το ερώτημα για τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι αν και σε πιο βαθμό η εγκατάσταση και λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις χώρες αυτές αποτελεί παράγοντα διάβρωσης της δικής τους πολιτιστικής ταυτότητας.

Όπωςδήποτε οι πολυεθνικές επιχειρήσεις επηρεάζουν το κοινωνικό περιβάλλον και τον τρόπο ζωής της χώρας υποδοχής τους, αλλά η εκτίμηση αυτής της επίπτωσης είναι και προβληματική και υποκειμενική. Ποσοτικές εκτιμήσεις της επίδρασης των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην πολιτιστική ταυτότητα των αναπτυσσόμενων χωρών δεν είναι δυνατές και κάθε προσπάθεια μιας ποιοτικά

«αντικειμενικής» εκτίμησης δεν μπορεί παρά να αντανakλά υποκειμενικές απόψεις και κρίσεις.

Οι ανησυχίες όμως και ο σκεπτικισμός σχετικά με τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις της επέκτασης των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν περιορίζεται μόνον στις αναπτυσσόμενες χώρες. Είναι φυσικά δύσκολο να απομονωθεί και να προσδιοριστεί η επίδραση ενός μόνον παράγοντα, σ' αυτή την περίπτωση των "Ξένων ιδιωτικών επενδύσεων, στην πολιτιστική ταυτότητα μιας χώρας. "Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ εκείνων των όψεων και διαστάσεων της κοινωνικής και πολιτιστικής εξέλιξης και διαφοροποίησης των αναπτυσσόμενων χωρών που είναι σύνδρομο του τρόπου εκβιομηχάνισης που ακολουθούν κι εκείνων που μπορούν να αποδοθούν άμεσα κι αποκλειστικά στην παρουσία τοπικά των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι δυσδιάκριτη και αυθαίρετη.

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι και από τη μεριά των αναπτυσσόμενων χωρών δεν υπάρχει σύμπτωση απόψεων και αντιδράσεων σχετικά με τις κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις του φαινομένου των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Εξαρτάται από την εθνικότητα των ξένων επιχειρήσεων - αν υπάρχουν φιλικοί δεσμοί μεταξύ της χώρας της μητέρα -εταιρείας και της χώρας υποδοχής της επένδυσης, κοινή γλώσσα, πολιτική παράδοση, κλπ. - και από την πολιτική της κυβέρνησης της χώρας υποδοχής στο να δημιουργεί τις προϋποθέσεις και να ενισχύει τις ντόπιες δυνατότητες για έρευνα και πρωτοβουλία. Μπορούμε όμως να περιγράψουμε Ορισμένες γενικότερες διαστάσεις και προβληματισμούς που όμως θα πρέπει να αναλύονται και να προσαρμόζονται ανάλογα με την συγκεκριμένη περίπτωση.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις απειλούν ιδιαίτερα την πολιτιστική αυτονομία των αναπτυσσόμενων χωρών λόγω του συμφέροντος τους να διαδίδουν το είδος της καταναλωτικής νοοτροπίας που αυξάνει την αγορά για τα προϊόντα τους. Το ίδιο είδος της «επίδειξης» που προσανατολίζει τη ζήτηση στις φτωχές χώρες προς ξένα προϊόντα και υπηρεσίες, εξυπηρετεί επίσης και την εισαγωγή ξένων προτύπων σε βάρος της ντόπιας πολιτιστικής αυτονομίας και κληρονομιάς.

Τα καταναλωτικά πρότυπα επηρεάζονται σημαντικά και η κατανάλωση αυξάνει με τη δημιουργία νέων η διαφοροποιημένων αναγκών, μέσω της τεχνικής του μαζικού μάρκετινγκ και του προσδιορισμού του συστήματος αξιών και του τρόπου ζωής των ατόμων. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις κατέχουν τη δύναμη και την ικανότητα να ξεπεράσουν την αδιαφορία, ακόμη και την αντίσταση των πελατών. Αυτή η δύναμη μπορεί μερικά να βασίζεται σε οικονομικούς παράγοντες που έχουν

σχέση με το προϊόν, αλλά μπορεί και να απορρέει από τη δυνατότητα χρησιμοποίησης των σύγχρονων τεχνικών χειρισμού της αγοράς. Μέσω δηλαδή της διαφήμισης και της προώθησης των προϊόντων τους μπορούν να δημιουργούν ανάγκες, να διαμορφώνουν τα γούστα, τους στόχους και τις αξίες των πελατών τους.

Οι αξίες που είναι ενσωματωμένες στις ξένες ιδιωτικές επενδύσεις αντανακλώνται στο είδος και την ποιότητα των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στην συμπεριφορά τους και την επιχειρησιακή πρακτική. Οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις συνοδεύονται από αξίες όπως: ιδιωτική ιδιοκτησία, ιδεολογική αντίθεση στην επέμβαση του κράτους, αποδοτικότητα, αύξηση και επέκταση της παραγωγής, τεχνολογική πρόοδο, σχεδιασμένη αχρήστευση, εκμετάλλευση των πόρων με στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους και αύξηση της κατανάλωσης. Δεν πρέπει οπωσδήποτε ν' αποδοθούν οι παραπάνω έννοιες, επιθυμητές και όχι, στις ξένες ιδιωτικές επενδύσεις και μόνον.

Πρέπει να τονιστεί ότι πολλά από αυτά θα μπορούσαν ν' αποδοθούν κυρίως στην επίδραση της μοντέρνας τεχνολογίας. Η τεχνολογία αναφέρεται όχι μόνο στον τρόπο παραγωγής των αγαθών αλλά επίσης στους τρόπους που ικανοποιούνται οι ανάγκες. Κι' αυτό έχει θεμελιακή επίπτωση στη δομή της οικονομίας και στις αξίες των ατόμων. Γιατί η τεχνολογία αναπτύσσεται σ' ένα ορισμένο κοινωνικό περιβάλλον και επομένως ανταποκρίνεται και εμπεριέχει διαφορετικές πολιτιστικές αξίες.

Η τεχνολογία και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βασίζονται στην ιδεολογία της αποδοτικότητας και η αποδοτικότητα τείνει να ελαχιστοποιεί και να αμβλύνει τις διαφορές μεταξύ ατόμων, κοινωνιών και πολιτισμών. Η αποδοτικότητα συνδέεται με την τυποποίηση, την ομοιομορφία, τις συγκεκριμένες προδιαγραφές, με τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά. Κι αυτό αποτελεί συστατικό στοιχείο της ιδεολογίας του πολυεθνικού συγκροτήματος, που στοχεύει στην προώθηση μιας «παγκόσμιας δομής της υπεροχής» που βασίζεται στο Δυτικό μοντέλο. Η εικόνα της αποδοτικότητας αφορά μια συγκεκριμένη «θεώρηση» της κοινωνίας και «βοηθάει στην καθιέρωση της υπεροχής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής».

Οι κοινωνικές επιπτώσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν προσδιορίζονται μόνο η σε αναλογία με το βαθμό διείσδυσης τους στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας υποδοχής. Εξαρτώνται και από τη δυνατότητα που έχουν οι πολυεθνικές να επηρεάζουν το συσχετισμό δύναμης μέσα στις χώρες υποδοχής τους. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν την τάση να προωθούν μια οργανωτική δομή και μια κατανομή εργασίας μεταξύ χωρών που αντιστοιχεί και αντανακλά τη

δική τους δομή και κατανομή εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό έχει σαν συνέπεια να επηρεάζει και τις παράμετρους που καθορίζουν την οργανωτική δομή και στρωματοποίηση της εργασίας και μέσα σε κάθε χώρα. Η συμπαράταξη των συμφερόντων των πολυεθνικών επιχειρήσεων με τα συμφέροντα της οικονομικής ολιγαρχίας ενισχύει τις δομές ιεραρχίας και εξουσίας. Μια τέτοια σχέση οργανικής αλληλεγγύης περιορίζει ακόμα περισσότερο τη θέληση ή τη δυνατότητα της κρατικής εξουσίας να ακολουθήσει μια πολιτική ανάπτυξης, ανεξάρτητη από τα ταξικά συμφέροντα που δημιουργούνται ή υποστηρίζονται από το ξένο κεφάλαιο.

Το γεγονός ότι οι στρατηγικές αποφάσεις και δραστηριότητες μιας πολυεθνικής επιχείρησης όπως, η επέκταση της δραστηριότητας, παραγωγή καινούργιων προϊόντων, η έρευνα και ανάπτυξη κι όλες οι λειτουργίες προγραμματισμού και οργάνωσης, επιφυλάσσονται για τη μητέρα - εταιρεία έχει αρνητικά αποτελέσματα για την κοινωνία της χώρας υποδοχής. Γιατί αυτό οδηγεί σε μια «διχοτόμηση μεταξύ εκείνων που παίρνουν τις αποφάσεις κι εκείνων που υπόκεινται τις συνέπειες αυτών των αποφάσεων». Αυτό στερεί τις αναπτυσσόμενες χώρες από την πρωτοβουλία στον τεχνολογικό τομέα κάτι που τις οδηγεί σε μια «κουτσουρεμένη οικονομική ανάπτυξη». Κουτσουρεμένη σημαίνει ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες αποστερούνται από τις πιο απαιτητικές, προκλητικές, δουλειές και ευκαιρίες κάτι που οδηγεί στη διαρροή εγκεφάλων και τείνει να καλλιεργεί τη νοοτροπία του δεύτερου, (a branch-plant outlook), όχι μόνον αναφορικά με τα οικονομικά θέματα, αλλά με όλο το φάσμα των αποφάσεων και δραστηριοτήτων. «Η χώρα της οποίας η οικονομία κυριαρχείται από τις ξένες επενδύσεις απορεί εύκολα να αναπτύξει μια συμπληρωματική θεώρηση όχι μόνον σε σχέση με τα οικονομικά θέματα αλλά στη διαμόρφωση ολόκληρου του χάσματος των κυβερνητικών και εκπαιδευτικών αποφάσεων».

Είναι (φανερό ότι η δομή της παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων που δημιουργούνται αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την αναπαραγωγή και τη συνέχεια του κοινωνικού ιστού, της ταυτότητας μιας κοινωνίας.

Δεν είναι εύκολο να περιγράψει κανείς τι θα μπορούσε να είχε συμβεί αν οι ξένες ιδιωτικές επενδύσεις δεν είχαν γίνει και οι αναπτυσσόμενες χώρες είχαν επιλέξει και ακολουθήσει μια διαφορετική πορεία, θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η κινητοποίηση των δυνάμεων και η ανάπτυξη της ταυτότητας μιας κοινωνίας είναι πρωταρχικά έργο και ευθύνη της ίδιας της κυβέρνησης. Η παρουσία όμως των πολυεθνικών επιχειρήσεων αυξάνει τις δυσκολίες και περιορίζει τις δυνατότητες μιας

χώρας να διατηρήσει τη δική της, ξεχωριστή ταυτότητα. «Αυτό έχει δυνητικά σουαρές επιπτώσεις γιατί η οικονομική και πολιτική δύναμη μιας χώρας βρίσκεται σε μεγάλο βαθμό στη δημιουργία μιας κουλτούρας, μιας κοινωνικής και πολιτικής συμπεριφοράς που ευνοεί την ντόπια πρωτοβουλία και εφευρετικότητα».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, , Ε. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ – Θ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ.
Σταμουλης 1998
2. ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΒΑΣΩ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. Gutenberg
1986
3. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ,BRUCE HERRICK, τόμος Β. εκδ.
Παπαζήση 1989
4. ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ –
ΥΠΟΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ., ΠΑΝΑΓ. Β.
ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ. εκδ. Παπαζήση 1978
5. ΤΕΥΧΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ
6. Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ του ΚΩΝ/ΝΟΥ Ι. ΧΟΛΕΒΑ.

